ПІСНІ ТА РОМАНСИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ

Бібліотека поета

ПІСНІ ТА РОМАНСИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ

в двох томах

2

Радянський письменник
Київ-1956

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко, Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина.

Упорядкування та примітки
Г. А. Нудьги.

XIX
І ПОЧАТОК
XX
СТОЛІТТЯ

І. П. Котляревський

(1769—1838)

* *
*

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться;
О, як болить моє серце, а сльози не ллються;
(2)
Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,
Тільки тоді і полегша, як нишком поплачу.
(2)
Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде,
Хто щасливим був часочок, по смерть не
забуде... (2)
Єсть же люди, що і моїй завидують долі,
Чи щаслива та билинка, що росте на полі?
(2)
Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?
Тяжко жити без милого і в своїй сторонці!
Де ти, милий, чорнобривий? Де ти?— озовися!
Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися.
Полетіла б я до тебе, та крилець не маю,
Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю.
До кого я пригорнуся і хто приголубить?
Коли тепер того нема, який мене любить.

* *
*

Видно шляхи полтавськії і славну Полтаву,
Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.
Не багата я і проста, та чесного роду,
Не стиджуся прясти, шити і носити воду.
Ти в жупанах, і письменний, і рівня з панами,
Як же можеш ти дружиться з простими
дівками?
Єсть багацько городянок, вибирай любую;
Ти пан возний — тобі треба не мене,
сільськую.

* *
*

Всякому городу нрав і права,
Всяка імієть свій ум голова,
Всякого прихоті водять за ніс,
Всякого манить к наживі свій біс. 2
Лев роздирає там вовка в куски,
Тут же вовк цапа скубе за виски;
Цап у городі капусту псує:
Всякий з другого бере за своє. 2
Всякий, хто вище, то нижчого гне,
Дужий безсильного давить і жме.
Бідний багатого певний слуга,
Корчиться, гнеться пред ним, як дуга. 2
Всяк, хто не маже, то дуже скрипить,
Хто не лукавить, то ззаду сидить;
Всякого рот дере ложка суха —
Хто ж єсть на світі, щоб був без гріха? 2

* *
*

Ой доля людськая — доля єсть сліпая!
Часто служить злим, негідним і їм помагає,
(2)
Добрі терплять нужду, по миру товчуться,
І все невлад їм приходить, за що не
візьмуться. (2)
До кого ж ласкава ся доля лукава,
Такий живе, як сир в маслі, спустивши
рукава. (2)
Без розума люди в світі живуть гарно,
А з розумом та в недолі вік проходить
марно. (2)
Ой доле людськая, чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна, а до нас спесива.
(2)

* *
*

Ой мати, мати! Серце не вважає,
Кого раз полюбить, з тим і помирає. (2)
Лучче умерти, як з немилим жити,
Сохнуть з печалі, щодень сльози лити. (2)
Бідність і багатство — єсть то божа воля;
З милим їх ділити — єсть щаслива доля. (2)
Ой хіба ж я, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука тобі буде мила?..
І до мого горя ти жалю не маєш:
Хто прийшовсь по серцю, забуть застав-
ляєш!.. (2)

* *
*

Де згода в сімействі,
Де мир і тишина,
Щасливі там люди,
Блаженна сторона.
Їх бог благословляє,
Добро їм посилає,
І з ними вік живе. (2)

* *
*

Чого ж вода каламутна, чи не хвиля збила?
Чого ж і я смутна тепер, чи не мати била? (2)
Мене ж мати та не била — самі сльози ллються;
Од милого людей нема, од нелюба шлються. (2)
Прийди, милий подивися, яку терплю муку!
Ти хоч в серці, та од тебе беруть мою руку. (2)
Спіши, милий, спаси мене од лютой напасті!
За нелюбом коли буду, то мушу пропасти. (2)

* *
*

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,

Лечу до тебе,
Моє серденько!
Ти обіцялась
Мене вік любити,
Ні з ким не знаться
І всіх цураться,
А для мене жити!
Серденько моє,
Колись ми обоє
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої!
Ой, як я прийду,
Тебе не застану,
Згорну я рученьки,
Згорну я біленькі
Та й не жив я стану...

* *
*

Ворскло річка
Невеличка,
Тече здавна,
Дуже славна
Не водою,
А війною,
Де швед поліг головою.
Ворскло зріло
Славне діло,
Де цар білий,
Мудрий, смілий,
Побив шведську
Вражу силу

Та насипав їм могилу.
Козаченьки
З москалями
Потішались
Над врагами,
Добре бившись за Полтаву,
Всій Росії в вічну славу!

* *
*

Ой я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка:
Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
А я люблю Петра дуже,
До других мені байдуже.
Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.
Я з Петром моїм щаслива,
І весела, і жартлива,
Я Петра люблю душею,
Він один владіє нею.

* *
*

З того часу, як женився,
Я ніколи не журився.
Ой, чук, Тетяна,

Чорнобрива, кохана.
За Тетяну сто кіп дав,
Бо Тетяну сподобав.
Ой, чук, Тетяна...
За Марусю п'ятака,
Бо Маруся не така.
Ой, чук, Тетяна...
Я веселий і здоров
Від Тетяниних бров.
Ой, чук, Тетяна...
Як Тетяна засміється,
В душі радість оддається.
Ой, чук, Тетяна,
Чорнобрива, кохана!

С. С. Писаревський

(?—1839)

ЗА НЕМАНЬ ІДУ

За Немань іду,
Гей! коню мій, коню,
Заграй підо мною!
Дівчино, прощай!
За Немань ідеш ти, мене покидаєш,
Чого ж там, мій милий, чого там бажаєш,
Хіба тобі краща чужа сторона,
Своєї миліше, рідніше вона?
Іду я туди,
Де роблять на диво
Червонеє пиво
З крові супостат!
Хіба ж ти задумав тим пивом упиться?
Чи вже ж ти зо мною схотів розлучиться?
Тобі мої сльози, тобі моя кров,
Та тільки не кидай за вірну любов!
Дівчино, не плач,
Не рви мого серця!
Як пир той минеться,
Вернусь я назад.
І вже ж тобі, милий, назад не вертаться!
Там тобі, серденько, навіки зоставаться.

Дивись, під тобою і кінь щось поник...
У полі червонім заснеш ти навік!
Як ворон до тебе
В віконце закряче,—
З-за моря прискаче
Козаченько твій!
Як явір зелену головоньку склонить,
Зозуля кукукне, дубрава застогне,
І кінь під тобою спіткнеться, вздихне...
Тоді вже не буде на світі мене!

* *
*

Де ти бродиш, моя доле?
Не докличусь я тебе!
Досі б можна дике поле
Пригорнути до себе.
А тебе ось не вблажаю —
До якої то пори!
Всюди скаю та питаю,
Що аж серденько знурив!
Чи не в небі із віконця
Сучиш дулі біднякам?
Чи при місяцю без сонця
Чешеш кучері зіркам?
Чи у полі при долині
Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калині
Ти зозулею куєш?
Чи на морі між купцями
Лічиш з краму бариші,
Чи в хоромах з панянками
Ти регочешся вночі?

Ой, ізмилуйсь, моя нене!
Та край мене хоч присядь!
Хоч наплюй ти біля мене,
І тому я буду рад!

* *
*

(Варіант)

Де ти бродиш, моя доле?
Не докличусь я тебе;
Досі можна дике поле
Пригорнути до себе.
А тебе ось не вблагаю,
І прохав я, і прошу,
І питаюсь, і шукаю,—
Тільки серце я сушу.
Чи на морі, чи з купцями
За крам лічиш бариші?
Чи в будинках із панами
Їси ласощі й книші?
Чи на небі із віконця
Сучиш дулі харпакам,
Чи при місяці без сонця
Чешеш кучері зіркам?
Чи у полі, на долині
Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калині
Ти зозулею куєш?
Ой, огляньсь хоч разочок,
Моя доле, на мене!
Я сплету тобі віночок,
Пригорнуся до тебе.

ПІСНЯ

Де б то допитаться правди,
Як мені на світі жить?
У кого шукать поради,
Чи любить, чи не любить?
Чи на сонце подивлюся —
В очах темрява одна!
Чи дуброві пожурюся —
Тільки що гуде вона.
Чи хто під вікном постука —
В ушах громом загримить,
Чи зозуля закукука —
Серце гірше защемить.
Тільки все одну незгоду
На віку собі нажив!
Тільки з мосту та у воду,
Щоб і світом не нудив.
Все ж то ти се, моя мила,
Так подіяла мені!
Серденько моє знурила,
Я живу, мов в западні..
Скільки днів моїх ти губиш!
Скільки сліз моїх ти п'єш!
Чи таки ж мене ти любиш?
Чи однуману даєш?
Може, інший сподобався,
Той тобі любішим став?
Я ж у дурні записався,
Що тебе одну бажав!

Г. Ф. Квітка-Основ'яненко

(1778—1843)

* *
*

Хусточко ж моя, шовковая!
Чи на те ж я заробляла,
Щоб нелюбу та й немилому,
Та її я начіпляла?
Хусточко ж моя шовковая!
Обітри мої слізоньки!
Нехай же, нехай же від них
Полиняють квітоньки!
Хусточко моя шовковая!
Прийшлось тебе заховати.
З пліточкою та й дротяною
Тепер треба привикати!
Хусточко моя шовковая!
Не доставайся ворогу,
Покрий моя ясній очі,
Як я ляжу у гробу.

* *
*

Спить жінка, не чує,
Що мужик її мандрує,
Спи, жінко, спи!
Я тим часом одягнуся,

Та на вольну заберуся,
А ти, жінко, спи!
Хоч немає ні алтина,
Відвічатиме свитина,
А ти, жінко, спи!
Як заставлю я свитину,
То і вип'ю четвертину,
А ти, жінко, спи!
О, та мудра ж і сивуха!
А ти, жіночко, псяюха,
Спи кріпко, спи!
Як уволю я нап'юся,
Чорта й жінки не боюся,—
Нехай вона спить!

* *
*

В мене думка не така,
Щоб пішла я за Стецька,
Стецько стидкий,
Стецько бридкий!
Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!
Не дурна я і не п'яна,
Щоб пішла я за Степана.
Стецько стидкий... і т. д.
Лучче впасти мені з дубу,
Чим йти заміж за Кандзюбу.
Стецько стидкий... і т. д.
Лучче мені з мосту в воду,
Чим достатися уроду!
Стецько стидкий... і т. д.

Є. П. Гребінка

(1812—1848)

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ

«Ні, мамо, не можна нелюба любить;
Нещасная доля із нелюбом жить.
Ох тяжко, ох важко з ним річ розмовляти!
Хай лучче я буду ввесь вік дівувати!»
«Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию, що буде з тобою?
Останешся, доню, одна сиротою!
А в світі якеє життя сироті?
І горе, і нужду терпітимеш ти.
Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнать під землею як горлиця стану».
«О, мамо, голубко, не плач, не ридай,
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу;
Ти будеш весела, одна я заплачу!»
Ген там, на могилі, хрест божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить:
«О, боже мій милий! Що я наробила!
Дочку, як схотіла, із світу згубила!»

(1840)

Л. І. Боровиковський

(1807—1889)

ВИВІДКА

I

В чистім полі
Дві тополі,
Під топольми криниченька,
В ній холодна водиченька.
Там дівчина
Чорнобрива
З криниченьки воду брала,
З козаченьком розмовляла:
«Козаченьку,
Бурлаченьку,
Зелененький барвіноньку,
Сватай мене, дівчиноньку!»
«Дівчинонько,
Рибчинонько!
Ой рад би я тебе сватать,
Та боюся твого брата.
Ой галочко,
Коханочко!
Отруй, серце, свого брата,
Тоді буду тебе сватать».

«Де ж отрути
Роздобути?
Умер батько, вмерла мати,
Не навчили чарувати».
«Ой дівчино,
Сиротино!
Стоять в полі дві ялини,
На ялині дві гадини.
Вийди, Ганно,
В поле рано.
Там ялину сонце пече,
А з гадини ропа тече.
Пригни спину
Під ялину,
Підстав, дівко, коновочку
Під гадючу головочку.
Брат твій Марко
На ярмарку.
Навари ти йому пива,
Щоб їм брата отруїла».
В неділеньку
Веселеньку
Брат з ярмарку приїжджає,
Сестра брата привітає.
Брату пива
Виносила:
«Напийсь, брате, того пива,
Що я вчора наварила».
Не п'є Марко
Тії чарки:
«Напийсь, сестро, уперед сама,
Щоб не звела мене з ума».
Сестра-змія
Побліднiла:

«Пила, брате, вже я сама,
Се для тебе зоставила».
Братік пива
Як напився
За серденько ухватився
І з коника повалився.
«Яке диво
Твоє пиво,
За серденько ухватило,
З вороного повалило!..»

II

В чистім полі
Дві тополі.
Під топольми криниченька,
В ній холодна водиченька.
Там дівчина
Чорнобрива
З криниченьки воду брала,
З козаченьком розмовляла:
«Козаченьку,
Бурлаченьку,
Зелененький барвіноньку,
Сватай мене, дівчиноньку!»
«Дівчинонько,
Рибчинонько,
Твоє пиво, пиво-диво
Брата за серце схватило,
І схватило,
І звалило
З кониченька вороного...
Струїш мене, молодого!

За науку,
Зміє-суко,
Тепер іди хоч за ката —
Отруїла свого брата».

(1834)

В. М. Забіла

(1808—1869)

ВІТЕР

Гуде вітер вельми в полі,
Реве, лист ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає.
Гуде вітер вельми в полі,
Реве, лист ламає;
Козак нудиться сердешний,
Що робить не знає.
Гуде вітер вельми в полі,
Реве, лист ламає;
Козак стогне бідолаха,
Сам собі гадає:
— Ревеш, вітре, да не плачеш,
Бо тобі не тяжко,
Ти не знаєш в світі горя,
Дак тобі й не важко.
Тобі все одно: чи в полі,
Чи де ліс ламаєш,
Чи по морю хвилю гониш,
Чи криші здираєш
Солом'яні і залізні —
Яку де зустрінеш,—

Снігом людей замітаєш —
В полі як застигнеш.
Одірви од серця тугу,
Рознеси по полю!..
Щоб не плакався я, бідний,
На нещасну долю!
А коли сього не зробиш,
Кинь мене у море,
І зо мною хай потоне
Моє люте горе.

НЕ ЩЕБЕЧИ, СОЛОВЕЙКУ

(Перший варіант)

Не щебечи, соловейку,
На зорі раненько,
Не щебечи, малюсенький,
Під вікном близенько,
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно співаєш,
Ти щасливий — спарувався
І гніздечко маєш...
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати,
Не досталось мені в світі
Весело співати.
Сонце зійде — я нуджуся,
А заходить — плачу:
Яку люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Давно чутки я не маю
Про свою дівчину,
Цілий вік усе я плачу

На лиху годину.
Не щебечи, соловейку,
Як сонце пригріє,
Не щебечи, малюсенький,
Як вітер повіє.
Ти лети, співай ти людям,
Котрі веселяться,—
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
Мені пісенька такая
Серце розриває;
Дужче б'ється моє серце,
Аж дух замирає.

НЕ ЩЕБЕЧИ, СОЛОВЕЙКУ

(Другий варіант)

Не щебечи, соловейку, під вікном близенько,
Не щебечи, малюсенький, на зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш, неначе заграєш,
Так і б'ється в грудях серце, душу роздираєш.
Як засвищеш голосніше, а далі тихенько,—
Аж у душі похолоне, аж замре серденько.
Зовсім трошки перестанеш,—лунь піде усюди,
Ти в темну ніч веселишся і як сонце зійде.
Твоя пісня дуже гарна, ти гарно й співаєш,—
Ти щасливий,— спарувався і гніздечко маєш,
А я бідний, безталанний, без пари, без хати,
Не досталось мені в світі весело співати.
Сонце зійде — я нуджуся, і заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку, тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю про милу дівчину,
Цілий вік свій усе плачусь на лиху годину.

Не щебечи ж, соловейку, як сонце пригріє,
Не щебечи, малюсенький, як і вечоріє.
Ти лети, співай тим людям, котрі веселяться,
Вони піснею твоєю будуть забавляться.
А мені такая пісня душу роздирає,
Гірше б'ється моє серце, аж дух завмирає.
Пугач мені так годиться: стогне — не співає...
Нехай стогне коло мене та смерть возвіщає!

ЧОВНИК

Чи довго я, нещасливий,
Буду так крутиться?
Пора б уже перестати
Скучать та нудиться.
Пливе човник без весельця,
К берегу звертає,
Ніхто човником не править,—
Вітром прибиває.
І до берега причалився
Да й остановився,
Не найшлось і там нікого,
Кому б він згодився.
Не було йому спокійно
В берегу лежати;
Знай все стукався об його,
Як стане плескати.
Потім хвиля ісхопилась,—
Сердешний одбився
Од берега і знов плавав,
Поки аж розбився.
І я в світі, як той човник:
Де пристать, не знаю,

Де б хотілось — там не можна,
Бо щастя не маю.
Одбиває й мене хвиля
Ізо всеї мочі.
Піду, піду помандрую,
Куди глядять очі.
Човнику тому байдуже,
Чи хвиля, чи тихо:
Він дерево, він не знає,
Що то в світі лихо.
А я бачу все і чую,
Да серцем нуджуся...
Ой як піду, куди очі,
То вже й не вернуся.
Не будуть мене й ховати,
Де лежить мій батько,
Де брати мої з сестрами,
Де лежить і дядько.
Не буде йти за труною
Старесенька мати,
Не знатиме, коли син вмер,
Не буде плакати.
Мо прийдеться десь у лісі
Або серед поля
Заснуть вічно нещасному,
Коли така доля.
По мені дзвонить не будуть
І ховать з попами,
Роздовбають носом птахи
Да звірі зубами
Розтягають кістки мої
Без шкури, без тіла,
Ніхто в світі не знатиме,
Де моя могила.

Ніхто жменьки землі зверху
На мене не кине,
Бо бог буде тільки знати,
Де смерть ізостріне.
І волосся вітер буйний
Рознесе по полю...
Чи вже й душа на тім світі
Піде у неволю?

ЧОВНИК

(Народний варіант)

Пливе човен без весельця,
Береги минає,
Ніхто човником не править,
Хвиля підганяє.
Отак і я, як той човник,
Де пристать, не знаю,
Де хотів би — там не можна,
Бо долі не маю.
Скажу тобі: «Люблю тебе»
Ти скажеш: «Я знаю!»
Назвав би я голубкою,
Так долі не маю.
Назвав би я голубкою
Та іще й своєю...
Не буть тобі, моя мила,
Вже повік моєю.

ПІСНЯ

Не плач, дівчино, по своїй долі,
Що не вийшла заміж, зате ти на волі,
Як пташечка тая, що всюди літає,
В зеленім садочку сидить да співає.
Собі щебече, якую знає,
Якую серденько співать бажає.
А вже в неволі не заспіваєш
Такую пісеньку, як сам бажаєш.
І ти ж на волі, дак веселиться
Треба, дівчино, а не журиться.

М. М. Петренко

(1817—?)

НЕБО

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я землю б покинув і в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить.
Бо долі ще змалку здаюся нелюбий,
Я наймит у неї, хлопцюга приблудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає не рідних дітей?
Кохаюся з лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю,
І в горі спізнав я, що тільки одна —
Далекеє небо — моя сторона.
І на світі гірко, як стане ще гірше,—
Я очі на небо, мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я б землю покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світа втонув!

* *
*

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі.
А ти мого горя не чуєш й не знаєш,
Ой, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма п'ялю очі далеко за гори,—
Коханки не бачу — за те ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється...
Ой, як йому тяжко! Ой, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне;
Усім воно ясне, ласкаве, привітне;
По йому так пишно марний місяць бродить
І тисячі тисяч за їм зірок ходить.
Від його ж на мене недолею віє,
Як гляну в крайнебо — серденько заниє,
Останнюю радість від мене одгонить,
Туманить очиці, горем душу томить.
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Бо там моя мила голубка витає.
Закрилась від мене і небом, горами,
А я тут зостався з тоскою, з сльозами!
Туди ж мої очі, туди ж моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

ДЕ ГРІМ ЗА ГОРАМИ

(Народний варіант)

Де грім за горами, де сонечко сяє,
Ой там моя мила голубка витає.
Закрилась від мене небом і землею,
А я сам зостався навік сиротою.

Взяв би я бандуру та й заграв, що знав,—
Через ту бандуру бандуристом став.
Марусино, серце, пожалій мене,
Візьми моє серце — дай мені своє.
Кажуть люди: «Дурню, що ж ти наробив,
Що ти ту дівчину вірно полюбив!»
Та все через очі, коли б я їх мав,
За ті карі очі душу б я віддав.
Взяв би я бандуру та й заграв, що знав,
Через ту бандуру бандуристом став.

НЕДУГ

(Уривок)

Ходить хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Ходе голуб по берегу,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег,—
Берег зеленіє,
Як загуде сизий голуб,
Так аж серце ниє.
Гудів, гудів сизий голуб
Та й став воду пити,
Хотів, бідний, своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти, сизокрила,
Нащо мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю.

Болить в мене головонька,
Болить серце дуже,
Ой прийдеться загинути,
А тобі й байдуже.
Гірко мені жить без тебе,
Божий світ темніє,
Очі плачуть, серце рветься
І від муки тліє.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морозі,
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мої сльози.
Хвиле, хвиле, буйна хвиле,
Удар мене в груди,
Мені гірко жить на світі,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок,
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок?

О. С. Афанасьєв-Чужбинський

(1317—1875)

СКАЖИ МЕНІ ПРАВДУ...

Є. П. Г-ці

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, як серце болить,
Як важко застогне, як гірко заплаче,
Як дуже без щастя воно защемить?
Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось од тебе усе,—
І ти, як сухеє перекотиполе,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?
«Е, ні,— кажеш мовчки,— скосивши билину,
Хоч рано і вечір водою полий,—
Не зазеленіє,— кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй».
От так і на світі: хто рано почує,
Як серце застогне, як серце здихне —
Той рано й заплаче, а доля шуткує,
Поманить, поманить, та й геть полине.
А можна ж утерпіть, як яснеє сонце
Блисне і засяє для миру всього,
І гляне до тебе в убоге віконце?
Осліпнеш, а дивишся все на нього.

ОЙ У ПОЛІ НА РОЗДОЛЛІ

Ой у полі на роздоллі
Шовкова травиця;
Серед неї край тополі
Чистая криниця.
Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водиці не пити.
Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному;
Отрутою вода стане
Мені, молодому!
На тій шовковій травиці
Багато отрути,
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

1842. Генваря 30.
Чугуєв.

ДУМКА

Як ранок осипле квіточки росою,
А між очеретом вітрець подихає,
Прислухайся тільки, чуєш, над водою
Мов щось потаємне голосно співає.
То не соловейки налетіли в лози,
Піднявшись угору, не чайки кигичуть,
А в тій пісні чуєш і радість, і сльози,
Мовби твою душу якісь душі кличуть.
А нема нікого.... Очерети гнуться,
В зеленім лататті маківки біліють.

Понад маківками метелики в'ються
І скрізь проти сонця ясно голубіють.
І як придивиться, то між маківками,
Попід тим легеньким ранішнім туманом,
Щось мов виглядає очима-зірками,
Колишеться стиха тонким гнучким станом, —
Оце ж то та думка, що душу тривожить,
Як гляне у серце, — мовби рай укине,
Й поки тої пісні співáка не зложить —
То поти він світом нудить, то поти він гине.

Т. Г. ШЕВЧЕНКУ

Не в степу, не на могилі —
Над Дніпром широким
Ти заснув єси, кобзарю,
Вічним сном глибоким.
Над Невою, під снігами,
При похмурім сонці,
Ти поліг єси, мій друже,
На чужій сторонці.
У головах не посадять
Червону калину,
Не привіта соловейко
Твою домовину...
Не закує і зозуля
Де-небудь в куточку,
У цвітучім та пахучім
Вишневім садочку.
Круг тебе чужа-чужина,
Та не чужі люди, —
Є кому тебе оплакать,
Є — і довго буде.

Покоління поколінню
Об тобі розкаже,
І твоя, кобзарю, слава
Не вмре, не поляже.

Т. Падура

(1801—1871)

ПІСНЬ ВІДОРТОВА

Не журися, мій хазяю,
Не за датком я іду:
От так сяду, заспіваю,
Відспіваю та й піду.
Від містечка до столиць,
Від столиці до села —
Для лицарів, для дівиць —
За Відортом пісня гула.
Старі замки його знають,
Він діл давніх учить вас,
В його піснях оживають
Змерлі ліга, змерлий час.
В Запорожжі літ не мало
На дніпрових берегах —
Козакам ся проспівало
О Богданах — козаках.
Хоч як мило з ними жити,
Хоч як щастя іде вік —
Іду в Польщу закінчити
Шістдесятий восьмий рік.
Відчиняйте замку брами,
Ляська пісня в нім загуде,

Пожуриться співак з вами,
Пожуриться та й піде.
Жадних скарбів він не має
І не хоче їх од вас,
Нехай тільки хто згадає:
Колись Відорт був у нас!

КОЗАК

Закотився місяць в хмари,
Свище буря по горах,
Посунулись нічні мари
Проспатися в чагарах.
Тяжко тепер лебедьові
Задрімати з берегами;
Ревуть хвилі на Дніпрові
Під залізними стовпами.
Але наш козак не трус,
Схопив шаблю, бурку здув,
Подивився, скрутив вус,
Сів на чайку та й дмухнув.
На далеке береже
Піна з весла полетить,
Нехай ся той стереже,
Кого птах сей заглядить!
Його сльоза не спиняє,
Він не любить лесних слов,
Що там в небі, те не знає,
А на землі знає — кров.
Довгі моря, темні гущі
Чули голос: гурра — га!
Коли рідне дитя пущі
Підлетіло на врага.

Козак пана не знав звіка,
Він зродився на степах,
Стався птахом з чоловіка,
Бо ріс в кінських стременах.
А як коник змучив ноги,
Під буркою в снігу спав,
Лиш на кожну вість тривоги
Сотню татар нав'язав.
В степу має ріст і вік,
Як степ, дикий обичай;
Його багатств малий лік:
Кінь, ратище і нагай.
Цілим їдлом — з хліба крушка,
Ціла втіха — сумний спів;
Пуща — ліжком, дернь — подушка,
Одежою — звір з степів.
Сам, як дикий син природи,
Де покаже мстиву твар,
Красять землю, красять води
Крові річки і пожар.
На конику день і ніч
Гонить вітри, як могол;
Його панством — мати Січ,
Списа — скипетр, кінь — престол.
Не для ліків вже та близнь,
В котрій спису напував,
Бо сам любить кінчить жизнь,
Якби душу чорт схватав.
На природи маєстаті
Тільки славі б'є поклон,
Любов в серці, а в булаті
Своїх діїв чтить ікон.
А кому ж то піснь несуть
Лісів луни, хвилів шум,

І з повитку учать нут
Богатирських предків дум?
Від чиїх же то могил
Вночі жалібний пугач
Розкидає своїх крил
По пустинях сумний плач?
Ще той вітер повіває,
Що бунчуки колисав,
Ще пил сокіл з хмар змітає,
Що з-під копит вилітав!
Ще жар кошів не потах,
Ще як ангел пісонь глас
Будить ваших предків прах —
Коли ж, внуки, збудить вас.

Самара за Дніпром, 1828.

Я. Комарницький

(1784—1840)

ПІСНЯ ПРО КАРМЕЛЮКА

Повернувся я з Сибіру
Та не маю долі,—
Хоть, здається, не в кайданах,
Та не маю волі.
Слідять мене злії люди
День, час і годину,—
Прийде туга до серденька —
То ледве не згину.
Комісари, ісправники
За мною ганяють.
Більше вони людей вбили,
Чим я грошей маю.
Зовуть мене розбійником,
Кажуть, що вбиваю,—
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.
Візьму гроші в багатого
Убогому даю,—
І, так гроші поділивши,
Сам гріха не маю.
Маю жінку, маю діток,
Однак їх не бачу;

Як згадаю про їх долю —
То гірко заплачу.
Треба мені в лісі жити,
Треба стерегтися,
Хоч, здається, світ широкий,
Та ніде подіться.

КАРМЕЛЮК

(Варіант)

Повернувся ж з Сиберії,
Нема ж мені долі!
Ой, здається, не в кайданах,
Але ж бо в неволі!
Слідять мене вдень і вночі,
В повсяку годину.
Ніде ж мені подітися.
Я від журби згину!
Маю жінку, маю діти,
Коли ж їх не бачу.
Як згадаю про їх скруту,
То тяжко заплачу.
Нема щастя ні для мене
І ні для родини,
Переходять в тяжкі жалі
Всі ж мої години!
Збурмав собі жвавих хлопців,
Та що ж мені з того!
Засідають скрізь по шляхах,
Щоб злапати кого.
Чи хто іде, чи не іде,
Тяжко ся тримати.
Коли ж нема місця ради,

Коли ж нема хати!
Нарікають розбишаком,
Кажуть, забиваю.
Я ж нікого не забив,
Бо сам душу маю.
Хоча ж візьму з багатого,
Убогому даю...
І так гроші передаю,
Сам гріха не маю.
Пішов би я в місто, село,
Всі ж бо мене знають.
Куди б же я повернувся,
То зараз злапають.
А так треба ховатися,
Треба в лісі жити...
Хоч, здається, світ великий, —
Ніде ся подіти.

К. Ценглевич

(1807—1886)

ОРАВ МУЖИК КРАЙ ДОРОГИ

Орав мужик край дороги,
Гей, гей, край дороги,—
Гей, соб-тпру, соб!
Край дороги.
Воли були круторогі,
Гей, гей, круторогі,—
Гей, соб-тпру, соб!
Круторогі.
Чорні воли поганяє,
Гей, гей, поганяє,—
Гей, соб-тпру, соб!
Поганяє.
І такую пісньспіває,
Гей, гей, пісньспіває,—
Гей, соб-тпру, соб!
Пісню співає:
«Прийшли німці з чужинцями,
Гей, гей, з чужинцями,—
Гей, соб-тпру, соб!
З чужинцями.
Взяли Польщу з полякамй,
Гей, гей, з поляками,—

Гей, соб-тпру, соб!
З поляками.
Оддай, оддай, вражий сину,
Гей, гей, вражий сину,—
Гей, соб-тпру, соб!
Вражий сину.
Литву, Польщу, Україну,—
Гей, гей, Україну,—
Гей, соб-тпру, соб!
Україну».

Д. Бонковський

ГАНДЗЯ

Чи є в світі молодиця,
Як та Гандзя білолиця?
Ох, скажіте, добрі люди,
Що зо мною тепер буде?
Гандзя душка, Гандзя любка,
Гандзя мила, як голубка.
Гандзя рибка, Гандзя птичка,
Гандзя цяця-молодичка.
Гандзю моя, Гандзю мила,
Чим ти мене напоїла?
Чи любистком, чи чарами,
Чи солодкими словами?
Важка ж моя гірка доля,
Знать, такая божа воля,
Щоб ніченьки я не спав,
За тобою пропадав.
Чи я мало сходив світа?
Чи я мало бачив квіта?
Чим калина найкрасніша?
Чого ж Гандзя наймиліша?
Як на мене щиро гляне —
Серце моє, як цвіт, в'яне,

А як стане щебетати —
Сам не знаю, що діяти.
Де ж ти, Гандзю, вродилася?
Де ж ти чарів навчилася?
Що як глянеш ти очима —
Аж заплачу, як дитина!
Гандзю, серце-молодичко!
Яке ж в тебе гарне личко.
І губоньки, і оченьки,
І ноженьки, і рученьки!
Гандзю, котко, не цурайся
Та на волю божу здайся.
Пригорнись до серця мого
Та не вважай ні на кого!
Коли ж така твоя воля,
Щоб ти мене не любила,—
Лучче ж мені така доля,
Щоб злюбила мя могила.

ГНІВ ГАНДЗІ ЦЯЦІ-МОЛОДИЧКИ

Чи ти здурів, чоловіче, що співаєш такі
слова?
Чи не знаєш, що накличе оця чудна твоя
мова?
Що же тобі скажуть люди? Я не дівка, добре
знаєш;
Ой же тобі сором буде, бо ти жінку, діти
маєш.
Старий! Пора не дуріти, чужих жінок не
любити,
Не любити, не співати та й на зле не
намовляти.

І без тебе добре знаю, що я цяця-молодичка,
Проте ж тобі заспіваю, що зась, зась до мого
личка!
Та я ж тебе не любила, нічим в світі не поїла,
Ні любистком, ні чарами, ні солодкими
словами.
А хоч любиш мене дуже та й голосиш, як
дитина,
То це мені аж байдуже, бо я жінка, не
дівчина.
Не трать же слів, кинь співати та за мною
пропадати,
Бо хоч граєш та співаєш, вір, нічого не
вдіяєш.
Не раз тобі я казала, що любого мужа маю,
Йому в церкві присягала і присяги не зламаю.
Стій, Денисе, схаменися, та, цур тобі,
відчепися;
Відчепися, відцурайся та о собі задумайся.
Коли ж тобі серце в'яне, глянь на жінку —
перестане,
А як тобі трудно спати—гайда діти колихати.

* *
*

Нема ж мені, чого треба:
Козацької волі,
Ніякої ласки з неба,
Ні щастя, ні долі.
Хоч великий світ здається,
Як заглянеш оком,
Чоловік з бідою б'ється
Гірше рік за роком.

Нема батька, нема мати,
Ні сестри, ні брата,
Нема жінки, нема хати,
Ніякого свата.
Ходиш, нудиш та сумуєш,
Як той вовкулака;
Не раз під тином ночуєш,
Як куций собака.
Молодиці і дівчата,
Як мене встрічають,
Мов маленькі небожата,
Від мерця втікають.
Люди, злидні завзялися,
Хоч іди зі світа,
На що глянеш — зажуришся,
Гинуть марне літа.
Глянь у поле — там билинка
Росте зелененька,
Над водою там калина,
Як кров червоненька.
Що день роса обомиє,
Сонце заглядає,
Мене ж ніхто не пригріє,
Про мене не дбає.

А. Шашкевич

(1813—1880)

НАД ЯТРАНЬОМ

Там, де Ятрань круто в'ється
По камінцях та й шумить,
Там дівчина жде, як зветься,—
Козак знає, а мовчить.
Сивим оком як погляне,
Як ся тобі засміє,
Козакові легше стане,
У козака серце б'є.
На долині єсть кирниця,
З той кирниці б'є вода,
А дівчина, як зірниця,
Чорнобрива, молода.
Іде, іде дощ дрібненький,
Ще і цвітки пропадуть,
Бо лихії воріженьки
Мене з нею розведуть.
Ой дівчина, страх багата,
В неї батько, мати є,
Є у неї своя хата,
А в тій хаті всього є.
А я бідний сиротина!
Степ лиш мені рідний брат.
Шабля, бурка — вся й родина,

Сивий коник — то мій сват.
Де поділись тії літа?
Коню, коню, де той час?
Як ми мали славу світа,
В цілім світі знали нас.
Нащо ж людям тее знати,
Де миленької ворота,
Нащо ж їм тее казати,
Де кохає сирота.

* *
*

(Народний варіант)

Там на горі крута вежа,
Там бистра тече вода,
Там дівчина чорноброва,
Хорошая, молода.
Як погляне бистрим оком,
Як ся мило засміє,
То аж в серцю легше стане,
А в козаку серце б'є.
В нас дівчата всі хороші,
Коса з довгим волосом,
Очі сині, брови чорні,
Личко, як кров з молоком.
Дармо сієш, дівча, цвіти,
Вони тобі не зійдуть,
Дармо просиш батька, неньку,
Тя за мене не дадуть.
Бо ти єси молодая,
Батько, мати ще жиє,
Єсть багатство, красна хата,
А в тій хаті все твоє.

А я бідний сиротина,
Пуща — то мій рідний край,
Бурка, шабля — то родина,
А кінь сивий — то мій рай.
Нащо людям тее знати,
Де милої ворота,
Нащо кому тоє знати,
Де кохався сирота.

ТАМ, ДЕ ЯТРАНЬ КРУТО В'ЄТЬСЯ

(Народний варіант)

Там, де Ятрань круто в'ється,
З-під каменя б'є вода,
Там дівчина воду брала,
Чорнобрива, молода.
Ти, дівчино, ти щаслива,
В тебе батько, мати є,
Рід великий, хата біла,
Все, що в хаті,— то твоє.
А я бідний, безталанний,
Степ широкий — то ж мій сват,
Шабля, люлька — вся родина,
Сивий коник — то ж мій брат.

СЛЬОЗИ

Кажуть люди, що щасливий,
Я з того сміюся,
Бо не знають, як я часто
Сльозами заллюся.
Літа мої молодії,
Літа молоденькі!

Коли ви так нещасливі,—
Будьте ж коротенькі.
Літа мої проминули,
Як дощова хмара,
А теперки надо мною
Якась божа кара.
Плинуть мої дні за днями,
Літа за літами!
А я щастя не зазнав-єм,
Жаль мені за вами.
Лучше було мене, мати,
На світ не родити,
Бо такому нещасному
Трудно вік дожити.
Літа мої молодії,
Літа молоденькі!
Коли ви так нещасливі,—
Будьте ж коротенькі.

СОР В ХАТІ

Може, ти, може, я, провинили в слові,
Але ж дядько Остапчук прибавляє в мові.
Прогнівайся, я замовчу, собі покорімся,
Без сусідів поговору самі погодімся. 2
Нащо ж брав, коли знав — я тобі не рівна,
Бо ти гордий багатир, а я бондарівна.
Нащо ж брав, коли знав — я бідного роду,
Жила собі при матері, як сонце в погоду. 2
Мабуть, не раз дочкам панським гіркі сльози
ллються,
Як ганяє за багатством,— серцем не беруться.
Не милая їй худоба, ні тії подарки,
Все би віддала відразу. щоб не було
сварки. 2

М. С. Шашкевич

(1811—1843)

ДО МИЛОЇ

Повій, вітре, вітросоньку,
Там, де тужить мила,
Нехай несуть там пісеньку
Твої легкі крила.
Повій, вітре, в єй городець,
Де вінці сплітає,
Неси вісті, що молодець
Щиро ю кохає.
Ой погладь ю, вітросоньку,
По єй личку білім,
Нехай знає єй серденько,
Що я єї милим.
Най не плаче, най не тужить,
Вже час ся зближає:
Прийде милий, приголубить
І з нев ся звінчає.

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за лісу
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,

Як ся мила має.
Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненьке,
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке?
Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої годиноньки
Вже не надіваюсь.
Коби мені крильці мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!
Ой літав би-м, ой літав би-м
Щодень і щоночі,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.
Ой літав би-м, ой літав би-м
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.
Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненьким.
Ой літав би-м, ой літав би-м
Вечером тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.
Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.
Ах я бідний, нещасливий

Да й крилець не маю,
Сохну, чахну в далечині,
Всяк день умираю!

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смерклося,
Ой, як голос між горами,
Щастя розбилося.
Летить ворон чорнокрилий,
За ним загуділо.
Щастя моє, гаразд милий,
Навіки зниділо.
Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой, ще тяжче безродному
На сім світі жити.
Ти зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,

Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна.
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!»
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко!
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде».

Я. Головацький

(1814—1888)

ТУГА ЗА РОДИНОЮ

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим світом нуджу.
Ту чужая сторононька
Та люди чужії,
Не пристануть до серденька,
Хоч і не лихії.
Най би які добрі були,
Все не свої рідні:
Я чужая чужаниця
Межи ними бідний.
Ой по саду, винограду
Сумний походжаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.
Ох, милая родинонько,
Чи на мя згадаєш?
Домовая сторононько,
Як же ти ся маєш?

. . . . . .

Всюди люди купоньками,
А я самотою,

Всюди люди з іграшками,
А я зо сльозою...
Ні з ким мені поплакати,
Ні з ким потужити...
Розступися, синій Дунай,
Хоть би ся втопити.
Журба мене гризе нині,
Журба гризла вчора:
Ой хто не був у чужині,
Той не знає горя!

Пешт, 1835

О. В. Духнович

(1803—1865)

ВРУЧАНІЄ

Я русин бил, єсмь і буду,
Я родился русином,
Чесний мой род не забуду,
Останусь його сином.
Русин бил мой отець, мати,
Руская вся родина,
Русини сестри і брати
І широка дружина.
Великий мой род і главний,
Миру єсть современний,
Духом і силою славний,
Всім народам приємний.
Я світ узріл під Бескидом.
Первий воздух руский ссал,
І кормился руским хлібом,
Русин мене колисал.
Коль первий раз отворил рот,
Рускоє слово пророк,
На азбуці первий мой пот
З молодого чола тек.
Руским потом я питан бил,
Руским ішол расходом

У широкий світ; но не забил
З своїм знатися родом.
І тепер: кто питает мя?
Кто кормит, кто мя держит?
Самоє рускоє племя
Мою годность содержит.
Просто тобі, роде мой,
Кленуся живим богом,
За печальний пот і труд твой
Повинуюся долгом.
І отдам ти, колько могу,
Прийми той щирий дарок,
Прийми вот маленьку книгу,
І сей письменний рядок.
Прочеє же не забуду,
Серця моєго скруху
Пожертвити — я твой буду,
Твоїм другом і умру.

С. Д. Карпенко

(1814—?)

НА ЗАХІД СОНЦЕ ВЖЕ СХИЛИЛОСЬ

На захід сонце вже схилилось,
Лягають тіні на полях;
Од чого ж, серце, ти смутилось?
Чого ж ви, сльози, на очах?
Червоне зарево аж сяє
І раєм жевріє в воді, —
Од чого ж серце замирає?
Чого ж така журба мені?
Горить зірниця, бач, не мутно,
І ніч як тихо наступа;
Все хоче спать і все куня;
Чого ж душі моїй так смутно?
Глибока північ наступила,
Все захропло мертвецьким сном,
Журба ж всю душу отруїла
І серце здрала, мов котом.
Ти ж, вітре, чом не повіваєш?
Все спить; ніщо ніде не шукне,—
Од чого ж, серце, ти так смутне?
І важко так чого вздихаєш?..
Глянь: ясний місяць, світлі зорі,
Жартують з небом у воді;

Все спить: поля, ліси і гори,
А чом же сну нема мені?
Вже й розцвіло все, взвеселилось,
Співають пташечки в лісах,
Чого ж ви, сльози, на очах?
Чого ж ти, серце, так смутилось?..
Чи ти скучаєш за весною,
Що вже не чути солов'я;
Чи, може, журишся за тою,
Котру люблю і досі я?
Послухай, серце, не журися!
В любов нізащо не вдавайся,
Згадай ти першу, схаменися,
Нехай гука — не обзивайся.
Нехай гука, нехай гука,
А ти мовчи та й сліз не лий, —
Мабуть, вже доля нам така,
Надійсь, наш вік та весь гіркий!
Чи глипне жінка на тебе,
Чи гарна дівка усміхнеться,
Чи скаже: соб або цабе...
Жахайсь, бо лихом одригнеться!
Лякайсь, мовчи, а сліз не лий
Та з розумом дружніше знайся,
В любов нізащо не вдавайся,
Бо з'їсть тебе, хоч будь стальний!
Як скаже хто тобі: люблю,
Того, мов ворога, цурайся,
Міркуй: люблю гірш, як гублю!
Ні з ким у світі не кохайся!

. . . . . .

НА ЗАХІД СОНЕЧКО СХИЛИЛОСЬ

(Народний варіант)

На захід сонечко схилилось,
Лягають тіні на поля.
Від чого, серце, зажурилось,
Чого тебе журба взяла?
Чи ти сумуєш за весною,
Що вже не чути солов'я,
Чи, може, журишся за тою,
Якої вже тепер нема?
Не сумуй, серце, не журися,
Не споминай, не споминай,
Згадай про першу, схаменися,
Як хто гука, не озивайсь!
Нехай гука, нехай гукає,
А ти мовчи, не озивайсь,
Згадай про першу, схаменися,
Як хто гука, не озивайсь!

М. Л. Устиянович

(1811—1885)

ВЕРХОВИНЕЦЬ

Верховино, світку ти наш!
Гей, як у тебе так мило!
Як ігри вод плине ту час,
Свобідно, шумно, весело.
З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серцю думкою,
В чересі кріс, в руках топір,
Буяє легінь тобою.
Ей, що ми там Поділля край?
Нам полонина — Поділля,
А бори — степ, ялиця — май,
А звіра голос — весілля!
Не вабить нас баришів лесть,
Коби лиш порох та цівка,
У бога світ, у людей честь,
Та овець турма, сопівка.
Та коби пирс хребет із від
І ведмідь шибнув лісами,
Завіяв юг, заграв бескид,
Черемош гукнув скалами:
То ми то час, то ми то пісньь,
Молодче, ну же в розтвори!

Овечці сплав з кучерей пліснь
І далі, далі на гори!
Літом цілим, би ніч, би день,
Хлопці гуляють там наші;
Свобідна там вода, огень,
Доволі ліса і паші.
Там пан не клав ланцюгом меж,
Ворог не станув стопою, —
Буйная там землі одеж,
Плекана пісней росою.
Там то бринить трембіти звук,
Щебече любо сопівка;
А як звіра завиє гук,
В челюсти плюне му цівка.

ВЕРХОВИНЕЦЬ

(Народний варіант)

Верховино, ти світку наш,
Гей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час
Свобідно, шумно й весело.
Єсть у мене топір, топір ще й кована
бляшка,
Не боюся я ні німця, ані того ляшка.
З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серці думкою,
В чересі кріс, в руках топір,
Буяє легінь тобою.
Як зашумить коломийка, ватаг загуляє,
Чорнобриву дівчиноньку кругом обгортає.
Гей, що ми там Поділля край?
Нам полонина — Поділля,

А бори — степ, ялиця — май,
А звіра голос — весілля!
А я тое дівча люблю, що біле, як гуся,
Воно мене поцілує, тільки пригорнуся.

ПІСНЬ ОПРИШКІВ

Гей, браття опришки, долийте горівки,
До ватри прикиньте ще дров;
Настрійте ми горло голосом сопівки,
А я вам співати готов.
Де гори і бори, яруги скалисті,
Там наша єсть кріпость, наш дім;
Не страшний нам жовнір, як маєш що їсти,
Не страшна нам буря і грім.
Безпечні ми, поки земля ще зелена
І листям вкривається ліс;
По гущах сплетених, де сосна звалена,
В яругах не знайде нас біс.
Як птицям грабіжним, так в скалах нам діри,
Там спимо спокійно до звізд;
Як сумрак наляже на люди, на звіри,
Ми з наших спускаємся гнізд...
Барани з полонин дадуть нам печені,
Горівка на злую є страсть;
А грошей достарчать вандрівців кишені,
Любощів гуцулка нам дасть.
Веселімся, браття, доки іще можем,
Як довго нам жити дадуть;
Як сніги нас зрадять, голови положим,
Не будем співати вже тут.

І. М. Гушалевич

(1823—1903)

МИР РУСИНАМ

Мир вам, браття, всім приносим!
Мир — то наших отців знак,
Мира з неба всі днесь просим —
Чи багатий, чи бідняк.
Разом руки сі подаймо
І як браття ся любім,
Один другим помагаймо,
К общій меті поспішім.
І рознесім пісню такую
Ген за море в чужину,
І свободу молодую
Повітаймо, як весну.
Мир да будет вік со нами,
Бо где мир єсть — там і бог,
Мир нас злучить з небесами,
Сил ізніс на нас мног.
Тогда світ ся весь дознав,
Що род руський ще жиє,
Рідну віру в серці має
І над землю го взнесе.
Мир вам! Далі тепер жваво
Піднімаймо вище все,

Добров мислев, не кервавов,
Куди ясне сонце йде.
Що ж нам нині на заваді?
Все вже зникло — тепер час!
Далі в мирі, далі в ладі!
В імя бога лише враз!
Мир вам! мир вам! руські діти,
І гаразд вашим хатам,
Разом сили получіте,
Благо! благо буде нам.

ДО ЗОРІ

Красна зоре! Подивися
Ясним личком з висоти,
Ближче, ніжче прихилися,
Тугу з серця розжени.
Засвітай ми, як світалась,
Коли в щастю моїм жил,
Мило, щиро все сіялась,
Нім тя темний світ закрил.
Красна зоре! ти сь всьо знала́,
Мой гаразд і клопот всяк,
Хутко сь, прутко сь потішала,
Як дитину сонний зрак.
Я в надії виглядал ємь,
Лучшу долю щовесни;
Жити, снити перестал ємь,
Когда щастя цвітом всхли.
Тепер уже світ не милий,
Бо надія — где ж она?
Стану, гляну нещасливий,
Щастя мого гдесь нема!

БУРЛАК

Сонце западає за високі гори,
Товар повертає до своєй обори;
Лише я нещасний, без кута, без хати,
Де голову притулю — не знати, не знати.
Лист, гонен вітрами, хоть колись спочине,
А човен водами берега досягне...
Лише я не можу дорогу вкончити,
А то ся до мого берега добити.
Пташина малая своє гніздо має,
Где буря страшная — она ся ховає.
Лиш я дощі, бурю терплю бідолака,
Сльота і погода — то мені однака.
Як голуб сивенький не верне до ночі,
За ним друг миленький продивляє очі.
Лиш мене нікого нема хоть вспомнути,
Долго ж так на світі в самотоньці бути?
Виджу в супокою жиють другі люди,
Їх краснов весною отдихають груди.
Лише моє горе нігде сь не лишило,
Аби хоч годинку серця не мучило.
Кто раз дорогоє серце пострадає,
Тому щастя всьоє навіки втікає.
Лише сиротою, бурлаком стаєся,
Ніколи до щастя свого не доб'єся.

МИ В ЛУГ ПІДЕМО

Ми в луг підемо з косами
Та станемо вряд,
Луг устелиться травами
Скошений під лад;

Кожний з нас сокіл-легінь,
А всі разом як один.
Як нам коси затупіють,
Поклеплем клепцем;
Руки наші не омліють,
Скосим луг бігцем.
Лиш тоді відпічнемо,
Як травицю зітнемо.

ТОСТ ДО РУСІ

Дай, дівчино, нам шампана,
Ми з шампаном і з тобов
Проспіваєм ніч до раня
За шампана і любов.
За твої хороші очі,
Очі, лиця, брови и'ю,
П'ю, любима, до півночі
За дівочу чєсть твою.
Гей, за нарід чаша тая,
Я за нарід душу ддам,
Слава, мати дорогая,
В мучеників зложить храм.
Що там серцю до кордонів,
Серце видить тільки люд.
П'ю до Русі, до мільйонів,
Плоди Русі там і тут.
Дай шампана і не бійся,
Не спалить вино мене;
Пий же з нами, розігрійся,
Видиш, рветься і жене.
На погибель всім тиранам,
І погибель долі злій,

І погибель тим кайданам,
Що скували нарід мій.
П'ять столітій на прокляття,
А прокляття — Русі месть
І будучність, і завзяття,
А завзяття — Русі честь.
Сторгнем напір, чорноока,
Гей, вторує нарід нам
Від Уралу до Вислока
На погибель ворогам.

ТОСТ ДО РУСІ

(Народний варіант)

Дай, дівчино, нам шампана,
Ні, шампана нам не дай!
Лий нам чарку горілочки,
Хай на тому буде край.
Як не буде — вип'єм другу,
Може, й третю на кінець,
Щоб забути жаль, наругу,
Що завдав нам пан підлець.
Тост до Русі випить нам,
Я за Русь життя віддам,
А вітчизна жертву сина
В мучеників зложить храм.
Що там серцю до кордонів?
Серце знає тільки люд...
П'ю до Русі, до мільйонів,
П'ю до Русі там і тут.
Лий ще чарку та не бійся,
Брага не сп'янить мене;
Пий же з нами, розігрійся,

Зло минеться навісне.
На погибель всім тиранам,
Що нас гноблять від віків,
На прокляття «ясне панам»,
Що звели нас на рабів.
П'ять століть нас доля б'є,
Хижий звір кров людську п'є.
Тішся, Русе, древня кривда
Помсти гострий меч кує.
Скинем пута, чорноока,
Буде гибель ворогам,
Від Уралу до Вислока
Весь нарід поможе нам.

А. Велисовський

ЯКИЙ ЧОРТ МЕНІ НАДАВ

Який чорт мені надав
Удруге жениться,
Хіба ж я не скуштував,
Як з жінкой возиться?
З нею волі чорта з два,
Не дає горілки,
А тут гуде голова
І в носі сопілки.
Як один собі я був —
Не знав того лиха;
Тільки панщину відбув —
Зараз до Павлихи.
Та й шинкарка, бач, була,
Жила під горою,
От як маківка цвіла,
Товстюща собою.
Гроші є — за гроші ллє,
Часом дасть без грошей,
Бо мужик, що добре п'є —
То мужик хороший.
Як за себе Химку взяв —
Вся віра пропала,
Опісля вже я пізнав —
Химка нашептала.

Т. Г. Шевченко

(1814—1861)

ПРИЧИННА

(Уривок)

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

(С-Петербург, 1838)

ПРИЧИННА

(Уривок)

Така її доля... О боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду?
За те, що так щиро вона полюбила

Козацькії очі?.. Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки:
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж ти їй долю, — вона молоденька;
Бо люди чужії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до бога — милого питать.
Кого ж, сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто теє знає,
Де милий ночує: чи в темному гаю,
Чи в бистрім Дунаю коня напува,
Чи, може, з другою, другую кохає,
Її, чорнобриву, уже забува?
Якби-то далися орлинії крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла.
Не так серце любить, щоб з ким поділиться,
Не так воно хоче, як бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журиться.
«Журись», каже думка, жалю завдає.
О боже мій милий! Така твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

. . . . . .

(С.-Петербург, 1838).

Тече вода в синє море,
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацькеє,
А дума говорить:
— Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити:
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.
Сидить козак на тім боці —
Грає синє море.
Думав, доля зустрінеться —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
На той бік ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами.

(С.-Петербург, 1838).

ДУМКА

Тяжко, важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться, —
Хоч з гори та в воду.
Утопився б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопився б, — тяжко жити,
А нема де дітись.
В того доля ходить полем,
Колоски збирає;
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люди знають;
А зо мною зустрінуться —
Мов недобачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Сміється, кепкує.
«Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміявся?
Люби ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смійся надо мною,
Як коли згадаєш.
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу або згину,
Як той лист на сонці».

Пішов козак, сумуючи,
Нікого не кинув.
Шукав долі в чужім полі
Та там і загинув.
Умираючи, дивився,
Де сонечко сяє...
Тяжко, важко умирати
У чужому краю...

Гатчина
2 Ноября 1838 року

ДУМКА

(Народний варіант)

Тяжко-важко жить на світі
Сироті без роду:
Ні до кого прихилитись —
Хоч з мосту та в воду.
Чужа доля в чистім полі
Колоски збирає,
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Чи без долі я вродився.
Чи без долі вдався,
Чи не любив тебе щиро,
Чи з тебе сміявся?
Багатого-губатого
Дівчата шанують,
А із мене, молодого,
Сміються, глузують.
Багатого-губатого
Та всі його знають,
А зо мною стрічаються,
Мов недобачають.

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?..

. . . . . .

Може, найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи —
Я більше не хочу...
Одну сльозу з очей карих —
І... пан над панами!..
Думи мої, думи мої!
Лихо ж мені з вами!..

. . . . . .

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я — тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

[С.-Петербург, 1839].

* *
*

(Народний варіант)

Думи мої, думи мої, лихо мені з вами,
Нащо стали на папері сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв в степу,
як пилину,
Чом вас лихо не приспало, як малу дитину?
Думи мої, думи мої, ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене при лихій годині.
Може, знайдуться дівочі серце, карі очі,
Що заплачуть на ці думи, я більше не хочу.
Думи мої, думи мої, квіти мої, діти,
Виростав вас, доглядав вас, де ж мені
вас діти?
Ідіть, діти, в Україну, в нашу Україну,
Попідтинню, сиротами, а я тут загину.
Там знайдете щире серце і слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду, та ще, може,
й славу.
Привітай же, моя ненько, моя Україно,
Моїх діток нерозумних, як свою дитину.

КАТЕРИНА

(Уривок)

I

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що привела на світ божий,
Мусить погибати.
Серце в'яне співаючи,
Коли знає за що;
Люди серця не побачать,
А скажуть — ледащо!
Кохайтеся ж, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Знущаються вами.
Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занапастила.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чує;

Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі тії люди,
Що хотять, говорять:
Вона любить, то й не чує,
Що вкралося горе.

. . . . . .

[С.-Петербург, 1838].

ТОПОЛЯ

(Уривок)

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Марне зеленіє;
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумак їде, подивиться
Та й голову схилить;
Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться — серце ниє:
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине!

. . . . . .

[С.-Петербург, 1839].

ТОПОЛЯ

(Уривок)

«Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!
Рости гнучка та висока,
До самої хмари,—
Спитай бога, чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подивися
За синєє море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе.
Там десь милий, чорнобривий
Співає, гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Його виглядаю.
Скажи йому, моє серце,
Що сміються люди;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя!.. доле моя!..
Боже милий, боже!..
Подивися, тополенько!
Як нема — заплачеш

До схід сонця, ранісінько,
Щоб ніхто не бачив...
Рости ж, серце-тополенько,
Все вгору та вгору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю».
. . . . . .

[С.-Петербург, 1839].

ДУМКА

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії,
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі...
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити;
Свої люди — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,

День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люди не спитають —
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли, буйнесенькі,
За синєє море
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

[С.-Петербург, 1839].

ДУМКА

(Народний варіант)

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії
Веселі дівочі?

Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.

Нема кому розказати,
Чого плачуть очі,

Нема кому розпитати,
Чого серце хоче.

Плачте ж, очі, плачте, карі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,

Щоб понесли, буйнесенькі.
За синєє море
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе.

ГАЙДАМАКИ

(Уривок з розділу «Титар»)

«У гаю, гаю
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько, —
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко,
Та поворкуєм,
Та посумуєм;
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох, тяжко, важко!»

ГАЙДАМАКИ

(Пісня кобзаря)

«Літа орел, літа сизий
Попід небесами;
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята,
Запорожці ті хлоп'ята,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеться.
Заспіває — заспівають,
Аж лихо сміється.
Горілку, мед не чаркою —
Поставцем черпає,
А ворога, заплющившись,
Катà, не минає.
Отакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює і гарцює
З усієї сили —
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ставу...
Степ і море — скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся ж, вражі ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки».

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою;
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.
Пливе човен води повен —
Ніхто не спиняє;
Кому спинить? — Рибалоньки
На світі немає.
Поплив човен в синє море,
А воно заграло...
Погралися гори-хвилі —
І скіпок не стало.

Недовгий шлях — як човнові
До синього моря —
Сиротині на чужину,
А там — і до горя.
Погаються добрі люди,
Як холодні хвилі;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай — де сирота?
Не чув і не бачив...

(С.-Петербург, 1841).

ЧЕРНИЦЯ-МАР'ЯНА

(Уривки з чернеток поеми)

...Несподівано Мар'яна
Зустріла недолю;
Співа, було, а іноді

Дає сльозам волю.
Сама не зна, чого плаче;
Може, серце й чує,
Та не вміє розказати
Про те, що віщує.
Раз увечері Мар'яна,
Як мати заснула,
Пішла слухать соловейка,
Мов зроду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
Сама заспівала
Та й замовкла; під яблуню
Тихесенько стала,
Заплакала, як дитина
Без матері плаче...
Петро стоїть перед нею —
Нічого не бачить...
. . . . . .

Мати галка, мати чорна,
Літаючи, кряче,
Чорноброва дівчинонька,
Ходя гаєм, плаче.
Летить галка через балку
В степу погуляти,
А дівчина нудить світом,—
Ні з ким розмовляти.
Не пускає її мати
Вранці до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать.
Ні на вечорниці,
Де дівчата з парубками
Жартують, співають,
Та про мене, чорноброву,

Нишком розмовляють:
«Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...»
Тяжко, мамо, важко, мамо...
Нащо дала вроду?
Нащо брови змалювала,
Дала карі очі?
Усе дала, тільки долі —
Долі дать не хочеш.
Нащо мене годувала,
Нащо доглядала?
Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?
. . . . . .

На схід сонця червоніє,
Ховаються зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє горе.

* *
*

(Народний варіант)

Летить галка через балку
Та й летючи кряче,
Молодая дівчинонька
Ходе гаєм, плаче.
Не пускає її мати
Рано до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечорниці.
Раз увечері пізненько,
Як мати заснула,—

Вийшла слухать соловейка,
Мов зроду не чула. 2
Вийшла, стала під вербою
Та й дивиться в воду:
Тяжко, мати, важко, мати,
Нащо дала вроду? 2
Дала мати чорні брови,
Дала карі очі,
Усе дала, усе дала,
Долі дать не хочеш. 2

ЄРЕТИК

(Уривок)

— Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
І на апостольськім престолі
Чернець годований сидить.
Людською кровію шинкує
І рай у найми оддає!
Небесний царю! Суд твій всує,
І всує царствіє твоє.
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли твою славу,
І силу, і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За євангеліє правди,
За темнії люди!
Нема кому! боже! боже!

Чи то ж і не буде?
Ні! Настане час великий
Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, боже,
Нетвердії руки! —
. . . . . .

10 октября 1845
с. Марьинское

ЄРЕТИК

(Народний варіант)

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
А на апостольськім престолі
Кабан годований сидить.
Людською кровію торгує,
Людей у рабство віддає
І на людей усіх трудящих
Залізні кайдани кує.
Розбійники, людоїди,
Правду побороли,
Потоптали, змордували
Всі людські закони.
Та повстане свята правда,
І воля повстане,
І катюги у короні
На землі не стане.

ДУМА

(З поеми «Сліпий»)

«У неділю вранці-рано
Синє море грало;
Товариство кошового
На раді прохало:
— Благослови, отамане,
Чайки поспускати
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати. —
Чайки і байдаки спускали,
Гармати риштували,
З широкого гирла Дніпрового випливали.
Серед ночі темної,
На морі синьому,
За островом Тендром потопали,
Пропадали...
Один потопає,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі
Рукою махає, гукає:
— Нехай вам, товариство, бог допомагає!—
І в синій хвилі потопає,
Пропадає.
Тільки три чайки, слава богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Синє море не втопило.
А в турецьку землю, агарянську,
Без весел і кормиг прибило.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого,

Турки-яничари ловили,
З гармати гримали,
В кайдани кували,
В Цареградськую башту саджали,
В тяжкую роботу завдавали.
Ой спасе наш чудотворний,
Межигірський спасе!
І лютому ворогові
Не допусти впасти
В турецькую землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам по чотири.
І світа божого не бачать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умирають,
Пропадають.
І згадав сирота Степан в неволі
Свою матір Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І сестру Яринy.
Плаче, ридає,
До бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полі
Турки-яничари ловили,
До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани забили,
В тюрму посадили
І замурували».

(1845)

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

25 Декабря 1845
в Переяславі

* *
*

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог

Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені бог
Красу — карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братіка я,
Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,
І зросла — не кохалась!
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люди?
Їх нема, я сама,
А дружини й не буде!

[В казематі 1847]

* *
*

Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

[В казематі 1847]

* *
*

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть.
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечеря коло хати
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;

Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

[В казематі 1847]

КНЯЖНА

(Уривок)

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає...
А про людей... Та нехай їм.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!

Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу
Тобі; й спать не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

(1847)

* *
*

Якби мені черевики,
То пішла б я на музики,
Горенько моє!
Черевиків немає,
А музика грає, грає,
Жалю завдає!
Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю,
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!
Дівчаточка на музиках —
У червоних черевиках,—
Я світом нуджу.
Без розкоші, без любові
Зношу свої чорні брови,
У наймах зношу!

[Кос-Арал 1848].

* *
*

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я.
Тяжко, тяжко в світі жить
І нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить.
Полюбилась би я,
Одружилась би я
З чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!
Батько, мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять.
А хоч пустять, то з ним,
З препоганим, старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Ой виострю товариша,
Засуну в халяву
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,

А понад шляхами.
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані.
І у ченця, як трапиться —
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,
Людей поучає,
Щоб брат брата не різали,
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Закувала зозуленька
В зеленому гаї,
Заплакала дівчинонька —
Дружини немає.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточки за водою,
Пливуть з сього світа.
Якби були батько, мати
Та були б багаті,
Було б кому полюбити,
Було б кому взяти.
А то нема, сиротою
Отак і загину,
Дівуючи в самотині,
Де-небудь під тином.

[Кос-Арал 1848].

Ой не п'ються пивà, меди,
Не п'ється вода,
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда.
Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чумак коло воза,
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму.
Покинули товариша,
Горенько йому.
Воли його коло воза
Понуро стоять,
А із степу гайворони
До його летять.
— Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу,
Наклювавшись, подохнете
Коло мене вкупі.
Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка та скажіте,
Щоб службу служили
Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала.

[Кос-Арал 1848].

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другою.
А другая тая,
Розлучниця злая,
Багатая сусідонька,
Вдова молодая.
А я вчора з нею,
З сією змією,
В полі плоскінь вибирала
Та все й розказала,
Що як мене любить,
Женитися буде,
І до себе злую суку
Просила в придани.
Йване мій, Іване,
Друже мій коханий,
Побий тебе сила божа
На наглій дорозі.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Ой люлі, люлі, моя дитино,
Вдень і вночі.
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сину мій, сину, не клени тата,
Не пом'яни.
Мене, прокляту, я твоя мати,

Мене клени.
Мене не стане, не йди між люди,
Іди ти в гай,
Гай не спитає й бачить не буде,
Там і гуляй.
Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись,
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.
Як підеш в села, у тії хати,
То не журись,
А як побачиш з дітками матір,
То не дивись.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Ой чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
— Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі...
Клюють очі козацькії,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю...
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи

Не вернетеся на волю,
Будете орати
Мене стиха та орючи
Долю проклинати.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Утоптала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
П'ятака.
Я два шаги, два шаги
Пропила,
За копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду.
Отака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,
Вийду я.

[Кос-Арал 1848].

Навгороді коло броду
Барвінок не сходить.
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.
Навгороді коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений, не виходить
Дівчина з хатини.
Навгороді коло броду
Верба похилилась.
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.
Плаче, плаче та ридає,
Як рибонька б'ється...
А над нею, молодою,
Поганець сміється.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Якби мені, мамо, намисто,
То пішла б я завтра на місто.
А на місті, мамо, на місті
Грає, мамо, музика троїста.
А дівчата з парубками
Лицяються. Мамо! Мамо!
Безталанна я!
Ой піду я богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,

Та найму я троїсті музики.
Нехай люди не здивують,
Як я, мамо, потанцюю.
Доленько моя!
Не дай мені вік дівувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити.
А поки я заробляю,
Чорні брови полиняють.
Безталанна я!

[Кос-Арал 1848].

* *
*

— Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати.
Що мені на світі,
Сироті, робити?
Чи йти в люди жити,
Чи дома журитись?
Ой піду я в гай зелений,
Посаджу я руту.
Якщо зійде моя рута,
Остануся тута.
Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати.
А як же ні, то я піду
Доленьку шукати. —

Посходила тая рута,
В гаї зеленіє.
А дівчина-сиротина
У наймах марніє.

[Кос-Арал 1848].

* *
*

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
Поміж осокою.
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.
Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати.

7 Ноября [1860 С.-Петербург].

ФЕДОРУ ІВАНОВИЧУ ЧЕРНЕНКУ

На пам'ять 22 Сентября 1859 року

Ой по горі ромен цвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питається,
— Де та доля пишається?

Чи то в шинках з багачами?
Чи то в степах з чумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром віється по волі?

Не там, не там, друже-брате,
У дівчини, в чужій хаті,
У рушничку та в хустині
Захована в новій скрині.

Лихвин
7 Іюня [1859]

О. І. Псьол

(1317—?)

ДО СЕСТРИ

Не питай ти моїх пісень,
Сестро моя мила!
Цур їм! Вони сумні, смутні,
Мов тая могила.
Нащо слухать, як на хресті
Пугач завиває,
Коли в саду соловейко
Весело співає.
Нам з тобою, моя сестро,
Не ходити в парі:
Твоє сонце світить ясно,—
Моє ж — давно в хмарі.
Нехай твої квіти квітять
На твоїй дорозі,
Нехай твою весну минуть
Вітри та морози.
Нехай доля, що змалечку
Мене незлюбила,
Тебе щиро привітає,
Сестро моя мила.

Я. І. Щоголів

(1824—1898)

ПРЯХА

Рано-вранці я вставала,
Мичку микала та пряла;
А серденько занудилось,
Веретенце не крутилось.
Рано-вранці я вставала,
Півпочинка не напряла:
Думка серденько мутила,
Все до милого летіла...
Я боялась: буде мати
За роботу дорікати;
А матуся догадалась,
Чом та нитка не сукалась,
І, заглянувши в давнину,
Вже не лаяла дитину.
Постривай же, в іншу нічку
Не одну спряду я мичку:
Сокіл мій мені приснится,
Веретенце завертиться;
Нитка чиста і тоненька
Побіжить з пучок рівненько;
І поки те сонце зійде,
Не один починок вийде!

ЧЕРЕВИЧКИ

Як до милого ходила,
Черевички я купила,
Черевички з підківками,
Та й натерпілась я з вами!
Чорнобрива й білолиця,
Як прийду, було, до Гриця,
Черевички тільки рипнуть —
Вже у його й двері скрипнуть.
Він ті двері відчиняє,
А на мене поглядає.
Черевички з підківками,
Та й натерпілась я з вами!
Як іти, було, зберуся,
Все немов чого боюся;
А моя тим часом мати
Почина мені казати:
«Доню, доню, в темні нічки
Знапастиш ти черевички!»
Мати правдоньку казала:
Черевички я стоптала.
Вже ж у їх не стало рипу,
А у Гриця в дверях скрипу;
Що ж подіялося з вами,
Черевички з підківками?
Поки ви були новенькі,
Був до мене й Гриць любенький;
З того часу як стоптались,
Щось то інше з Грицем сталось.
Черевички — невеличкі,
Ви стоптались в темні нічки,
Та і все стопталось з вами,
Черевички з підківками.

ЧЕРЕВИЧКИ

(Народний варіант)

Як до милого ходила —
Черевички я купила.
Черевички з підківками,
Та й натерпілась я з вами.
Як іти куди зберуся —
Все немов чого боюся.
А тим часом моя мати
Почала мені казати:
«Доню, доню, в темну нічку
Знапастиш ти черевички».
Мати правдоньку сказала —
Черевички я стоптала.
Вже не стало у їх рипу,
А у Гриця в дверях скрипу.
Доки ж ви були новенькі,
Гриць до мене був добренький,
З того часу, як стоптались,
Щось то інше з Грицем сталось.
Черевички невеличкі,
Ви стоптались в темні нічки,
Та й усе стопталось з вами,
Черевички з підківками.

У ПОЛІ

Гей, у мене був коняка,
Був коняка-розбишака;
Мав я й шаблю, і рушницю,
Ще й дівчину-чарівницю.
Гей, коняку турки вбили,

Ляхи шаблю пощербили;
І рушниця поламалась,
І дівчина відцуралась.
За буджацькими степами
Ідуть наші з бунчуками;
А я з плугом та з сохою
Понад нивою сухою.
Гей, гей, гей, мій чорний воле!
Нива довга, в стернях поле...
Вітер віє-повіває,
Казаночок закипає.
Ой хто в лузі — озовися,
Ой хто в полі — одкликнися!
Скоро все засне під млою,
Йди вечеряти зо мною!
Зву... луна за лугом гине,
Із-за хмари місяць плине;
Вітер віє-повіває,
Казаночок простигає.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

Вечоріє і темніє,
По землі лягає мла,
І не зійде срібний місяць:
Хмара небо затягла.
Хукни ти, моя дружино,
У віконечко на скло:
Подивись, як замітає
Сніг і церкву і село.
Він подме й на нашу хату,
І по стрісі до труби
І широкі, і високі

Понамітує горби.
Стане холодно надворі,
І біда тому, кого
Хуртовина в чистім полі
Та настигне одного.
Тільки ти, моя голубка,
Не журись, що зайде ніч,
Я внесу соломи й хмизу,
Затоплю у хаті піч
Затріщить сира ліщина,
Розгориться, запала,—
І нехай тоді надворі
Свище вітер, пада мла.

С. В. Руданський

(1833—1873)

* *
*

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі.
Між ярами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька-дівчинонька.
Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця.
Край віконця постіль біла.
Постіль біла, дівча миле.
Зупинися нишком-тишком,
Над рум'яним, білим личком;
Над тим личком зупинися,
Чи спить мила — подивися.
Як спить мила, не збудилась, —
Нагадай їй, з ким любилась,
З ким любилась, і кохалась,
І кохати присягалась.
Як заб'ється їй серденько,
Як дівча зітхне тяженько,

Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі!
А як мила позабула,
Як нелюба пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України.
Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю замирає.

24. VII. 1856.

ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА ВКРАЇНУ

(Народний варіант)

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув карі очі —
Повій, вітре, опівночі.
Між горами там долина,
В тій долині є хатина,
В тій хатині дівчинонька,
Дівчинонька-голубонька.
Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця.
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівка мила.
Повій, вітре, тишком-нишком
Над рум'яним білим личком,
Над тим личком нахилися,
Чи спить мила, подивися.

Чи спить вона, чи збудилась,
Спитай її, з ким любилась,
З ким любилась, і кохалась,
І любити присягалась.
Як заб'ється в ній серденько,
Як зітхне вона тяженько,
Як заплачуть карі очі —
Повій, вітре, опівночі.
А якщо мене забула
І другого пригорнула,
То розвійся по долині,
Не вертайся з України.

ЧОРНИЙ КОЛІР

(З польського)

Щоб співати колір чорний,
Дала-сь голос твій.
І тобі їдній покорний
Я співаю колір чорний,
Бо то колір мій!
Сумне моє життя бу́ло,
Як і колір той!..
Як згадаю то, що бу́ло,
То, що бу́ло й не минуло,—
Вмиюся сльозой!..
І тепер я сиротою,—
То певная річ!
Нема серденьку покою,
Воно сумне, як порою
Осінняя ніч...
І чекає життя чорне
Сироту мене;

Бо як мила не пригорне,
Як гадаю, життя чорне,
Як смерть, не мине.
І при гробі не заплаче
Ніхто в чужині,
Хіба чорний крук закряче,
Чорна хмаронька заплаче
Дощем по мені.
Тяжко, тяжко, що на гробі
До судного дня
Не прийде ніхто в жалобі,
Не подумає на гробі,
Хіба ніч їдна.

18. III. 1854.

МЕНЕ ЗАБУДЬ

Мене забудь, моя дівчино!
Спокійно жий, щаслива будь,
Цвіти, як рожа, як калина,—
Мене забудь, мене забудь!..
Мене забудь — і тяжким смутком
Не розбивай біленьку грудь:
Шукай собі коханка хутко,
Мене забудь, мене забудь!
Мене забудь, мене не треба!
Та якби я коли-небудь
Тебе забув... о, боже з неба,
Мене забудь, мене забудь!..

19. II. 1854.

* *
*

Звела мене не біда,
Звела мене,
Моя нене,
Звела мене не біда,
А дівчина молода.
А дівчина,
Як калина,
А дівчина молода.
Брівоньками зв'ялила,
Брівоньками,
Хмароньками,
Брівоньками зв'ялила,
Оченьками спалила.
Оченьками,
Зіроньками,
Оченьками спалила.
Губоньками зраїла,
Губоньками,
Сливоньками,
Губоньками зраїла,
Личеньками строїла.
Личеньками,
Чароньками,
Личеньками строїла.
Ой, дівчино, не в'яли!
Ой, дівчино,
Ти рибчино,
Ой, дівчино, не в'яли,
Мого серця не пали!
Мого серця,
Край реберця,

Мого серця не пали!
Коли любиш — не жартуй!
Коли любиш,
Та не губиш,
Коли любиш — не жартуй!
Як не любиш — розчаруй!
Як не любиш,
Тільки губиш,
Як не любиш — розчаруй!

5. VIII. 1850.

ТИ НЕ МОЯ

Ти не моя, дівчино дорогая!
І не мені краса твоя:
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!
Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...
Мої ж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!
Ти не моя! І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя! На що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя, голубко сива!
Щаслива доленька твоя;
Моя же доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!..

19. II. 1854.

ЗАСІДАТЕЛЬ

Гнався постом засідатель
На чиюсь біду:
Серед ставу заломився
На тонкім льоду.
Б'ються сотські і розсильні,
Б'ються рибаки:
Водять шнури край пролому,
Ості і гаки...
Але йде єврей убогий,
Патлами потряс:
«Чуєш, чуєш,— став питати,—
Що таке у вас?..»
«Засідатель утопився,
Господи прости!..
Ходи сюди, хоч-поможеш
Шнура завести».
«Чуєш?.. нащо то шукати
Людської біди?
Лиш карбованця наставте —
Вийде сам з води!»

18. X. 1857.

ТРЕБА ВСЮДИ ПРИЯТЕЛЯ МАТИ

(Баба в церкві)

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона —
Всюди поліпила.
Іще пара остається,
Де їх приліпити?..

«Ага! — каже,— пошукаю
Святого Микити!»
Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...
Видять люди й розважають,
Щоб там не ліпила:
«Що ти, бабо,—кажуть,—робиш?
Таж то вража сила!..»
Але баба обернулась:
«Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде.
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати».

18. IV. 1858.

Л. І. Глібов

(1827—1893)

ЖУРБА

Стоїть гора висока,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.
Під гаєм в'ється річенька...
Як скло, вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,
Що пройде любе літечко,
Повіють холода,
Осиплеться їх листячко
І понесе вода.
Журюся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене хиле серденько
І мліє, і болить.
Ой, річенько, голубонько!
Як хвилечки твої —

Пробігли дні щасливії
І радощі мої...
До тебе, моя річенько,
Ще вернеться весна;
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!..
Стоїть гора високая,
Зелений гай шумить;
Співають пташки голосно,
І річечка блищить.
Як хороше, як весело
На білім світі жить!..
Чого ж у мене серденько
І мліє, і болить?!
Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона.

(1859)

ЖУРБА

(Народний варіант)

Стоїть гора високая,
А під горою гай.
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаєм в'ється річенька,
Мов скло, вода блищить;
Долиною широкою
Кудись вона біжить.

Край берега у затишку
Прив'язані човни...
Там три верби схилилися.
Мов журяться вони,

Що пройде любе літечко,
Настануть холода,
Осиплеться з верб листячко
І понесе вода.

Журюся й я над річкою,
Що вернеться весна,
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона.

Як хороше, як весело
На білім світі жить,
А я сиджу та думаю
І серденько болить.

СТОИТ ГОРА

(Російський варіант)

Стоит гора высокая,
Под нею лес шумит —
Зеленый лес густой-густой,
Как рай к себе манит!
Под лесом вьется реченька,
Как зеркало, блестит!
Долиною зеленою
Куда-то в даль бежит.
У берега в затишье том
Привязаны челны...

К воде склонились ивы три...
Печальны как они!
Минет ведь лето красное,
Настанут холода,
Осыплются с них листья все,—
Их унесет вода!
Тужу и я над реченькой —
Бежит вода, журчит...
Зачем же мое сердце так
И ноет и болит?
Болит оно, изныло все,
Что вновь придет весна,
А молодость... придет ли вновь?
Нет! не придет она!

ВЕСНЯНКА

«Весна прийшла!
Тепло знайшла!» —
Кричать дівчата й хлопчики.
«Цвірінь! цвірінь!
Журбу покинь!»
Клопочуться горобчики.
Прибіг дідок,
Зліз на горбок,—
У хаті буть не хочеться;
Тепляк дмухнув,
Крилом махнув,
По бороді лоскочеться.
Все ожило,
Все розцвіло,
І рій дітей привітненьких
На той горбок

Несе вінок
З фіалочок блакитненьких.
Бринить дідок,
Як той мачок,
Крапчастий і повнесенький;
Кричать, гудуть,
Далеко чуть
Таночок голоснесенький:
«Весну шануй,
Не спи, воркуй,
Наш голуб зозулястенький!
Не в'янь, рости,
Красуйся ти,
Королику квітчастенький!»
«Цвірінь! Цвірінь!
Журбу покинь!»
Підспівують горобчики,—
І я зрадів,
Помолодів,
Як ті дівчата й хлопчики.

[1891]

ПІД КАЛИНОЮ

Нічка тиха Україну
Одвідать прийшла,
У садочок до калини
Гостей привела.
Стояв козак з дівчиною:
«Ой, — каже, — біда!
Люблю тебе, як рибоньку
Холодна вода!»

Усміхнулась дівчинонька:
«Чом не буть біді,
Коли кипить дурне серце
В холодній воді».
Одмовляє козаченько:
«Ой як же не буть,
Коли твої карі очі
І в воді печуть».
Розсердилась дівчинонька:
«Прибріхувать звик!
Нехай тобі тіпун сяде
Тричі на язик!»
Моргнув вусом козаченько:
«Ох, лихо моє!
А я ж думав, серце буде
Навіки твоє».
Одказала дівчинонька:
«Ось годі тобі!
Тоді буде, як виросте
Гарбуз на воді!»
Засміявся козак жвавий:
«Знайду, що робить!
Перекинусь вітром буйним —
Гарбуз полетить!»
Одрізала дівчинонька:
«А, тобі напасть!
Хто шуткуючи кохає —
Бог щастя не дасть».
Засмутився козаченько:
«Не слід так казать!
Пошли, боже, нам з тобою
На рушничку стать!»
Замовчала дівчинонька,
І козак замовк,

Потім глянули... схилились...
І тихенько «чмок».
Обняв любо дівчиноньку
Козак молодий:
«Отсе, — каже, — краще буде,
Ніж гарбуз дурний!»
Засміялась дівчинонька:
«Не будь брехуном!
Коли любиш — люби серцем,
А не язиком!»

М. О. Максимович

(1804—1873)

НА ПОХОРОН Т. Г. ШЕВЧЕНКА ПІД КАНЕВОМ

Сподівалися Шевченка
Сей год на Вкраїну,
А діждалися побачить
Його домовину.
Стоїть в Каневі в соборі,
Вся квітками ввита,
По-козацьки червоною
Китайкою вкрита.
Ідуть люди — перед нею
Поклон покладають
І за душу кобзареву
Господа благають.
Скільки виплакав він горя
Гіркими сльозами,
Скільки виспівав печалі
Віщими словами!
Все бажалось йому волі
Для свого народа...
І не дождав того часу,
Як зійшла свобода.
У столиці над Невою

Його поховали,
Честь великую і славу
Йому воздавали.
Тяжко ж йому на чужині
І в вінку лавровім...
Душа рвалась на Вкраїну
К горам наддніпровим.
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Так співав він над Невою
У великім жалю.
Із могили домовина
На світ піднялася,
Через Москву, через Київ
Сюди донеслася.
На Симона на Золота
Задзвонили в дзвони,
Стали править кобзареві
Нові похорони.
От несуть його на марах
З собору під гору,
Де старий Дніпро-Славута
Іде по простору.
Уволили твою волю
Українські діти:
На Чернечу несуть гору,
Де ти хотів жити.
Уволили твою волю,
Друже незабутній...
І по смерті, як за жизні,
Твій путь многотрудний.
Ходять хмари кругом сонця,
Вітер подихає,
Шумить Дніпро під човнами,

Тебе проводжає.
Везуть тебе простим возом
До нової ями,
Везуть хлопці і дівчата
Кручами, ярами,
Перед тебе — червоними
Хоругвами має...
«Христос воскрес» хор церковний
До гробу співає.
От і стали всі круг тебе
На горі Чернечій...
Чи ти чуєш людський гомін,
Надгробнії речі?
Чи ти чуєш: вічну пам'ять
Тобі возгласили,
Брати й сестри над тобою
Знов заголосили.
Плачуть, тужать твої други,
Весь народ сумує,
Сиплють землю тобі й кажуть:
«Нехай він царствує».
Прощай, славний наш Тарасе!
Прощай, милий брате!
Справді, лучше в своїй землі
І кісткам лежати.

12/V 1861 р.
Михайлова гора

О. Я. Конiський

(1836—1900)

ВИЙШОВ МІСЯЦЬ

Вийшов місяць на могилки
З неба подивитись,
Кругом глянув ясним оком
І почав журитись.
Далі в хмару завернувся,
Не схотів світити;
За ним й зірки поховались,
Як за батьком діти.
Ніч, як ворон чорний, стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють.
Чого ж місяць, чого ясний
Хмарами укрився?
Чого вітер, чого буйний
Грізно розходився?
Місяць бачив, як учора
Могилу копали,
І в могилу домовину
Стиха опускали.
Зачинилось в Україні
Покутнє віконце,

Заховалось під землею
Українське сонце.
Умер кобзар! Його пісні
Більше не гриміти...
І став вітер на могилі
Сумно голосити;
То завиє, то застогне,
Жалібно заллється,
Наче сокіл об могилу
Крилами заб'ється.
Б'ється, квилить, свіжу землю
З могили змітає,
Молить: «Встань, мій вольний брате!»
Ні! Недочуває!
Спи, Тарасе, тихо-тихо,
Поки бог розбудить;
Твого ж слова в Україні
Повік не забудуть.

А. П. Свидницький

(1834—1871)

В ПОЛІ ДОЛЯ СТОЯЛА

В полі доля стояла,
Брівоньками моргала:
«З гаю, хлопці, до мене,
Добрий розум у мене.
Добрий розум в голові,
Гострі ножі у траві,
Гострі ножі точені,
В крові панів мочені...
Ой мочені, купані
У городі Умані,
Виточені, аж горять,
На панів та на панят.
Беріть, хлопці, у руки —
Дайте муки за муки».

В ПОЛІ ДОЛЯ СТОЯЛА

(Народний варіант)

В полі доля стояла,
Брівоньками моргала:
З гаю, хлопці, до мене —
Добрий розум у мене.

Добрий розум в голові,
Гострі ножі у траві,
Гострі ножі, аж горять,
На царів та на панят.

Ой мочені, купані
У городі Умані.
Беріть ножі в руки,
Дайте муки за муки.

А ми в Умані бували
І про Умань чували,
Про Гонту, Залізняка,
Про Галайду і Харка.

ГОРЛИЦЯ

Ой у лісі, у дубині,
На краю, на краю,
Жила собі горлиця,
Як в раю, як в раю.
Попід лісом пшениченька
Лобода, лобода,
А у лісі криниченька
І вода, і вода.
Гніздо мала тепленькеє,
Наче піч, наче піч;
Воркотала горлиця
День і ніч, день і ніч.
Клюне собі зернятко
І летить, і летить
До погожої криниці
Й воркотить, воркотить

А вернеться на гніздечко
До дітей, до дітей,
Та й воркує, бо далеко
Від людей, від людей.
І літала вільная
І сюди, і туди,
І не знала лишенька
Та біди, та біди.
Та запахла горлиці
Слобода, слобода,
Бо приїлась пшениченька
І вода, і вода.
І підняла ця пташина
Вгору ніс, вгору ніс,
І воркує на все горло
На весь ліс, на весь ліс:
«Не хочу я пшениченьки,
Ні води, ні води;
Піду шукать проміж люди
Слободи, слободи.
Замешкаю я де-небудь
У селі, у селі,
І житиму, як у хаті,
У дуплі, у дуплі».
Покинула ліс-дубину
І летить, та й летить,
І вербу знайшла дупляву...
Що ж?.. Сидить?..
Ой вдалась тій горлиці
Слобода, слобода,—
Обсіло і все лишенько
Та біда, та біда!
Пугукають на горлицю
Пугачі, пугачі,

І горобчики попались,
І сичі, і сичі.
Причепились і ворони,
Й шуляки, й шуляки;
Ще в пушку дітей забрали
Хлоп'яки, хлоп'яки [1].
Да й ще лиху слобіджанки
Не кінець, не кінець:
Бо спіймали і старую
На сілець, на сілець.
Посадили у кліточку:
«Воркоти! Воркоти!»
Як же птиці воркотати,
Де коти, де коти!?
Ото тобі, горлице,
Слобода, слобода!
Клюй пшеницю й сиди нишком,
Де вода, де вода!
Знай навіки, голубонько,
Що твій ліс, що твій ліс;
А запахне слобідонька,
То втни ніс, то втни ніс.
Не шукала горлиця
Слободи, слободи;
Але наші прадіди
І діди, і діди.

---

[1] У військо.

В. С. Кулик

(1830—1870)

ЗАГУБЛЕНІ ДУШІ

(Балада)

«Чи ти ж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий?
Чи, жартуючи зі мною,
Тільки вводиш в славу?»
«Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати,
Нехай тільки оддасть тебе
Та за мене мати».
«Чи я ж тобі не казала,
Козаче-серденько,
Що за тебе оддасть мене
Старенькая ненька?
Хіба ж тая циганочка,
Дивлячись в долоню,
Не казала, що я в нені
Щасливая доня?
Дались мені таки взнаки
Тії вечорниці...
Не оддасть мене за тебе —
Піду у черниці».

Зорі сяють, серед гаю
Дівчата співають,
А дівчину парубчина
Давно виглядає.
Не виглядай, бо не вийде:
Мати не пустила,
За сусіда багатого
Її заручила.
«Мамо, мамо, що ти робиш?
Чи мені ж з ним братись?
Хоч худоби в його сила,
Чи йому ж кохатись?
Бодай же тій циганочці
Долі не діждати,
Коли мені не схотіла
Правдоньки сказати!
Буду клясти-споминати
Тії вечорниці!..
Мамо, змилуйсь наді мною —
Оддай у черниці!»
Не оддала... біле личко
Од сліз помарніє,
А сусідки-воріженьки
Скажуть: багатіє.
«Не діждете, воріженьки!
Хай нас бог прощає...
Як згубили свої душі,
Тільки місяць знає...»
Понад шляхом, біля гаю,
В одну домовину
Положили, заховали
Козака й дівчину.
Кожну весну, як дівчата
Веснянки співають,

Про кохання тої пари
Сумно споминають.
Кожну весну на могилі
Тяжко мати плаче:
Над старою головою
Тільки ворон кряче.

(Полтава, 1860).

ЗАГУБЛЕНІ ДУШІ

(Народний варіант)

«Чи ти ж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий,
Чи, жартуючи зо мною,
Тільки вводиш в славу?»

«Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати,
Нехай тільки віддасть тебе
Та за мене мати».

«Чи я ж тобі не казала,
Козаче-серденько,
Що за тебе віддасть мене
Старенькая ненька!»

Хіба ж тая циганочка,
Дивлячись в долоню,
Не казала, що я в нені
Щасливая доня?

Дались мені таки взнаки
Тії вечорниці...
Не віддасть мене за тебе —
Піду у черниці».

ВЕСЕЛА УДОВА

Сватав мене двічі пан
Воєнний, вельможний;
Сватав мене й хлібороб —
Чоловік заможний.
А я собі удова
Та й тим не журюся,
Поки личко червоніє,
Зо всього сміюся.
Як схочу я погуляти —
Знялась, одяглася,
Коло мене — і музика
Де не узялася;
І підківки відскакують
З чобіток від танців...
Вийшла з хати увечері,
Вернулася вранці.
Козаченьки чорновусі
Зо мною жартують,
А дівчата завидливі
Мені ворогують;
Козаченьки коло мене
Округи заходять,
У господу. на розмову
До мене приходять.
Чи заболить голівонька,
Занудить серденько,—
Розважають-заглядають
В очиці пильненько.
Один ліки мені радить,
Другий відмовляє,
Третій сяде коло мене —
Рученьки згортає;

Подивиться, придивиться —
Таку річ заводить,
Що щасливий — як зо мною
Слово проговорить.
Пожалкуєш, пожартуєш
Та просто їм в вічі:
«Не годиться, козаченьки,
Кохатися двічі!
Нащо мені вінчатися
Та губити долю?
Буду собі удовою
Пильнувати волю...
Після шлюбу — не до танців!
Як дітки маленькі —
Той істоньки, той питоньки
Попросять у неньки».

(16 квітня 1861)

С. С. Гулак-Артемовський

(1813—1873)

МІСЯЦЮ ЯСНИЙ

(З опери «Запорожець за Дунаєм»)

Місяцю ясний,
Зірки прекрасні,
Божії очі,
Ви в темні ночі,
Вас я благаю,
Грудь облегчіте,
Вість принесіте
З рідного краю.
Орленьку сизий,
Соколе бистрий,
Що вік на волі
В завидній долі —
Вас я благаю,
Грудь облегчіте,
Вість принесіте
З рідного краю.
Тихий Дунаю,
Зелений гаю,
Хвилі кипучі
Вітри могучі,
Вас я благаю,—

Грудь облегчіте,
Вість принесіте
З рідного краю.

* *
*

(З дуета Андрія і Оксани в оп. «Запорожець за Дунаєм»)

Чорной хмарою дуброва
Розіслалась по Дунай,
Жду тебе я, чорноброва,
Їдем, серце, в рідний край.
Тут, в убогій цій хатині,
Дівчинонька сирота
Марно тратить на чужбині
Молоді свої літа.
Ластівко моя прекрасна,
Серцю радісний цей час,
Ти навік моя, кохана.
Смерть одна розлучить нас.

ОЙ КАЗАЛА МЕНІ МАТИ

(З опери «Запорожець за Дунаєм»)

Ой казала мені мати
І приказувала,
Щоб я хлопців у садочок
Не принаджувала.
Ой, мамо, мамо, мамо,
Не принаджувала.
Посилала мене мати
До криниченьки,
Та принеси, моя доню,

Та водиченьки.
Ой, мамо, мамо, мамо,
Та водиченьки.
Ой пішла я до ставочка,
Забарилася,
На козака молодого
Задивилася.
Ой, мамо, мамо, мамо,
Задивилася.
Розмовляла з козаченьком
Цілу ніченьку,
Ой пом'яла фартушину
Та й новісеньку.
Ой, мамо, мамо, мамо,
Та й новісеньку.
Ждала, ждала мене мати,
Не діждалася,
А я собі у ставочку
Полоскалася.
Ой, мамо, мамо, мамо,
Полоскалася.

В. С. Александров

(1825—1893)

РОЗБИТЕ СЕРЦЕ

Я бачив, як вітер березку зломив:
Коріння порушив, гілля покрутив...
А листя не в'яло і свіже було,
Аж поки за гору вже сонце зайшло.
Я бачив, як серну підстрелив стрілець:
Звалилася, бідна, прийшов їй кінець;
Боротися з смертю було їй не в міч,
Одначе боролась, поки зайшла ніч.
Я бачив: метелик поранений млів,
Крильце перебите на сонці він грів:
Ще трошки пожити на думці було,
І може, й пожив би, та сонце зайшло.
На світі у кожного сонце своє...
Любенько й живеться, як сонечко є!
А згасне те сонце — і жити шкода:
На світі без сонця усе пропада.
Зо мною розсталась дружина моя,
Зостався на світі без сонечка я;
Одначе на себе, як смерть не зову,
А з серцем розбитим живу та й живу.

ТИ НЕСИСЬ, МІЙ СПІВ

Ти несись, мій спів, з мольбою,
В небо долітай,
Потай, легкою ходою,
Вийди, мила, в гай.
У гаю шумить невпинно
Листя в пізній час;
Там ніхто, моя дівчино,
Не почує нас.
Слухай, як гримить, стихає
Пісня солов'я, —
То він милу викликає,
Молить, як і я.
В пісні тій любов палає
І мольба сумна,
І на душу навіває
Рій думок вона.
Не впинняй же ти любові,
Серцю волю дай,
І на тихую розмову
Вийди, мила, в гай.

ВЕЧІРНІЙ ДЗВІН

(З І. Козлова)

Вечірній дзвін... вечірній дзвін...
Багато дум наводе він
Про молоді щасливі дні
В коханій, рідній стороні...
Як з нею я навік прощавсь —
Вечірній дзвін там роздававсь.

Як сон, пройшли ті ясні дні,
Що знав я в рідній стороні.
А скільки вже нема в живих,
Колись веселих, молодих?!
Кріпкий їх сон в сирій землі,
Не чуть їм дзвону у труні.
Уже й на мене час приспів:
Роздасться похоронний спів...
Засиплють яму і кінець?..
Другий десь найдеться співець.
І вже не я, а буде він
Співати про вечірній дзвін...

Ю. А. Федькович

(1834—1888)

ОСКРЕСНИ, БОЯНЕ!

Оскресни, Бояне, пресвітлий співаче!
Та де ж ти так довго ночуєш?
Давно вже по тобі слов'янщина плаче,
А ти нас, Бояне, не чуєш?
Оскресни, оскресни, вже літо надходить,
Вже зоря нам ясна світає,
Лиш сонце на небі без тебе не сходить,
Бо сонце на тебе чекає.

Оскресни, Бояне, оскресни, — ци чуєш,
Як пташка гаями голосить,
А ти десь в могилі у темній ночуєш...
Не чуєш, зозуля тя просить!?
Оскресни, оскресни в щасливу годину,
Оскресни, Бояне, наш друже,
Прибуди з могили у нашу гостину,
Нехай так пташина не тужить.

Оскресни, Бояне, не бійся нічого,
Не бійся, вже впали окови;
Слов'яни живуть ще, руснаків є много,
Що вмерти за тебе готові.

Оскресни, оскресни, заграй нам до бою,
Заграй нам, як громи небесні,
Грай пісню правдиву, грай пісню нам свою,
А згинуть крикливці безчесні!

Коби ж то ми знали, коби ж ми відали,
Де твоя, співаче, могила,
То ми би найглибшу могилу закляли,
Она би тя певно пустила!
А так ми не знаєм, в котрій ти країні,
В котрім то ти гробі ся клониш:
Ци ти на Подоллю, ци ти на Вкраїні,
Ци ти на Підгір'ю ся слониш.

Країно щаслива, країно кохана,
Пусти нам Бояна з могили;
Пусти, ах пусти нам співака Бояна,
Бо наші Поділля зацвіли.
Най пташка не тужить, зозуля не кує,
Най так соловії не плачуть,
Най Руськая земля Бояна учує,
Най руські сини го зобачуть.

БРАТ ТА СЕСТРА

(Співанка з української думки)

Не зозуля в лісі затужила,
Не пташина в лузі голосила, —
То сестричка лист писала,
На чужину посилала,
Та й до брата слізно промовляла:
«Брате милий, брате-соколоньку,
Ти покинув сестру-сиротоньку,

А я ходжу — покликаю,
Як зозуля в темнім гаю:
Ой, вернися з далекого краю!»
«Сестро моя, сестро моя руто!
Як я можу до тебе вернути
Через ліси темнесенькі,
Через ріки бистресенькі,
Через степи рівні-рівнесенькі?»
«Гаєм-маєм, лебедем-Дунаєм,
А степами — швидким горностаєм,
А на моє подвіренько
Пади швидким соколоньком,
А голубом на моє серденько!»
«Ой летів я сім день та й годину,
Прилетів я до сестри в гостину;
Прилетів я та й гукаю,
А сестрички не видаю —
Ой, мабуть, я вже сестри не маю!
Сестро ж моя, лілеєнько біла!
Скажи мені, де ти ся поділа?»
«В гаю, брате, в гаю, в гаю
Та у ямі пробуваю,
Все про тебе розмовоньку маю».

ЯК ЗАСЯДУ КОЛО ЧАРИ

Як засяду, браття, коло чари,
Як засяду, браття, на меду,
То най прийдуть турки і татари,
А я собі й вухом не зведу.
Кришталева чаша, срібная креш,—
Пити чи не пити — все умреш.
А як прийде, браття, костомаха,
Та як прийде, браття, з косою,

То я крикну: «Чи здорова, свахо!?
Нумо, свахо, разом зо мною!»
Кришталева чаша і т. д.
А як прийду вже, браття, до раю,
Та стану у двері грим, стук, пук!
Петро вийде: «Що хочеш, гультяю?
Тут самі святії, а ти друк!»
Кришталева чаша...
А я вийму горілочки фляшу,
Вареної з медом боклажок:
«Нумо, Петре, се за душу нашу,
Нумо, куме Петре, хоч разок!»
Кришталева чаша...
А він возьме, браття, покуштує,
Та за одним махом аж до дна!
Та лиш цмокне: «Най ти ж мать мордує!
Се ж то, куме, трунчик на-на-на!»
Кришталева чаша...
Та як збігнуться усі святії:
Гриць, Павло, Данило, Николай,
Та як ликнуть они тії гії,
То забудуть навіть за свій рай.
Кришталева чаша...
Бо у небі там нема горівки,
Ні араку, меду, ні вина,
Тільки вода з снігу і дощівки,
Тому ж пиймо, браття, аж до дна!
Кришталева чаша...
Тому ж пиймо, браття, тому пиймо,
Бо що нині, то я се знаю,
Доки віку, доти ся напиймо,
А завтра пси марша заграють!
Кришталева чаша, срібная креш,
Пити чи не пити — все умреш.

ПОКЛІН

(Співанка)

Гей по горі, по високій, тройзіль постелився,
З України до дівчини козак поклонився.
Поклонився козаченько з коня вороного,
Нагадай си, моя мила, мене, молодого.
А в неділю рано, рано дівча ся вмивало,
Та й русою та косою личенько втирало,
Утирало біле личко, утирало брови;
Нема ж мого миленького, нема вже розмови.
Не плач, мила, не плач, серце, не плач,
чорні очі,
Ой маю ж я розмовоньку аж до пізна з ночі,
Ой маю ж я розмовоньку, ой маю ж я милу:
Висипано надо мною високу могилу.

ПРИ ВІДХОДІ

(Співанка)

Чо ти плачеш, дівчино єдина,
Вшак ти видиш, не моя причина —
Не рад би я від'їжджати,
Гонить цісар воювати,
Не тра серцю туги завдавати.

Рада ж би я, милий, не тужити,
Но без тебе горе в світі жити, —
Ти поїдеш на Вкраїну,
Я ся пташков перекину,
Та й полечу милому кувати.

Ой кувала зозульков, кувала,
Та й милого нігде не видала.

Де ж ти, милий, пробуваєш,
Що ти мене не чуваєш,
Чи ти голос уже мій не знаєш?

Знаю, знаю милий голосочок!
Прикрив мене кленовий листочок,
Під могилов нич не чути,
Ах як тяжко під нев бути,
А ще тяжче миленьку забути.

СПІВАНКА

Зашуміли темні лози
Козакові при дорозі.
По дорозі блудом ходить,
Вороного свого водить,
Золотую чашу носить,
Капітана сльозно просить:

«Гей ти, пане-капітане,
Ти козацький отамане,
Дам ті меду, дам ті чашу,
Лиш пусти мня в землю нашу,
Лиш пусти до роду мого,
Дам коня ще вороного».

«Дурно, козак, дурно тужиш
Бо не підеш, аж дослужиш;
А як будеш що казати,
То тя скажу прикувати
До коня, до вороного
Козаченька молодого».

ДЕЗЕРТИР

Ой сів же він при столику,
При світлі думав,
Писанєчко дрібнесеньке,
А він го читав.
Писанєчко дрібнесеньке,
Листочок як сніг;
Склонив же він головоньку
К столові на ріг.
«Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,
Що там зима тяженькая,
А їй студенс;
Нема, нема єї кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, оден в дому,
Цісарський стрілець».
І схопився як поломінь,
Полетів як птак,
А вітер з ним не йде в догінь,
Бо годі му так;
Бо він летить до матоньки
Старої домів,
Дрівець єї врубатоньки,
Би хатку нагрів.

НА МОГИЛІ МОГО БРАТА

Весна ся вернула, всі пташки щебечуть,
Всі квіти зацвіли довкола,
Тож піду на цвинтар — не піду, полечу
До мого брата сокола;

І озьму шездару, і пісеньку зложу
О красних дівчатах, о маю,
І братчику мому на цвинтарнім ложу
На струнах шовкових заграю.
Добривечір, брате, що дієш, небоже,
Як тутки тобі ся май діє?
Нічо не говориш? Сумуєш? Чого же?
Що сонце в могилі не гріє?
То сонце — не думай, вшак я тя кохаю,
Мені тебе можна любити,
Я прийду до тебе щороку, щомаю,
Та й буду з тобою тужити.

ВЕСНОЮ ПТАШКИ ЩЕБЕЧУТЬ

(Народний варіант)

Весною пташки щебечуть,
Квіти зацвіли докола;
Піду на цвинтар, полечу
До мого брата сокола.

І пісеньку йому зложу
О дівчатах і о маю,
На цвинтарнім йому ложу
В струни шовкові заграю.

Добрий вечір, мій небоже!
Як тобі ся тутка діє?
Ти сумуєш? І чого же?
Що тебе сонце не гріє?

Не сумуй! Я тя кохаю,
Мені вільно тя любити.
Прийду щовесни, щомаю,
Буду з тобою тужити.

МАРШ НА ІТАЛІЮ

(Співанка)

Засвіти ми, ясна зоре,
Засвіти ми на всі гори:
Гей їду, їду,
Поїду за Дунай,
Гей поїду за море!

Ци за море, ци за Дунай,
Коли-сь жовняр, то не думай!
Ой гоя, гоя,
Так твоя доля,
Гей гуляй, хлопче, гуляй!

Ой буду я ще гуляти,
Як заграють на гармати:
Гей гоя, гоя,
Ти доле, ти моя, —
Ой мати ж моя, мати!

Ой ненечко, моя мати,
Пішов твій син погуляти;
Гей гаю, гаю,
І п'ю і гуляю, —
Гей то п'ю, то гуляю!

Ой пив же я, та й напився,
Пішов спати, не будився, —
Гей гаю, гаю,
Кровавий Дунаю,
Як я дуже упився!

ВЕЧОРОМ

Пою коні при Дунаю,
Та й думаю, та й думаю:
Коні карі, коні сиві, —
А я молод нещасливий.

І чому ж бо я нещасний?
Ци-м не козак, ци-м не красний?
Ци ми палаш не острений,
Що світок мій засмучений?

Світ хороший, сонце гріє, —
От заходить, вечоріє,
Нічка темна, не видати,
А я з кіньми мушу спати.

Спав я нічку, спав я другу,
Годі знести серцю тугу;
Гоя коні, гоя сиві,
Будьте ви ми хоч зичливі!

Гоя коні-виногради,
Буду в винах вас купати,
Буду медом вас поїти,
Лиш несіть мя, понесіте.

Занесіть мня, де я знаю:
У калині, в темнім гаю,
Там хатина малесенька,
Там дівчина милесенька.

Вийди, вийди, моя зоре!
Коню сивий, коню карий,
Коню білий, коню гривий,
Ци я й нині нещасливий?

О. О. Заклинський

(1819—1891)

ТАМ, ДЕ ЧОРНА ГОРА

Там, де Чорна Гора сумно
Угров край вітає,
Там, де Біла Тиса шумно
Чорну доганяє, —
Там ти, ангел мій миленький,
Як цвіт процвітал,
Там ти літа молоденькі
В щастю проживал.
І я, щастя шукаючи,
В твій край заблукал,
Долі собі глядаючи,
Тебе ізобрал.
Бог злучил мене з тобою,
Щастє, долю дал,
Ах, чому ж так молодою
Тебе мені взял!
Ти мя вірно полюбила,
Я тебе любил,
Ти щасливо з мною жила
І я в щастю жил.
Де ж, ах де же ти поділась,
Вірний друже мій,

Чом так скоро улетілась
В вічний супокій?
Днесь мої печальні очі
Гіркі сльози ллють,
Твої діти дньом і ноччу
Свою матір ждуть.
Прийди, мила, к мужу твому,
Сльози утоли,
Прийди, мати, к дому сьому —
Діти накорми.
Отця все вони питають,
Де матір поділ,
С плачем мені докучають,
Чом тя не привів.
Вставай, мертва, з супокою,
Діти посіти,
Ілі разом із собою
В гроб мене прийми.

С. І. Воробкевич

(1836—1903)

НАД ПРУТОМ

Над Прутом у лузі хатчина стоїть,
Живе там дівчина хороша, як цвіт.
В ій очі-зірниці, що світять вночі;
Побачиш їх, хлопче, — вмирай і мовчи!

Над Прутом у лузі не місяць зійшов,
То хлопець до кралі-дівчини прийшов;
Солодка розмова із уст їх плине, —
Тихенько дрімучий Прут далі тече.

Над Прутом у лузі барвінок вже рвуть,
До шлюбу зелені віночки плетуть.
В хатчині заграли і скрипка, і бас,
А гості співають: «Веселість у нас».

(1885)

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Сонце ся сховало
За високі гори,
Тихо все дрімає:
Луг, діброва, бори.

Дзвіночок там чути,
Місяць небом сяє,
В байраці маленький
Соловій співає.

Вітрець потягає,
Потічок шепоче,
Яскраво сіяють
Зорі серед ночі.
Дрімає береза,
Заснула смерека,
Чути лиш флояру
Вівчарську здалека.

Світ, мов церков божа,
Мирно, тихо всюди.
Від тяжкої праці
Знемоглися люди.
А місяць, мов сторож,
Ходить небом тихо,
Тішиться, що кождий
Забув своє лихо.

(1869)

ЗАГРАЙ ТИ, ЦИГАНЕ СТАРИЙ

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю;
І грошей дам, вина ти дам
І всього, що лиш маю;
Бо лютий біль отут горить
І груди розпирає,

І бідне серце так болить,
Що гине, умирає.

Заграй, старий, от тую пісню,
Що то колись співала
Старая ненька, як мене
В колисці колисала.
Чаруй мені минувші дні,
Літа ті молодії,
Прегарні, золотаві сни,
Той рай і ті надії...

Провадь мене ти звуком тим
В садочок, де я грався,
Чаруй і другів всіх моїх,
Що з ними я пишався.
Чаруй мені й дівчину ту,
Що мною гордувала;
Збуди ти всіх, що вже земля
Навіки повкривала...

Збуди, чаруй минуле все;
Най ще хоч раз заплачу,
Бо сліз немає, відколи
Я доленьки не бачу.
Заграй, старий! Як потечуть
Дві сльози по личеньку,
То легше стане на душі
І легше на серденьку!

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю, —
І грошей дам, вина ти дам
І всього, що лиш маю.

(1870)

ІВАН З ПУТИЛОВА

Якби була я зозуля,
Я би полетіла
Гень в дуброву, та на любу
Калиноньку сіла.
Полетіла б я в Путилів,
Де гори Карпати,
Де мій милий пробуває
І стала б кувати:
Ку-ку, мій Іване!

Якби була я рікою,
Як той Прут великий,
Не втікала б я до моря
В чужий край далекий.
Плила би я, шепочучи,
У гори Карпати
І співала б, шепотала б
Коло його хати:
Добрий день, Іване!

Якби була соловейком,
Що вночі співає
Та в серденько чародійно
Мир, любов вливає, —
Попри хату, де жиє він
В зеленому гаю,
На ввесь голос щебетала б:
Люблю тебе, Йване!

(1870)

ВИ ДІВОЧІ СИНІ ОЧІ

Ви дівочі сині очі,
Чом сльоза вас криє?
Як погляну — з болю в'яну,
Серце в грудях ниє.
Ви зірниці серед ночі,
Сині очі ви дівочі,
Хто в вас гляне, зазирає,
Тому рай ся отворяє.

Чом, дівчино, ти сумуєш?
Боже! щоб то знати,
Я з тобою аж до гробу
Хтів би сумувати.
І у сині очі твої
Виливав би болі свої,
В ті зірниці серед ночі,
Сині очі ті дівочі.

Не смутися, на сім світі
Здавна так ся діє,
Що в серденько трута ллється,
Що аж з болю мліє...
Біль пропаде, як росиця
В сонці рано на травиці,
Як весело сині очі
Глянуть зіркою в тьмі ночі.

(1877)

ТЕПЕР АЖ ДОГАДАЛАСЬ ТИ

Тепер аж догадалась ти,
Що я для тебе жив
На світі сім, тебе одну
Вірненько лиш любив...
Що з того, що мені тепер
Рум'яні ті уста
Говорять: «Любий хлопче мій!»
Не та пора, не та!

Любов, що жевріла колись,
Загасла вже давно,
А щастє, що про нього снив,
Розбилося, як скло.
Хоч ти щебечеш про любов,
Та слів не чую я,
І сліз твоїх не бачу вже —
Не та пора, не та!

Любові цвіт давно зів'яв,
Він вічно не цвіте;
Зима в грудях, там вже давно
Сніжницею мете.
Всі залицяння вже пусті,
Німі мої уста!
Не збудиш те, що гріб узяв —
Не та пора, не та!

О. Й. Партицький

(1840—1895)

ПОМАРНІЛА НАША ДОЛЯ

Помарніла наша доля, у темноті гине люд;
Чорні мраки, тяжкі болі задавляють руську
грудь.
Попустіли наші ниви, западаються стріхи;
Ходим, блудим попід тином нещасливі
русини.
А вже прийде, може, час
Лучшой долі і для нас.

Хто поможе на страданє, хто стрясе наш сон
з повік?
Хто поверне жизнь нам давню і подасть
цілючий лік?
На Тарасовій могилі покладем святий завіт,
До послідної жизні хвилі боронити руський рід.
А вже прийде, може, час
Лучшой долі і для нас.

Доки же нам старчить крові, а серця у груди
б'ють,
Най нас гріє жар любові на забутий темний
люд.

І всю працю, і всі думи пожертвуймо вітчизні,
Бо лиш в праці рук і ума воскресають люди всі.

А настане, певно, час
Лучшой долі і для нас.

М. П. Старицький

(1840—1904)

ВИКЛИК

Ніч яка, господи, місячна, зоряна!
Ясно, хоч голки збирай.
Вийди, коханая, працею зморена,
Хоч на хвилиночку в гай.
Сядемо вкупі ми тут під калиною —
І над панами я пан!
Глянь, моя рибонько, — срібною хвилею
Стелеться полем туман.
Гай чарівний, ніби променем всипаний,
Чи загадався, чи спить;
Он на струнків та високій осичині
Листя пестливо тремтить.
Небо незміряне всипане зорями, —
Що то за божа краса!
Перлами ясними он під тополями
Грає краплиста роса.
Ти не лякайся бо, що свої ніженьки
Вмочиш в холодну росу:
Я тебе, вірная, аж до хатиноньки
Сам на руках однесу.
Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько:
Тепло, — ні вітру, ні хмар...

Я пригорну тебе до свого серденька,
А воно палке, як жар.
Ти не лякайся, аби тут підслухали
Тиху розмову твою:
Нічка поклала всіх, соном окутала, —
Ані шелесне в гаю.
Сплять вороги твої знужені працею, —
Нас не сполоха їх сміх.
Чи ж нам, окраденим долею нашею,
Й хвиля кохання — за гріх?!.

(1870)

ВИКЛИК

(Народний варіант)

Ніч така, господи, місячно, зоряно,
Видно, хоч голки збирай.
Вийди, коханая, працею зморена, 2
Хоч на хвилиночку в гай.
Сядемо вкупочці ми під калиною —
І над панами я пан...
Глянь, моя рибонько, срібною хвилею 2
Стелеться в полі туман.
Ти не жахайся, що ніженьки босії
Змочиш в холодну росу...
Я ж тебе, бідную, аж до хатиночки 2
Сам на руках віднесу.
Небо неміряне, зорями сіяне,
Всюди безмежна краса...
Поміж тополями сипле, мов зорями, 2
Чиста краплиста роса.

Ти ж не лякайся, щоб хто не підслухав
Тиху розмову твою.
Нічка спустилася, всіх сном окутала,
Ані шелесне в гаю.

ТУМАН ХВИЛЯМИ ЛЯГАЄ

(З оперети «Утоплена»)

Картина 1. Ява 1. Парубки, а далі дівчата (*вертаються в роботи*).

Парубки

Туман хвилями лягає
По степу німому,
Гей — вже сонечко сідає —
Час і нам додому.
Потомились, наробились, —
Час одпочивати,
З дружиною молодою
Душу розважати.
Ой, зіходь же, місяченьку,
Високо, високо,
Бо чекає козаченька
Дома чорноока.
Бо чекає його доля —
Треба поспішати;
Повертаються вже з поля
Молоді дівчата.

Дівчата (*разом з третім куплетом виходячи*),

Ох і там за садом-виноградом,
Там за садом зеленим,

Дівчинонька з козаком стояла,
Молода до його промовляла:
«Ох бувай здоров, козаченьку!
Як ся маєш, як живеш?»

Всі (*разом*).

Добривечір, дівчаточка,
Рибоньки, вутяточка,
Чи вийдете ввечері до нас?
Ой чи ви нас не забули?
Може пак пом'янули
Добрим словом раз хоч про нас!
Та дивіться, не баріться
По хатах,
Бо без вас самим нам нудно
Так, що страх!
Зіроньки, квітоньки!
Повертайтесь швидше до нас, —
З вами вкупі, в гурті
Сплине весело час.
Пам'ятайте, поспішайте —
Ніч така тиха, ясна.
Соловейко тьохка в гаю;
От тепер і погуляти,
З вірною розмовляти,
Приголубить долю свою.
Гей, ну жвавіш,
В гурті буде веселіш.
Гей прийди лиш —
В парі з серденьком миліш
Буде на вулиці гуляти,
Пісні про кохання співати!

(*Всі розходяться*).

ТУМАН ХВИЛЯМИ ЛЯГАЄ

(Народний варіант)

Туман хвилями лягає
По степу німому,
Гей, вже сонечко сідає,
Час і нам додому.
Потомились, наробились,
Час одпочивати,
З дівчиною молодою
Душу розважати.
Ой зіходь же, місяченьку,
Високо, високо,
Бо чекає там на мене
Дівча чорнооке.

ШВАЧКА

Нахилилась голівонька,
Пасмо звисло на щоці...
І мелька невпинно голка
У худесенькій руці.
Шитво панське на коліні,
Каганець і світ дньовий...
І тремтять легкі сутіні
Спід темрявих, довгих вій.
Глухий кашель серед ночі,
Вітра стогін під вікном...
І червоні завжди очі,
Неспочиті й разу сном.
Спина, зігнута в роботі,
На спині брудний платок...
Не смачний, мабуть, голоті
Загорьований шматок!

М. Л. Кропивницький

(1840—1910)

* *
*

Ревуть, стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі,
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволі.
Вже два роки у кайданах
Мліють наші руки;
За що ж, боже милосердний,
Нам послав ці муки?
Підборкали яничари
Орлят України,
Підборкали та й вкинули
Живих в домовину.
Де ж ви, славні запорожці,
Сини вольной волі?
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкой неволі?

* *
*

Гей, нум, братці, до зброї!
На герць погуляти,
Слави залучати!..

А чи пан, чи пропав,
Вдруге не вмирати, —
Гей, нумо, до зброї!
Гукнемо з гаківниць,
Додамо з гармати,
Блиснемо шаблями, —
Вдаримо на татар і турків,
Ворогів-поганців,
Щоб не повставали.
Нам поможе святий Юрій
Козакам на славу
Турка звоювати,
Гей, нум, браття, одностайно
Візьмемось за зброю
Братів визволяти!..

УДОВИЦЯ

(Невідомого автора, мною перероблена і на музику положена)

Удовицю я любив,
Подарунки їй носив:
Носив сало, носив свічки,
Носив м'ясо, носив стрічки,
Носив гречку, черевички,
Носив просо, носив мак, —
Ось воно як!
Носив жито і пшеницю,
Кукурудзу, сочавицю,
Поросята і качата,
І курчата, і гусята,
Носив таки й грошенята
За чортові бровенята,—
Ось бува як!

А раз таке теля припер,—
Доки-доніс, трохи не вмер!
А вона мене зрадила
Та панича полюбила!
Ну, нехай вже було б за що,
А то там таке ледащо,
Що тільки: тьфу!
А тепер я кричатиму,
На все село гукатиму:
Оддай мені сало, свічки,
Оддай м'ясо, оддай стрічки,
Оддай гречку, черевички,
Оддай просо, оддай мак,—
Ось воно як!
Оддай жито і пшеницю,
Кукурудзу, сочавицю,
Поросята і качата,
І курчата, і гусята,
І все теє, що ти з'їла,
Верни мені усе ціле,—
Ось тобі що!

ОЙ У САДУ НА ВИШЕНЬЦІ

Ой у саду на вишеньці соловейко щебетав,
Під вишнею козаченько дівчиноньку улещав:
Не йди, мила, за другого, пожди мене,
молодого.
Дівчинонька гірко плаче, соловейко все те
баче
Та щебече: тьох, тьох, тьох!
Чого ж тужиш, чого плачеш, серце
розриваєш,

Чи вже ж мене, молодого, не вірно
кохаєш?
Не плач, мила, я вернуся, тоді з тобой
одружуся.
Дівчинонька гірко плаче, соловейко все
те баче
Та щебече: тьох, тьох, тьох!
Не вернувся козаченько — помер на чужині,
Поховали чужі люди в чужій домовині.
А дівчина як зачула — у садочок улинула,
Тужить, в'яне, гірко плаче, соловейко все те
баче
Та щебече: тьох, тьох, тьох!

НА УЛИЦІ СКРИПКА ГРАЄ

На улиці скрипка грає,
Бас гуде, вимовляє,
Мене мати не пускає,
До кужелю приганяє.
А я ж робить нездужаю,
В мене рученьки болять,
«Пусти ж мене, моя мати,
На улицю погулять!

Тоді б, може, очуняла
І куделицю допряла,
А тепера нездужаю
Та й не дійду до кужелю —
«Пусти ж мене, моя мати,
На улицю погуляти!»
«Іди, доню, та й не гайся,
На улицю, та й вертайся!»

«Що ж то мені за гуляння,
На улицю та й вертання?
Таж то мені погуляти,
Тиждень дома не бувати.
Тоді б, може, очуняла
І куделицю допряла,
А тепера нездужаю,
Та й не дійду до кужелю!..»

П. І. Ніщинський

(1832—1896)

ЗАКУВАЛА ТА СИВА ЗОЗУЛЯ

Закувала та сива зозуля
Рано-вранці на зорі;
Ой заплакали хлопці-молодці,
Гей, гей, та на чужині в неволі, в тюрмі...
Вони плакали, гірко ридали,
Свою долю викликали:
«Ой повій, повій, та буйнесенький вітре,
Та й понад морем,
Та й винеси нас із кайданів, з неволі,
У чистеє поле;
Та й понеси на Вкраїну,
Гей, гей, нас на Вкраїну...
А на Вкраїні — там сонечко сяє,
Козацтво гуляє, гуляє і нас виглядає, нас
виглядає».
По синьому морю байдаки під вітром гуляють,
Братів щоб визволяти,
Запорожці чимдуж поспішають.
Гей, як зачули турецькії султани,
Та й ізвеліли ще гірше кувати кайдани...
Султани турецькі, султани звеліли
Кувати кайдани, кайдани кувати,
Звеліли ще гірше кувати кайдани.

А. К. Вахнянин

(1841—1908)

ГЕЙ НА ІВАНА, ГЕЙ НА КУПАЛА

Гей на Івана, гей на Купала,
Красна дівчина долі питала;
Із барвіночку вінець ізвила,
На чисту воду плисти пустила.
«Поплинь, віночку, по чистій воді,
Приплинь під хату, де жиє милий».
Поплив віночок долі водою,
Серце дівчини забрав з собою.
Несли буйнесенькі вітри віночок,
Несли — занесли на зариночок.
На зариночку змарнів поволі,—
Не дав Купало дівчині долі.

І. Я. Франко

(1856—1916)

ГІМН

Вічний революціонер
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпіонське ремесло
В гріб його ще не звело!

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде!
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє:
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою,—
Міліони радо йдуть,
Бо се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По верстатах робітницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум, нещастя,
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а добувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила, мов огень,
Розвидняющийся день?

(1880)

ПІСНЯ РУСЬКИХ ХЛОПІВ-РАДИКАЛІВ

Який-то вітер шумно грає
Від Сяну, Прута до Карпат?
Яке-то диво визирає
Із тих нужденних хлопських хат?
Гей же враз, гей же враз гукнемо,
Аби й сліпі нас пізнали:
Ми є ті, що вас всіх кормимо,

За всіх вас терпимо —
Ми руські хлопи-радикали,
Що звергли темноти ярмо!
Ми ті, що гнулися, як лози,
Були покірні, як вівця,
Котрим неволя, кров і сльози
Ще не доїхали кінця.
Гей же враз... і т. д.
Ми ті оферми, ті рекрути,
Гарматне м'ясо на війну.
Ті, що їх кривди й голод лютий
Жене за море в чужину.
Гей же враз... і т. д.
Ми ті, що платимо податки,
Собі ж лишаєм труд і плач,
Котрим державні всі порядки
Є тільки кривда, тільки драч.
Гей же враз... і т. д.
Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях.
Ми маєм пра̀ва на папері,
А обов'язки на плечах.
Гей же враз... і т. д.
Та вже не довго тої муки!
Нам час не датися на глум:
Здіймуться дружні хлопські руки,
І просвітліє хлопський ум!
Гей же враз... і т. д.
Ми хочем вчитись, поступати,
Бо кривда є сестрою тьми.
Для себе хочем працювати
І бути люди між людьми.
Гей же враз... і т. д.
А всіх, хто явно або тайно

Нам ладить пута і ярем,
Всіх дармоїдів радикально
Ми з свого краю виметем.
Гей же враз... і т. д.

* *
*

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни,—
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любви,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить,—
Той цілий чоловік.

Тож сли всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдесь тобі буть,—
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні
Болотянії дні,
Як надія пройде
І погасне чуттє,

Як з великих доріг
Любві, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці.

Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни,—
О, тоді май життя
Вдячно ти спом'яни!

О, тоді ясні сни
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни,
Не забудь, не забудь!

5—10 червня 1882

* *
*

Як почуєш вночі край свойого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

* *
*

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

* *
*

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?
Чом твої устоньки — тиха молитва,
А твоє слово остре, як бритва?
Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?
Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!
І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?
Ой ти, дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!
Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

Леся Українка

(1871—1913)

РУСАЛКА

Поема в народному стилі
(Уривок)

Коло річки, у садочку,
Маленька хатина,—
У хатині чорнобрива
Молода дівчина.
Щовечора, як зіронька
До місяця сходить,
Молодая дівчинонька
В садочок виходить.
Тож виходить сама з хати
У ясную нічку,—
А тимчасом козаченько
Переплине річку.
Як приверне к бережечку,
Човничок прив'яже,—
Уклониться дівчиноньці,
«Добривечір» скаже.
По садочку собі ходять,
За руки візьмуться,
Розмовляють та радяться,
Коли поберуться.

«Ой коли ж ми поберемось,
Дівчинонько-роже?»
«Уо́сени, козаченьку,
Як бог нам поможе!..»
У коханій розмовоньці
Швидко ніч проходить,
Блідне місяць, гаснуть зорі,
І сонечко сходить...
Сіда хлопець у свій човник
Та бере весельце;
Стиснув ручку, махнув веслом,—
«Прощай, Ксеню-серце!»

. . . . . .

1885 р.

* *
*

Ой, здається — не журюся, таки ж я не рада,
Чогось мені тяжко-важко, на серці досада.
Ой, кину я ту досаду геть на бездоріжжя,
Зійшла моя досадонька, як мак серед збіжжя;
А я той цвіт позриваю та сплету віночка,
Кину його, червоного, в воду до поточка;
Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря,
Може, буря тебе втопить, чи не збудусь горя.
Ой, розбила вінка буря, таки ж не втопила,
А від нього синя хвиля геть почервоніла.
Гірка вода в синім морі, гірко її пити;
Чом я свою досадоньку не можу втопити?!

Буркут, 20. VIII. 1901.

CONTRA SPEM SPERO[1]

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!
Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.
І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.
Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.
В довгу, темную нічку невидну,
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.
Я не дам свому серденьку спати,
Хоч кругом буде тьма та нудьга,
Хоч я буду сама почувати,
Що на груди вже смерть наляга.
Смерть наляже на груди важенько,
Світ застеле суворая мгла,

---

[1] Без надії сподіваюсь. (лат.).

Але дужче заб'ється серденько,—
Може, лютую смерть подола.
Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!

2 травня 1890

КОЛИСКОВА

Місяць яснесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи. мій, малесенький!
Пізній бо час.
Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль:
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.
Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить — сльози лить.
Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися,—
Сон пропаде...
Місяць яснесенький
Промінь тихесенький

Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

НАПРОВЕСНІ

Не дивуйте, що квітом прекрасним
Розцвілася дівчи́на несміла, —
Так під про́мінням сонечка ясним
Розцвітає первісто́чка біла.

Не дивуйте, що думи глибокі
Будять речі та сльози пекучі,—
Так напровесні дзвінкі потоки
Прудко, гучно збігають із кручі.

Не дивуйте, що серце так рв'яно.
Широ прагне і волі, і діла,
Чули ви, як напровесні рано
Жайворо́нкова пісня бриніла?

[1889]

ВИШЕНЬКИ

Поблискують черешеньки
В листі зелененькім,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким:
Дівчаточко й хлоп'яточко
Під деревцем скачуть,
Простягають рученята

Та мало не плачуть.
Раді б вишню з'їсти,
Та високо лізти,
Ой, раді б зірвати,
Та годі дістати!
«Ой, вишеньки-черешеньки,
Червонії, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі?»
«Ой, того ми так високо
Виросли на гіллі,—
Якби зросли низесенько,
Чи тож би доспіли?»

[1891]

* *
*

Не співайте мені сеї пісні,
Не вражайте серденька мого!
Легким сном спить мій жаль
у серденьку;
Нащо співом будити його?

Ви не знаєте, що я гадаю,
Як сиджу я мовчазна, бліда.
То ж тоді в мене в серці глибоко
Сяя пісня сумная рида!

1893—1894

* *
*

Горить моє серце, його запалила
Гарячая іскра палкого жалю.
Чому ж я не плачу? Рясними сльозами
Чому ж я страшного вогню не заллю?

Душа моя плаче, душа моя рветься,
Та сльози не ринуть потоком буйним,
Мені до очей не доходять ті сльози,
Бо сушить їх туга вогнем запальним.

Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сирої землі
І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.

1893—1894

* *
*

Стояла я і слухала весну.
Вона мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну,
То знов таємно-тихо шепстіла.

Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії.

1893—1894

К. О. Білиловський

(1859—?)

ДАЙТЕ БО ЖИТЬ

В чарах кохання моє дівування
Хочу я вільно, як пташка, прожить:
Вільне обрання і вільне кохання,
Серденьку воля, як хоче любить!
Шкода й розмови: святої любові
Силою в серце не можна вложить...
Поки шовкові чорнітимуть брови —
Дайте бо жить мені, дайте бо жить.

Той мені шепче... той руки цілує,
Той тут навколішки смирно стає,
Той мені вірші любовні віршує,
Той аж поклони, мов богові, б'є...
З них же один мені бачиться всюди,
До одного тільки серце лежить...
Поки горять мої полум'ям груди —
Дайте бо жить мені, дайте бо жить.

Нащо питати, якого кохати? —
Серденько зразу вгадало само.
Нащо шукати который багатий? —
Там, де багатство, там певне ярмо.

Ненька зітхає, а батенько лає;
Слава недобра про мене біжить...
Суд-пересуд... Але все те минає.
Дайте бо жить мені, дайте бо жить.

Що тут і батько, і рідная мати?
Що тут всі родичі, що увесь мир?
Все мені байдуже! Годі й казати...
Байдуже глум і людський поговір!
Серденько б'ється, і ниє, і рветься,
В грудях гарячих пала і дрижить...
Поки аж молодість красна минеться,
Дайте бо жить мені, дайте бо жить!

МОЯ ПІСНЯ

Я пісню співаю
Про квіти, про гай,
Бо серденько просе:
— Козаче, співай!

Я пісню співаю
Про вірну любов,—
Співаю, бо грає
У жилах ще кров.

Про перса дівочі,
Життя, красоту,
Про карії очі,
Про душу святу.

Цю пісню співаю
Вночі і удень...
Тобі, моя люба,
Ця пісня пісень.

Б. Д. Грінченко

(1863—1910)

СМУТНІІ КАРТИНИ

Убогії ниви, убогії села,
Убогий обшарпаний люд,—
Смутнії картини, смутні-невеселі,
А інших не знайдеш ти тут.
Не став би дивитись, схотів би забути,
Так сили забути нема:
То рідніі села, то рідніі люди,
То наша Вкраїна сама...

І МОЛИЛАСЯ Я

І молилася я, й сподівалася я,
Чи не гляне хоч раз любо доля моя...
І минали літа — дожидала її,
Та даремні були сподівання мої.
Не діждалася я... і минули літа —
В серці пустка німа, я тепер вже не та...
На роботі тяжкій звікувала життя,
Воно марно пішло, все пішло без пуття.
І недоля моя й досі давить мене,
І та праця тяжка стан недужий мій гне,

І вже сліпнуть од сліз очі карі мої,
А все долі нема — не діждалась її!..
Ні родини нема, ні дружини нема!
Світ широкий усім, а мені він тюрма!..

ДО ПРАЦІ

Праця єдина з неволі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! За діло святеє
Сміло ми будемо йти!
Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує:
Нумо до праці мерщій!
Праця не згине між людьми даремне:
Сонце засвітить колись,—
Дякою нас тоді люди згадають —
Нум же! До праці берись!
Хоч у недолі й нещасті звікуєм —
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо!
Сміливо ж, браття, до праці ставайте,—
Час наступає — ходім!
Дяка і шана робітникам щирим!
Сором недбалим усім!

Я. В. Жарко

(1861—?)

ОЧЕРЕТ

(З Лермонтова)

Рибалка молоденький
Над річкою сидів,
А очерет од вітру
По берегу шумів.
Тонку очеретинку
Рибалонька зломив,
І з неї він сопілку
Ножем собі зробив.
Узяв і став він грати,
Як знав і як умів,
Але з очеретини
Такий роздався спів:
— Рибалко молоденький,
Ласкавий будь, не грай!
Не муч мого ти серця
І рани не вражай...
Дівчиною колись я
Прегарною була,
У мачухи в світлиці,
Як квітонька, цвіла.
Багато сліз пекучих

Лила я ночі й дні
І рано в домовину
Хотілося мені.
У мачухи і син був...
І часто він дурив
Дівчаток молоденьких,
А сам їх не любив.
З ним раз ми якось вийшли
На берег цей крутий,
Дивилися на хвилі,
На місяць золотий.
Тут він мого кохання
У мене запрохав;
Я слухать не схотіла,
А він... — уб'ю!.. — сказав.
Сказав... і зразу в груди
Загнав мені свій ніж
Та ніччю біля річки
Мене й сховав тоді ж.
Тепера надо мною
Очерети ростуть,
А в них усі печалі
Життя мого живуть.
Рибалко молоденький,
Молю ж тебе, не грай!
Не муч мого ти серця
І рани не вражай.

О. С. Маковей

(1867—1925)

СОН

Тихий сон по горах ходе,
За рученьку щастя воде.
І шумлять ліси вже тихше,
Сон малі квітки колише.
Спіть, мої дзвіночки сині,
Дикі рожі в полонині.
Не шуміть, ліси зелені,
Спати йдіть, вітри студені.
Квітоньки хай сплять здорові.
Хай їм сняться сни чудові,
Аж на небі зазоріє,—
Сонце їх малих зігріє;
І зігріє, поцілує,
І світами помандрує...
Тихий сон по горах ходе,
За рученьку щастя воде.

(1899)

В. І. Самійленко

(1864—1925)

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Тихесенький вечір
На землю спадає,
І сонце сідає
В темнесенький гай.
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Світи ще годину,
Бо рано ще спати,
Милуй нас, як мати,
Теплом обгортай.
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Без тебе так страшно
І темно надворі,
Хоч місяць і зорі
Освітять наш край.

Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Не слухає сонце,
За гору сідає
І нам посилає
На всю ніч — прощай!
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

І. І. Манжура

(1851—1893)

НЕЧЕСНА

Мов билинонька в полі зів'яла,
Сиротиною ти ізросла,
Тебе лишенько рано спіткало
І недоля лиха повила.
Не зазнала ти змалку поради,
Ані ласки від гордих людей,
І ні оден тебе із громади
Не спасав від лукавих річей.
І зросла ти, навчилась роботи,
Та роботи ніхто не давав...
Не журися, небого! Чого ти? —
За красу б тебе всяк поєднав...
Так сама ти того все цуралась,
Проклинаючи долю гірку,
Тобі чесно прожити бажалось,
Та судилось не те на віку.
Несподівано ти «проступила»
(Проступля вас багато таких!)
І громада тебе осудила,
Підняла, мов ледащо, на сміх.
І регочеться, пальцями тиче,
Головою на тебе кива,

А до себе ніхто не покличе,
Не спитає: «А чим ти жива?
Чи ти ласкою маєш угрітий
Під негоду спокійний куток?
Чи ти їла, слізьми неполитий,
А хоч раз того хліба шматок?»
Замовчіте ж ви, пишнії, ситі,
Гордовитії власні землі!
Бо єсть божая правда на світі, —
Та розсудить і вас, і їі!..

М. С. Кононенко

(1864—1922)

ВЕЧІР

Сховалось сонце за горою,
Туман легенький землю вкрив,
Шепоче вітер з осокою,
Гайок зелений потемнів.
Далеко співи десь лунають,
На небі зірка миготить,
Отари з поля поспішають
У холодочок одпочить.
Блакитне небо обгорнуло
Усю рослину, всіх людей,
Село в садочках потонуло,
Затьохкав пісню соловей.
Моя Вкраїно, мій ти раю,
Ти чарівниченько моя,
Я без кінця тебе кохаю,
Ще й більш кохати хочу я!
Хотів би я тебе руками
До серця щиро пригорнуть,
У очі глянути очами
І вже навік тоді заснуть!

І. А. Глібовицький

(1836—1890)

* *
*

У днях, коли дім я покинув вітця,
Я взяв сі три цвіти в дорогу життя.
Від неньки і любки я двоє дістав,
А третій сердечний приятель подав.
О! доки з них жаден — я рік — не усхне,
По доти ще кожне з них любить мене.

Минули дні щастя, розкоші, утіх,
У плач і терпіння змінився мій сміх.
Я глянув на квіти... від друга зів'яв;
Ба! вскорі і другий в'янути почав.
Лиш неньки цвітонько зелен, мов весна,
Ой щиро бо любить лиш мати одна.

П. А. Грабовський

(1864—1902)

СОН

Зелений гай, пахуче поле
В тюрмі приснилися мені,—
І луг широкий, наче море,
І тихий сум по кружині.
Садок приснився коло хати,
Весела літяна пора;
А в хаті... там знудилась мати
І знудьгувалася сестра.
Поблідло личко, згасли очі,
Надія вмерла, стан зігнувсь...
І я заплакав опівночі
І, гірко плачучи, проснувсь.

* *
*

Тіш мене: занедужала я,
На хвилинку не знаю спокою,
Похрести, як бувало малою,
Колиши мене, ненько моя!
Одпочила б хоч трішечки я:
Кожна квітонька спить серед ночі,

Сон стуляє й мандрівцеві очі...
Колиши мене, ненько моя!
В боротьбі крила стратила я...
Боже! Нащо ж отак покохала?
Світла молодість даром пропала.
Колиши мене, ненько моя!

НАПЕРЕД

Наперед за край рідний та волю,
За окутий, пригноблений люд,
Хоч нічого не знайдеш крім болю,
Хоч нас жде невіддячений труд!
Наперед проти зла однодумно!
Розрослася ворожа юрба.
Не гадаймо прожити безсумно,
Бо життя — неминуча борба.
Наперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим, живучи!
Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі.
Наперед до завзятого бою
За громадські та власні права,
Коли бути бажаєм собою,
Коли серце позор відчува!
Наперед до звершення замірів,
Що поклав дев'ятнадцятий вік:
Скиньмо владу катів-бузувірів,
Щоб людиною став чоловік!
Наперед! Годі скніти рабами;
Час кормигу гидливу знести!
Наші кубла нам стануть гробами,
Швидко знівечать ясність мети.

Наперед! Не жде поступ всесвітній;
На шляху пристаючих лиша;
Інший лад, інший мир заповітний
Виробляє із себе душа.
Наперед проти хижих порядків!
Гине войник [1] чи здобич бере,—
Він стежки протира для нащадків,—
Його діло ніколи не мре!

[1] Войник — боєць

О. М. Колесса

(1867—1945)

ШАЛІЙТЕ

Шалійте, шалійте, скажені кати!
Годуйте шпіонів, будуйте тюрми!
До бою сто тисяч робітників стане,
Пірвем, пірвем, пірвем ті кайдани!
За правду, за волю ми станемо враз,
Ланці, ні багнети не пострах для нас!
Бо вольного духа не скути в кайдани.
Біда, біда, біда вам, тирани!
Робітники духу! Робітникам всім
Ми руки подаймо, на бій їх ведім!
Бо спільна усіх нас злучила недоля:
І труд, і піт, і кров, кнут, неволя!
За правду... і т. д.
Від краю до краю не громи гудуть,
Робітників полки злучені ідуть,
І поклик рокоче: Вставайте, народи!
Прийшла пора, пора — день свободи!
За правду... і т. д.
Підвалини світу валяться старі,
Поблідли нероби, дрижать опирі,
Бо зоря свободи вже сходить яскрава!
Для всіх, для всіх, для всіх рівні права!
За правду... і т. д.

І вольні народи, як добрі брати,
Полинуть до сонця, до щастя-мети,
Розкуєсь, двигнеться і наша родина;
Одна, сильна, вільна Україна!
За правду... і т. д.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ МАРШ

(Народний варіант)

Шалійте, шалійте, скажені кати,
Годуйте шпіонів, будуйте тюрми,
До бою сто тисяч робітників встане,
Порвем, порвем, порвем ці кайдани.
За волю народу, за його права
Не страшні кайдани, солодка тюрма,
Бо вільного духу не скути в кайдани,
На смерть, на смерть, на смерть вам, тирани!
Робітники руху, робітникам всім
Ми руки подаймо, до бою їх звім.
Бо всіх нас з'єднала однакова доля:
І труд, і кнут, і піт, і неволя.
Від краю до краю не громи гудуть,—
Робітників полки злучені ідуть,
І поклик рокоче: вставайте, народи!
Прийшла пора, прийшов день свободи.
Підвалини світу валяться старі,
Поблідли нероби, дрижать упирі.
Свободи зоря уже сходить яскрава,—
Для всіх, для всіх, для всіх рівні права.
Хай поклик наш грізно як грім загримить,
Дніпро, Дунай, Вислу нехай облетить!
Як сонечко ж волі з-за хмари погляне,—
На смерть! На смерть! На смерть вам, тирани!

М. А. Славінський

(1868—?)

КОЛИ РОЗЛУЧАЮТЬСЯ ДВОЄ

(З Гейне)

Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають сумні.
З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той жаль, оті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі.

ПІСНЯ

В'ється стежка поміж житом,
Поросла травою.
Там колись щовечір літом
Я ходив з тобою.
Грає вітер колосками,
Нахиля їх долі,—
Я прийшов сюди з сльозами
Тяжкої недолі.

Стану землю цілувати,
Що ти походила,
Стану плакати й ридати
За тобою, мила.
В'ється стежка поміж житом,
Поросла травою,—
Ходжу, броджу, нуджу світом
Тяжко за тобою.

М. Ф. Чернявський

(1867—1937)

СТЕП І СТЕП

Степ і степ один без краю
Аж до моря берегів,
Без озер, річок, без гаю,
Тільки з купами стогів.
Ні гайочку, ні лісочку,
Всюди — спалена земля...
Не шепоче в холодочку
Срібновода течія.
А коли, бува, з громами
З моря хмари налетять,
Степ охрестять блискавками,
Над ланами прогримлять,—
Він прокинеться, проснеться,
Грому груди підставля;
Заговоре, засміється
Враз до неба вся земля.
Мертвий степ. Його громами
Тільки й можна розбудить...
Так нехай же над ланами
Грім бажаний загримить!..

(1896)

* *
*

Тихо гойдаються в синьому морі
Іскорки-зорі,
Ніби купається в хвилі блискучій
Рій їх летючий.
Скелі здіймаються, ще неостилі,
Темні, похилі.
В чорнім міжгір'ї десь світло палає
І погасає.
Чуєте пісню на тихому морі,
В синім просторі?..
Слухайте, ось вона знов обізвалась
І увірвалась.
Човен малюється в морі на хвилі
Геть за півмилі.
Хто безталанний там хоче вловити
Долю у сіті?..
Тихо купаються в синьому морі
Іскорки-зорі;
Тихо гойдається піна там ніжна,
Вся білосніжна.
Пісня далекая ледве лунає,
Мов замирає...
Дай йому, господи, в ніч сю вродливу
Долю щасливу.

М. Л. Кузьменко

(1862—?)

ПІСЕНЬКА

Раз я в волості судився
З нашим сільським адвокатом.
Катом, катом, катом, катом...
З нашим сільським адвокатом...
Нас судили судді вбрані
В сукні й чоботи сап'яні,—
П'яні, п'яні, п'яні, п'яні...
В сукні й чоботи сап'яні.
Вони совісті й закону,
Як скрізь водиться, служили...
Жили, жили, жили, жили...
Як скрізь водиться, служили.
Дуже довго клопотались,
Поки діло розібрали.
Брали, брали, брали, брали...
Поки діло розібрали.
Потім, добре розібравши,
По закону все зробили.
Били, били, били, били...
По закону все зробили.
І заставили у ноги
Уклонитись адвокату.

Кату, кату, кату, кату...
Уклонитись адвокату.
Тягли діло, гріх брехати,
Довго, ну, а помирили.
Рили, рили, рили, рили...
Довго, ну, а помирили.

В. М. Пачовський

(1878—1942)

ЗАБУДЬ МЕНЕ

Забудь мене, мене забудь,
Що нам колись жевріла грудь,
Що серце рвалося колись —
Ми розійшлись...

Ми мали сльози на очах,
Та ми ішли на різний шлях,
Я плакав з горя, але ти —
З щасливости...

Тобі зозуля навесні
Кувала, а мені, мені
Воронння крякало сумне —
Забудь мене...

Г. М. Комарівна

(1877—?)

Т. ШЕВЧЕНКУ

Не на шовкових пелюшках,
Не у величному палаці,—
В хатині бідній він родився
Серед неволі, тьми і праці.
Нещасна мати сповила
Його малого й зажурилась.
І цілу ніченьку вона
За сина-кріпака молилась.
І бог почув молитву ту,
І дав душі убогій силу,
І в руки хлопцеві вложив
Співецьку надзвичайну ліру.
І виріс він, і кобзу взяв,
І струн її торкнувсь рукою —
І пісня дивна полилась,
Повита вічною журбою.
В тій пісні людям він співав
Про щастя, про добро, про волю,
Будив від сна, пророкував
Їм вищу і найкращу долю.
Співав про чесну боротьбу,
Про сором кайданів брязкучих,
І не жалів він сил своїх,
І не втирав він сліз пекучих.

І пісня голосно лилась...
Але не довго: ворог лютий
Підкрався нишком — і замовк
Співець, кайданами окутий.
Замовкла пісня на устах,
Але в душі жила, бриніла,
І в серці бідного співця
Вогнем палаючим горіла.
І довго у степу глухім,
В неволі жив між москалями [1]
Співець самотній, мовчазний,
З своїми думами й піснями.
Він рвався серцем із тюрми
На волю, до ланів широких,
До синіх хвиль Дніпра-ріки,
До тихих тих могил високих.
Він рвався — і прийшла вона,
Сподівана, бажана воля,—
І все, чого не знав раніш,
Тепер дала лукава доля.
Та сил в співця вже не було...
Остання пісня продзвеніла —
І в небо тихо піднялась
Душа поета наболіла.
Умер співець! І привезли
Його на рідну Україну,
І коло синього Дніпра
Йому насипали могилу.
Умер співець! Але живуть
В серцях людей слова безсмертні,
І тихо по Вкраїні всій
Бринять його пісні славетні.

---

[1] Солдатами.

М. Н. Кочура

(1851—?)

СПРАВЖНЄ КОХАННЯ

Згадай лиш, коханко, ослінчик в садочку,
Де вдвох ми сиділи колись,
Де тихо співала ти в пригру гітари,
А я в твої очі дививсь.
Ти скінчила пісню, гітару впустила,
Схилилась на груди мені,
Я стан твій обнявши, присунувсь до тебе,
І ми поробились німі.
Сиділи ми довго, зірки вигравали,
І місяць до нас заглядав,
Квітки мов дивились і щось нам шептали,
А я тебе все не пускав.
Я був тоді скутий, немов ланцюгами,
Так щирим прихильством твоїм,
Бо ти мою душу в той вечір чудовий
Забрала, голубко, зовсім.
І з того я часу не мав вже спокою,
Не мав я відради завжди,
Не мав я утіхи, не мав і надії
Без тебе прожити ніде.
А тільки єдину кохав в собі думку:
Якби хто пораяв тобі,

Щоб ти свого серця ніяк не спиняла,
А вся доручилась мені.
Ти так і зробила, мені доручилась,
Зо мною укупі живеш,
Я волен душею, щасливий, веселий,—
Такою і ти вже стаєш.
І будемо жити до віку з тобою,
Ніхто хай не шкодить більш нам.
Бо стан твій обнявши, другому обняти
До смерті, я певен, не дам.
Не дам, бо кохаю тебе я так щиро,
Як змоги у мене хапа,
І тільки не зволиш жить далі зо мною —
То яму нехай хто копа.
Бо кинуть, забути тебе я не можу,
Не можу і іншу знайти,
Здається, другої немає людини,
Такої на світі, як ти.

(1900).

СПРАВЖНЄ КОХАННЯ

(Народний варіант)

Згадай же, кохана, ослінчик в садочку,
Де вдвох ми сиділи колись,
Ти пісню співала під звуки гітари,
А я в твої очі дивився.
Ти пісню скінчила, гітару спустила,
На груди схилилась мені,
Я, стан твій обнявши, присунувся ближче,
І ми поробились німі.
Згадай же, кохана, як вдвох ми сиділи,
Як місяць до нас заглядав,

Рожевії квіти немов щось шептали,
А я все тебе не пускав.
Я був тоді скутий немов кайданами,
Так щирим прихильством твоїм,
Бо ти мою душу в той вечір чудовий
Забрала, голубко, зовсім.

М. О. Виноградова

(1878—?)

ЗІСЛАНОМУ БОРЦЕВІ ЗА РОБІТНИЧУ СПРАВУ

Дивлюсь я на тебе, приборканий орле,
Та й думаю думу свою:
Чи є ж то на світі яка-небудь сила,
Щоб силу зломити твою?
Чи можуть кати такі змислити муки,
Которих би ти не стерпів
І їм покорився? Все стерпиш, могутній,
Та згірдно смієшся з катів.
Тебе розлучають із тим, кого любиш,
За кого дать душу б ти рад...
Але хоч їх муки і рвуть твоє серце,
Для них ти не звернеш назад.
Тебе, наче дикого звіра, ганяють,
В тюрмах, казематах гноять,—
Але за братів своїх бідних, незрячих
До смерті ти будеш стоять.
За людські права, за братерство, за рівність
Життя молоде віддаєш!
До віку не згодишся ти із урядом,
Пред ним голови не зігнеш.
Вловили тебе супостати прокляті,

В неволю тяжку завдали,—
Та гордої сили твої молодої
Зламати нічим не змогли.
І в засланні, так само, як перше на волі,
Навчаєш ти темних людей
З катами боротись, і сієш так само
Ти зерна великих ідей.
Настане година, зростуть тії зерна
І плід свій жаданий дадуть:
Устануть раби, і розіб'ють кайдани,
І вільними грудьми зітхнуть.

Т. Супруненко

РОБІТНИКАМ

Ви, що терпіли од віку й до віку,
Ви, що терпіли без міри, без ліку!
Час вам повстати,
Кайдани скидати,
Волю дістати!
Вас пригнітили, й ви похилились —
Та кому ж ви рабами вчинились?
Більш не скоряйтесь!
До бою збирайтесь
І прокидайтесь.
Сила й завзяття нехай вас не кида,
Правда за вами — ваша побіда!
Не підлягайте!
Часу не гайте!
Вставайте!
Темнеє царство скоріше руйнуйте,
Світле нове на руїнах будуйте!
Годі ж мовчати!
Час вже повстати,
Бій розпочати!

С. Загородний

ЦАРІ КРОВ НАШУ ПРОЛИВАЮТЬ

Царі кров нашу проливають,
Пани і дуки гноблять нас,
Та вже недолі дні минають,
І прийде, прийде слушний час.
Нумо враз затягнем вільний спів,
Наш прапор вже панів лякає!
І несе люду гнів, помсти грім,
Свободу народам усім!
Як зоря, цвіт червоний сяє,
Бо кров'ю нашою заплив!
Нікчемні темних сил надії,
Що мріють дух наш зупинить,
Загинуть заходи лихії,
А добрі вічно будуть жить.
Нумо враз затягнем вільний спів...
У лаву сміло станем, браття,
І враз на бій підемо ми!
Не зломлять нашого завзяття
Ні цар, ні вражії пани!
Нумо враз...
У наймах гине люд робочий!
Та вже світає волі день!

До праці підемо охочі,
На себе працювать лишень.
Нумо враз...
Хай щезнуть клятії тирани!
Хай щезне визиск, щезне гніт!
Ми знищим лад старий поганий,
Новий збудуємо ми світ!
Нумо враз...

Л. С. Лепкий

(Нар. 1889)

ОЙ, ВИДНО СЕЛО

(Народний варіант)

Ой видно село, широке село під горою,
Ой, там іде військо, червонеє військо, до бою.
Іде, іде військо крізь широке поле,
Хлопці-бо то хлопці, як соколи!
Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха, ха-ха, ха-ха, гей!
Дівчино, рибчино, чорнобривко моя,
Вийди, вийди, вийди, вийди
Чим поскорше до вікна.
Хлопці-бо то хлопці, як соколи!
Ой, видно село, широке село під горою,
Ой, там іде військо, червонеє військо, до бою.
А хто піде з нами, буде славу мати,
Ми йдем за свободу воювати!
Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха, ха-ха, ха-ха, гей!
Дівчино, рибчино, чорнобривко моя,
Вийди, вийди, вийди, вийди
Чим поскорше до вікна.
Ми йдем за свободу воювати!

М. Гайворонський

(Нар. 1892 р.)

ІХАВ СТРІЛЕЦЬ НА ВІЙНОНЬКУ

Їхав стрілець на війноньку,
Прощав свою дівчиноньку:
Прощай, любко, моя голубко —
Я йду в чужу сторононьку!

Подай, дівчино, хустину —
Може, у бою загину,
Закриють очі темної ночі —
Легше у гробі спочину.

Вражії люди насилу
Взяли нещасную милу,
А серед поля гнеться тополя
Та й на стрілецьку могилу.

* *
*

(Народний варіант)

Їхав козак на війноньку,
Сказав: «Прощай, дівчинонько,
Прощай, дівчино, чорнобривонько,
Їду в чужу сторононьку.

Дай же, дівчино, хустину,
Може, я в бою загину,
Темної ночі накриють очі,—
Легше в могилі спочину». 2

Дала дівчина хустину,
Козак у бою загинув,
Темної ночі накрили очі,—
Легше в могилі спочинув. 2

Добрії люди насилу
Взяли хорошу дівчину.
Ген серед поля гнеться тополя
Та на козацьку могилу. 2

Популярні пісні та романси невідомих авторів

* *
*

На високій дуже кручі,
Над самісіньким Дніпром,
Спить Шевченко в домовині
Непробудним, вічним сном. 2

Любий сину України,
Наш Тарасе дорогий,
Тебе в світі вже немає,
Та в серцях ти ще живий. 2

Твоя кобза ще не вмерла,
На ній струни всі дзвенять,
І про твою вічну славу
Всі народи гомонять. 2

Своє слово ми здержали
І зробили, як бажав:
Над Дніпром цим поховали,
Щоб ти вічно там лежав. 2

На високій дуже кручі,
Скільки видно над Дніпром,
Спить Шевченко в домовині
Непробудним, вічним сном. 2

* *
*

Чорнії брови, карії очі,
Темні, як нічка, ясні, як день.
Очі ви очі, очі дівочі,
Де ви навчились зводить людей?

Вас і немає, а ви мов тута,
Світите в душу, як дві зорі.
Чи в вас улита якась отрута,
Чи, може, справді ви знахарі?

Чорнії брови, стрічки шовкові,
Все тільки б вами я любувавсь.
Карії очі, очі дівочі,
Все тільки б я дивився на вас.

Чорнії брови, карії очі,
Страшно дивитись під час на вас, —
Не будеш спати ні вдень, ні вночі,—
Все будеш думать тільки про вас.

* *
*

Місяць на небі, зіроньки сяють,
Тихо по морю човен пливе.
В човні дівчина пісню співає,
А козак чує, серденько мре. 2

Пісня та мила, пісня та люба
Все про кохання, все про любов,
Як ми любились та й розійшлися,
Тепер зійшлися навіки знов. 2

Ой очі, очі, очі дівочі,
Темні, як нічка, ясні, як день.
Ви ж мені, очі, вік вкоротили,
Де ж ви навчились зводить людей? 2

* *
*

Прийде весна, і гай зазеленіє,
А милий мій від мене одійде;
Голівонька від думок посивіє,
Огонь з очей навіки пропаде. 2

О друже мій, о любий, кароокий,
Як я люблю твій образ дорогий...
І голос твій, і погляд твій глибокий,
Як я люблю тебе, о друже мій.

Ти не кажи, що ти мене не любиш,
Цього не можу чути я,
Ти не кажи, що ти другую любиш,
Ти не кажи, бо прийде смерть моя.

Та знай же ти, що смертію моєю
Ти не знайдеш спокій своїй душі.
Сплетеш вінок з барвінок-деревію
І принесеш повісить на хресті.

Будуть пташки щоранку прилітати,
І соловей буде пісні співать...
Мене мій милий більше не побаче
І весь свій вік він буде сумувать.

* *
*

Слухай, серце, цюю пісню,—
В ній тобі я розкажу,
Як я плачу, як горюю,
Білим світом я нуджу.
Не на щастя, не на радість
Ми з тобою ізійшлись.
Полюбились, покохались
Та й розійдемось колись.
Ти від мене, я від тебе —
Вдалині ми будем жить,
Нарікаючи на долю,
Будем плакать і тужить.
Бо житейські наші стежки
Різно в полі розійшлись
І не зійдуться ніколи,
Не спаруємось колись.

* *
*

Моя ти голубко, сідай коло мене,
Настане розлуки нам час.
Давай посумуєм умісці з тобою,
Давай поцілую ще раз.

Бо, може, кохана, далеко поїду,
Бог знає, вернуся чи ні,
А може, кохана, без тебе загину
В далекій чужій стороні.

А може, кохана, ти іншого знайдеш,
Моєю не станеш ти буть,
І в цілому світі про мене забудеш,
І всі твої ласки замруть.

Е, ніт же, я знаю, що ти мене любиш,
Другого не станеш любить,
За золото щастя собі ти не купиш,
А серденько можеш згубить.

* *
*

Скажи, нащо тебе я полюбила,
Скажи, нащо довірилась тобі?
Коли б не ти — сумна б я не ходила
І день і ніч не плакала б в журбі.
Без тебе я, як цвіт без сонця, в'яну,
Без тебе, ох, як тяжко в світі жить!
О, де, скажи, я чарів тих дістану,
Щоб як забуть тебе і розлюбить.
Забуть! Бо сил терпіти я не маю!
Забуть! Бо так я змучилася вкрай!
Коли б ти знав, що я переживаю,
Який, бува, охоплює одчай.
Коли б ти знав мою журбу та муку,
Коли б ти знав, що я пережила!
Не раз, не два, піднявши вгору руки,
Тебе і світ, і долю я кляла.
Кляла я все: і мрії ті дівочі,
Що рано так, ох рано одцвіли...
Кляла твої веселі, ясні очі,
Що бач, мене до чого довели.
І ту весну, з пахучими квітками,
Той день і ту щасливу мить,

Коли мені, закоханій без краю,
Ти клявся бути вірним і любить.
Твоїм словам не вірить не могла я,
Вони були, як пісня чарівна.
Тепер зосталась я сама без пари,
Сама одна, навіки я одна.

* *
*

Пропала надія, забилося серце,
Заплакали очі мої,
Любив я дівчину, та й та ізмінила,
Ой горенько в світі мені.
Коли б вона знала любов мою щиру,
Вона б не кидала мене,
Любила б, кохала, як мати дитину,
І серце б віддала своє.
А то десь далеко із другим жартує,
За мене забула зовсім!
Коли б вона знала, що в світі без неї
Нема чого жити мені!
Вона б не цуралась мене, бідолахи,
Покинула б жарти свої...
Тепер все пропало, течуть з очей сльози,
І серце щемить так в груді.

ПРОЛІСКИ

О, принесіть мені пролісок з лісу,
Ніжний і чистий, як неба блакить...
Годі дурити, відкиньте завісу!
Пролісок, пролісок хай принесуть.
Мало занадто жила я на світі,
Весну одну, хочу весну прожить...
Хочу востаннє побачити квіти...
Пролісок, пролісок хай принесуть.
Знаю сама, що цією весною
Тіло моє у труну покладуть;
Хрест забіліє новий наді мною...
Пролісок, пролісок хай принесуть.
Ох, коли б тільки раніш це я знала...
Милий, чого в тебе сльози течуть?
Годі, не треба, тебе я благаю...
Пролісок, пролісок хай принесуть.

* *
*

Капають, котяться сльози по личеньку,
Крається серце в журбі;
Як би хотіла я темної ніченьки
Впасти на груди твої.
Тільки б часинку журби невимовної
Вилить на грудях твоїх,—
Більше не треба розмови любовної,
Більше не треба утіх.
Що це я, що це я, мов божевільная,
Плачу, ридаю, сміюсь...
То я зітхаю, як пташечка вільная,
То я сльозами заллюсь.
Зраджена й кинута я, безутішная,
Жертва чужого гріха...
Знайте, я страдниця серцем розбитая...
Що за молитва? Ха-ха!
Будьте ж ви прокляті, зірки-краплиночки,
Сестри надій золотих!
Будь же ти проклята, ніченька темная,
Мати зрадливих утіх!

* *
*

Чого сумувати, голубко моя,
І долю свою проклинати?
Он глянь, подивися, надворі весна
І пташечки будуть співати. 2

З-під снігу прогляне барвінок хрещатий,
Бузок у саду розцвіте...
Із теплого краю соловей співучий
Нових нам пісень принесе. 2

І все оживе, і ти знов заспіваєш,
Голубко, в зеленім саду...
І серце твоє знов життя забажає,
До тебе в садок я прийду. 2

* *
*

Бабусю рідненька,
Ти всім помагаєш:
Яке в мене горе,
Ти, може, вгадаєш?
Як нічка настане,
То я й не засну.
Як очі заплющу —
Молитву творю.
Як очі заплющу,
Бабусю рідненька,
Де візьметься зразу
Козак молоденький.
Жартує, пустує,
Пустує зі мною;
То голову схилить,
Обніме рукою.
А там у садочку
Співа соловейко —
То так стане тяжко
Моєму серденьку.
Бабусю, дай зілля
Випить проти ночі,

То, може, забуду
За ті карі очі.
Ні, доню, голубко,
Зілля не поможе,
Бо це ж, моя доню,
На любов похоже.
Ні, доню, голубко,
Цього не злічити:
Настало те время,
Що треба любити.

ЦИГАНСЬКЕ ЖИТТЯ

У темному лузі, в сумній глушині
І рух там, і шелест, і гамір чутний.
А полум'я грає з кострів край води,
Освічує гілля та смуглі види.
Стоять там цигани, їх табір легкий,
В їх кучері чорні, а погляд палкий;
Їм Ніл свою воду святую давав,
В Іспанії східній їх пал опаляв.
Край вогнищ палючих в шовковій траві
Там купчаться люди, як звірі зважні.
Жінота жвавенько готує ралець,
Та щиро сповняє вином поставець.
І ходять в гурті там пісні та казки
Веселі, яскраві, як іспанські садки.
Стара щось шепоче слухняній юрбі
Про слово замовне в нужді і журбі.
Дівки чорноокі заводять танок,
Світло червонить гнучкий їх станок.
Бринить там гітара, цимбали гудуть,
Як жваво та шпарко у танці ідуть.
Дуби лиш таємно шепочуть у сні,
Як молодь заводить веселі пісні.

І їм, що лишили навіки свій край,
Все мариться-сниться покинутий рай.
Як стане на сході той ранок ясний,
Зникають ті мрії і сон чарівний.
Зганяються коні, дають їм води,
Геть їдуть цигани, хто знає куди?

ЦИГАНСЬКЕ ЖИТТЯ

(варіант)

Над річкою тихою в темнім бору
Стоять там цигани в своїм табору.
І весело дуже нарід цей живе,—
Циганка ворожить, а циган кує.
Життя їх веселе, привітне,
Без пісні ніхто не живе,
Молодіж співає, а скрипка іграє,
Цимбали клекочуть, а бубон гуде.
Як сонечко зійде — ворушиться табір,
Життя починає своє,
Вогні скрізь палають і кайла клепають,—
То циган казани кує.
Життя їх веселе, привітне... і т. д.
Як сонечко зайде, роботу скінчивши,
Ховає проміння своє,—
То табір стихає, і бубон змовкає,
І темная ніч настає.
Життя їх веселе, привітне... і т. д.

ВОЛОШКИ

О волошки, волошки,
Сині, червоні і білі,
Ви у моєму житті
Спомин сумний залишили.

Раз, пам'ятаю, весною
Ми біля річки гуляли
І волошок, волошок
Силу собі назбирали.

Оля сплітала віночок,
Ним уквітчала голівку,
З криком шаленим гучним
Низько схилилась над річку.

Я її на руки брав,
В очі дивився сумній
І без кінця цілував
Блідії щоки худії.

Олю моя дорогая,
Олю ж моя чарівлива,
Олю, навіщо тебе
Рано забрала могила.

* *
*

Лети, моя думо, в вечірню годину
Далеко, далеко звідсіль...
Лети, моя думо, у тую хатину,
Де слухає казку топіль.
Жила в тій хатині дівчина кохана,
Коли ще живе — поклонись,
Скажи її слово болюче, мов рана,
Що я вже не той, що колись.
Що гасне мій погляд, і тихне мій голос,
А зморшки покрили чоло...
Поволі в неволі сивіє мій волос,
А терня у серці вросло.

* *
*

«Дівчино кохана, здорова була,
Чи вже ж ти за мене та не забула;
Приїхав до тебе, біг тебе знає,
Чи твоє серденько мене кохає?»

«Козаче коханий, чого питаєш,
Хіба ж ти та мене іще не знаєш?
Скоріше, козаче, в могилі буду,
Ніж тебе, серденько, та позабуду».

«Спасибі, дівчино, за добреє слово,
А може, ти любиш кого другого?
Коли правдива мовонька твоя,
Так будеш, серденько, навіки ти моя».

«Ти добре то знаєш, що я сирота,
Не маю я срібла, не маю злота,—
Опріч любові, що к тобі маю,
Я всім убога, того не таю».

«Не треба мені злота, я сам придбаю,
А треба дівчини, що я кохаю.
Ходімо до церкви, зв'яжемо руки,
Нехай в нас не буде на серці муки».

* *
*

Без тебе, Олесю, пшеницю возити,
Без тебе, голубонько, тяжко в світі жити;
Як день, так ніч, то рве душу,
Я до тебе прийти мушу,
Хоча й не раненько,
Олесю, серденько!
Без тебе, Олесю, ні про що не дбаю,
Без тебе, голубонько, про все забуваю;
Як день, так ніч, то рве душу,
Я до тебе прийти мушу,
Хоча й не раненько,
Олесю, серденько!
Без тебе, Олесю, буйний вітер віє,
Без тебе, голубонько, сонечко не гріє;
Як день, так ніч, то рве душу,
Я до тебе прийти мушу,
Хоча й не раненько,
Олесю, серденько!
Без тебе, Олесю, марно літа гинуть,
До тебе, голубонько, всяк час думки линуть;
Як день, так ніч, то рве душу,
Я до тебе прийти мушу,

Хоча й не раненько,
Олесю, серденько!
Скажи ж мені правду, словечко вірненьке,
Чи коли привернешся до мене любенько?
Міркуй, серце, міркуй, любко,
Та до мене прибудь хутко,
Бо буде пізненько,
Олесю, серденько!

* *
*

Вечір надворі, ніч наступає,
Вийди, дівчино, серце бажає!
Чистеє небо зіроньки вкрили,
Вийди, дівчино, до мене мила. 2

Дай подивитись в ясній очі,
Стан твій обняти гнучкий дівочий,
Глянути в личко біле, чудове,
На коси довгі, на чорні брови. 2

Революційні пісні

МАРСЕЛЬЄЗА

Вперед, вперед, сини родини!
Славутний день вже наступив!
Супроти нашої країни
Злий ворог прапор розпустив. (2)
Чи вам не чуть, які по селах
Усюди стони роздались?
На наших крівних невеселих
Ворожі сили піднялись.
До зброї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кров'ю залить борозди!
Чого шука отся ватага
Рабів, обурених на нас?
Чому лякає їх зневага?
На кого пута ті? на нас? (2)
На нас, бездольні громадяни,
Хотять цей сором нанести,
Щоб знов надіти нам кайдани
Та у неволю завести.
До зброї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кров'ю залить борозди!
Ні, тріпотіть ви, людоїди,
І ви, ганебні зрадники!

Ось вже помсти час надійде,
Знайдуться на вас месники. (2)
Підіймуться і стар і молод,
Не забракує юнаків,—
Навіють на серце вам холод
І потрощать вам всім кістки.
До зброї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кров'ю залить борозди!
О ти, свята любов родини,
Ти нашу помсту уміцни,
Ти волю нашої країни,
Її ти честь оборони! (2)
Під нашим прапором побіда
Де з'явиться на поклик твій!
Потім на нас, на вічні літа
Свобідним духом ти повій!
До зброї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кров'ю залить борозди!

МАРСЕЛЬЄЗА

Над залитою кров'ю землею
Ніч похмура туманна стоїть,
А в тумані під сірою млою
Бій всесвітній кривавий кипить.
Бій працюючих, бідних, убогих,
Бій дающих, творящих, живих
З оборонцями світу старого,
З царством ситих, нікчемних, гнилих.
Гей, пролетарство, щільніше в ряди!
Кров'ю за кров всім тиранам!
Тільки смертю платімо за рани,
Тільки смертю ми знищим катів!
Бій жорстокий... Пощади немає...
Люто б'ється за волю весь світ!
Кров гарячая землю зливає,
Але серце царям не болить!
Що катам до народної крові?
Що їм сльози удів і сиріт,
Що їм голод, нещастя, хвороби?
Дайте гроші їм, працю, свій піт!
Гей, пролетарство, щільніше в ряди!
Кров'ю за кров всім тиранам!

Тільки смертю платімо за рани,
Тільки смертю ми знищим катів.
Але ж зійде над сірим туманом
Пролетарськеє сонце ясне,
Запалають вертепи тиранів,
Царство визиску й горя мине.
І з'єднаються праці герої
У велику робочу сім'ю,
На руїнах неволі старої
Праця викує долю свою!
Гей, пролетарство, щільніше в ряди!
Кров'ю за кров всім тиранам!
Тільки смертю платімо за рани,
Тільки смертю ми знищим катів.

СМІЛО, ДРУГИ

Сміло, други! Не теряйте
Духа на страшную прю!
Бідну країну спасайте,
Честь і свободу свою!
Як нам умерти прийдеться
В сірих казармах, тюрмах —
Месник новий підійметься
В наших зболілих кістках!
Хай нас по тюрмах саджають,
Хай нас пробують вогнем,
Хай на Сибір засилають,—
Ми всі тортури знесем!
Як нам умерти прийдеться
В сірих казармах, тюрмах —
Месник новий підійметься
В наших зболілих кістках.

КАЙДАННИКИ

Сховалося сонце за степом,
Вітри над травою гудуть.
В кайдани залізні закуті
Колодники змучені йдуть. 2

Приспів.

Дзінь-бом, дзінь-бом...
Чути дзвін кайданний.
Дзінь-бом, дзінь-бом...
Шлях сибірський дальній.
Дзінь-бом, дзінь-бом...
Чути, як ідуть.

Нашого товариша на каторгу ведуть. (2)
Ідуть, а кайдани грохочуть.
Ой, тяжко в кайданах іти.
Насупились брови на очі,
А думки в край рідний летять. 2

Приспів.

За ними, мов довгії тіні,
Дві шкапи та рипає віз.
Згинаючи тяжко коліна,
За ними ідуть вартові. 2

Приспів.

Чого нам, скажіть, сумувати,
Зросли ми в неволі, в ярмі,
І щастя нам більше не знати,
Згниєм ми у царській тюрмі. 2

Приспів.

І ось розлилися привольні,
Орлисті, бурливі пісні,
Про Волги широке роздолля,
Про марно потрачені дні. 2

Приспів.

В НЕВОЛІ СКАТОВАНИЙ ЛЮТО

В неволі скатований люто,
Ти смерть за свободу прийняв.
Б'ючися за право народне,
Ти голову чесно поклав. (2)

Боровся ти вперто й хоробро,
З тобою у лавах ми йшли,
А нині брати твої вірні
На цвинтар тебе віднесли. (2)

Наш ворог од тебе далеко,
Круг тебе стояли свої,
Самі ми з журбою закрили
Орлинії очі твої. (2)

Не горе саме почували,
Не сльози журби ми лили,
Коли ми тебе поховали
На цвинтарі в мерзлій землі. (2)

Ненависть нам серце стискала,
До бою ми духом рвались,

І ворогам нашим за тебе
Ми всі відплатити клялись. (2)

З тобою одна нам дорога,
Як ти, ми в неволі помрем,
Як ти, ми за діло народне
Життя на вівтар покладем. (2)

Собою угноїмо землю,
Як ти, для майбутніх людей,
Ми тільки пророками будем
Великих народних ідей. (2)

Та знаємо всі ми напевно,
Що нас пам'ятатиме світ
І ворогам нашим суворо
Відплатить трудящий нарід. (2)

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР

(За Червінським — Л. Яворенко)

Кати навикли поливати
Країну кров'ю і слізьми,
Але як прийде день одплати, —
Судити будемо їх ми!
Судити будемо їх ми!
Хай росте, хай гримить вільний спів
Наш прапор плине понад трони,
Він несе помсти грім, люду гнів,
Вільний він сіє сів,
А коліром увесь червоний:
На ньому кров робітників!
На ньому кров робітників!
Кати силкуються кайдани
Іще міцнішими зробить,
Та з тюрм усіх руїна стане,
І тільки добре буде жить!
І тільки добре буде жить!
Хай росте, хай гримить... і т. д.
Вже лад старий схитнувсь і пада,
Життя нове його змете, —

Робитиме гуртом громада,
І все, що зробить, — спільне те!
І все, що зробить, — спільне те!
Хай росте, хай гримить... і т. д.
Гей, разом, браття, всі до бою,
Щоб думка всіх одна вела!
Де ж найде хто такую зброю,
Щоб вільний люд зломить могла?
Щоб вільний люд зломить могла?
Хай росте, хай гримить... і т. д.
Тиранів геть із глитаями!
Хай згине рабський світ старий!
Сотворим вільними руками
Нове життя і лад новий!
Нове життя і лад новий!
Хай росте, хай гримить... і т. д.

ВАРШАВ'ЯНКА

Хмари зловісні нависли над нами,
Сили ворожі нас тяжко гнітуть...
Станьте ж до бою усі з ворогами, —
Смерть або воля та слава нас ждуть!

Ми ж не злякаємось! Гордо та сміло
Стяг піднесемо за правеє діло,
Стяг боротьби за свободу народа,
Щоб панували скрізь воля та згода!

Приспів.

В лави ставаймо, стяг піднімаймо,
Хай лине грізно могутній наш спів,
Гордо і сміло за правеє діло
Вдаримо разом на всіх ворогів!

Пухне із голоду люд весь робочий.
Доки ж ми будемо, браття, терпіть?
Доки катюга, до крові охочий,
Буде по світові кров нашу лить?

Станьмо до бою! Не згинуть ніколи
Ті, що поляжуть за щастя людей,

Ті, що життя віддадуть задля волі,
Ті, що у тюрми підуть з-за ідей!

Приспів.

Нам ненависні тиранів корони,
Час настає їх ногами стоптать,
Час настає зруйнувати всі трони
І на маленькі тріски поламать!

Помста усім ворогам-супостатам,
Що закували народ в кайдани!
Помста і смерть всім царям-плутократам!
Нумо ж до бою, всі праці сини!

Приспів.

СМІЛО У НОГУ РУШАЙТЕ

Сміло у ногу рушайте,
Душу гартуйте в борні,
Груддю собі прокладайте
Шлях у країни ясні.

Вийшли ми, браття, з народу,
Діти робочих родин.
Спілка братерська й свобода —
Шлях перед нами один.

Довго тримали нас в путах,
Зараз — до бою мерщій!
Щоб волю й щастя добути,
Ми вирушаємо в бій.

Ось робітничі колони
Знищуть знущання і гніт.
Прапор засяє червоний,
Вкриє поновлений світ.

СМІЛО, ТОВАРИШІ, В НОГУ

Сміло, товариші, в ногу,
Тісніше зімкніться в ряди!
Від сильних і грізних ударів
Загинуть усі вороги. 2

Хрести нам на груди чіпляли,
Гонили у бій, як собак,
Нас били буржуйські снаряди,
Сміявся над нами кулак. 2

Буржуй же над нами знущався,
В Сибір на роботу ганяв,
За цюю тяжкую роботу
Нічого він нам не давав. 2

Пройшли золотії деньочки
В розкішних двірцях пирувать,
Буржуям доводиться ніччю
В підвалах сирих ночувать. 2

Сміло, товариші, в ногу,
Тісніше зімкніться в ряди,
Від сильних і грізних ударів
Загинуть усі вороги. 2

ЖАЛІБНИЙ МАРШ

Ви жертвою в бою нерівнім лягли
З любові до свого народу;
Ви все віддали, що за його могли —
Життя своє, честь і свободу.
Не раз ви конали в в'язницях брудних,
Свій суд беззаконний над вами
Катюги-судді вирікали, і ви
На смерть волочили кайдани.
А деспот гуляє на учті гучній,
Неспокій вином заливає...
А грізні слова на двірцевій стіні
Вогниста рука розставляє:
«Настане пора і повстане народ,
І прапор підніме свободи,
Розкине усе, що гнітило його,
І скаже напасникам: годі!»
За вами борців свіжий полк уже йде,
На смерть і загибель готовий...
Прощайте ж, братове, ви чесно пройшли
Велику дорогу любові.

СОНЦЕ СХОДИТЬ І ЗАХОДИТЬ

Сонце сходить і заходить, в моїй тюрмі все
темно,
День і нічку вартовії сторожать моє вікно.

Стороніте, стороніте, я вас так не побіджу,
А як схочеться на волю — гратів рвати не
можу.

Грати ж мої залізнії, ви залізні сторожа,
Не порву вас, не поріжу без долота, без ножа.

Ой сидів я їден рочок, ой сидів я другий рік,
Прийшли ж мої товариші визволяти мя на
світ.

Їдну браму розірвали, другу браму розбили,
Взяли мене за рученьку та й на волю вивели.

ВІДПУСТИЛИ СЕЛЯН НА СВОБОДУ

Відпустили селян на свободу
Дев'ятнадцятого февраля,
Тільки землі не дали, бач, народу —
Така милість дворян і царя.
Мужики без землі пропадають,
А дворяни ще й раді тому,
Що дешевше вони наймають
Мужиків на роботу свою.
Корову за подать забрали,
А коняку за борг барин взяв,
А без коня яка там робота?
Піп же каже: «Це бог наказав».
Ну, та годі терпіть нам обіду,
Перед дворянами гнуться в дугу,
Розігнем ми могучую спину
І покажемо силу врагу.
На дворян, на попів, на собак цих багатих
І на зло вампіра-царя!
Бий, рубай їх, злодіїв проклятих!
Нового життя тоді зійде зоря!

СЛЬОЗАМИ ЗЛИТА

Сльозами злита Україна,
Повита горем Правда спить;
Й на робітничій сірій спині
Веселий, п'яний пан лежить.
Робітник! Встань, прокинься,
скинь панів!
Розправ же свій прапор червоний!
На панів, на тиранів-царів
Грізно йастав свою зброю!
Хай прапор твій засяє в бою
І жах ввіп'ється в ворогів!
На йому кров робітників!
Пани лютують, п'ють, гуляють,
Вже чують, кляті, страшний час!
І час надходить... Випрямляє
Робітник спину із-під вас!
Робітник! Встань... і т. д.
Гуляйте ж п'яні, розкошуйте,
Впивайтесь кровію братів,
Кайдани міцнії гартуйте, —
Надходить час робітників.
Робітник! Встань... і т. д.

Надходить час великий, славний —
Встає похилий робітник,
Зриває пута, б'є кайдани,
Луною лється вільний крик.
Робітник! Встань, прокинься,
скинь панів!
Розправте свій прапор червоний!
На панів, на тиранів-царів
Грізно настав свою зброю!
Хай прапор твій засяє в бою
І жах ввіп'ється в ворогів!
На йому кров робітників!

ЗАСВИСТАЛИ АРЕШТАНТИ

Засвистали арештанти
Сидячи в тюрмиці,
Заплакали на свободі
Дівки й молодиці. 2
Ой, не плачте ви за нами,
Дуже не журіться,
Перестаньте ходить в церкву,
Богу не моліться. 2
Бо скільки ж ви не моліться,
А щастя не буде,
Доки у нас на престолі
Цар Микола буде. 2
Світить місяць над горою,
А сонце сіяє...
Сидить Микола на престолі,
И порядку немає. 2
Він дворянство награждає,
Народ обіжає,
А хто правду забажає, —
Тих в тюрму саджає. 2
Посадив він нас у пеклі,
А сам сидить в царстві, —
Отакі-то в нас порядки,
В нашім государстві. 2

ТУМАН ЯРОМ КОТИТЬСЯ

Туман яром котиться,
Краще жить нам хочеться!
Гей, гей, горе — не біда,
Краще жить нам хочеться!
Тоді краще заживем,
Як все панство проженем!
Гей, гей, горе — не біда,
Як все панство проженем!
Годі нам катам служить,
Годі нам в кайданах жить!
Гей, гей, горе — не біда,
Годі нам в кайданах жить!
Годі нам в кайданах жить,
Ласки царської просить!
Гей, гей, горе — не біда,
Ласки царської просить.
Бо ласки царські все одні —
Кнут, кайдани, нагаї...
Гей, гей, горе — не біда,
Кнут, кайдани, нагаї.
Та й ходім з панством воювать,
Землю й волю добувать!
Гей, гей, горе — не біда,
Землю й волю добувать.

ГОДІ ТЕРПІТИ, ГОДІ СТОГНАТИ

Годі терпіти, годі стогнати,
Годі панам догоджати.
Годі дукарські ниви широкі
Широю груддю орати. 2
Широ орати, слізьми зливати,
Потом та кров'ю добріти,
Ну-бо, селяни, правдонька сяє,
Ну-бо себе боронити! 2
З віку до віку ми працювали,
В розкошах панство куняло,
Лихо та злидні нас посідали,—
Панство веселе гуляло. 2
Панство гуляло, їло, співало —
Праця гірка мужикова,
А за оренду з нас поздирало
Свиту й останню корову. 2

НУ-БО, ХЛОПЦІ, ПОВСТАНЬМО

Ну-бо, хлопці, повстаньмо,
Годі, годі спати,
Годі катам на поруги
Себе віддавати.
Бо соромно на світ ясний,
На людей дивиться,
На тих людей безпритульних,
Що нема де діться.
Та людина ошарпана,
Друга зовсім гола.
Ой боже ж мій милосердний,
Така царська воля!
Пани, знай, п'ють, гуляють
В золотих палатах,
Та не знають, що діється
У мужицьких хатах.
Ну-бо, хлопці, повстаньмо,
Пора підоспіла,
Беріть, хлопці, хто рушницю,
Хто пістоль, хто вила.
Беріть, баби, макогони,
Дівки — мотовила,

Беріть усі, хто що попав,
Ворогів на вила.
Не бійтеся, люди, смерті, —
Душа не загине,
За таке велике діло —
Уперед ми сміло.

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Присвячується громадянинові Лефрансе, членові Паризької Комуни.

Повстаньте, прокляті усюди!
Повстаньте, з голоду раби!
Палає розум нам: се буде
Останній вибух боротьби.
Навік минулее зітремо,
Юрба рабів, повстань як грім!
Ми світ увесь перевернемо:
Тепер — ніщо, будемо всім!

Се вже бій остаточний,
Перемога нас жде:
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

Згори визвольників немає —
Ані богів, ані царів:
Свої кайдани розламає
Міцна рука пролетарів.
Щоб вирвать дух свій із облуди,

А хижаків за горло взять,
Розпалим горн, залізо будем,
Доки гарячеє, кувать!
Се вже бій остаточний...
Держава гне, дурять закони,
І нашу кров податки п'ють.
Нема багатим перепони, —
Про право ж бідного не чуть!
Вставайте ж, хто в ярмі конає,
Бо рівність хоче других слів:
«Без обов'язків прав немає,
Й без прав — нема обов'язків!»
Се вже бій остаточний...
В своїй величності огидні
Царі фабрик та рудників
Чи ж були на що друге здібні,
Ніж на грабіж робітників?
В своїх скарбницях всі бандити
Стопили в золото наш труд.
Лиш правду мають встановити
Робітники, як все візьмуть.
Се вже бій остаточний...
Царі манять нас димом слави.
Між нами мир: війна царям!
Рушниці геть, розірвем лави,
Дощенту армії зітрем.
Як людожери ці опруться,
Тоді ми їм покажем вмить,
Що кулі нашії дадуться,
Щоб генералів власних бить.
Се вже бій остаточний...
Ми всі: робітники, селяни —
Частина армії труда,
Лиш нам на землю право дане,

А глитаїв чека біда.
І наколи б круки, що звикли
Товстіти з нашої крові,
В один чудовий день всі зникли —
Засяло б сонце на землі.
Се вже бій остаточний...

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Повстаньте, гнані і голодні,
Робітники усіх країн!
Як у вулкановій безодні,
В серцях у нас клекоче гнів.
Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстань же, військо трударів!
Все, що забрав наш лютий ворог,
Щоб повернути, час наспів.

Приспів.

Чуєш? Сурми заграли,
Час розплати настав —
В інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Не ждіть рятунку ні від кого:
Ні від богів, ні від царів,
Позбудеться ярма тяжкого
Сама сім'я пролетарів.
Пусті слова про право бідних —
Держава дбала не про нас,
Нас мали за рабів негідних...
Доволі кривди і образ!

Приспів.

Лиш ми, робітники, ми, діти
Святої армії труда,
Землею будем володіти,
А паразитів жде біда.
Тоді ж, як грім під час негоди
Впаде на голови катів,
Нам сонце правди і свободи
Засяє тисяччю огнів.

Додатки, примітки і коментарі

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ І ЇХ ПІСНІ

АЛЕКСАНДРОВ ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ
(1825—1893)

Народився в с. Бугаївці кол. Ізюмського повіту. Батько його — маловідомий український поет Степан Александров, автор поеми «Вовкулака». Володимир закінчив медичний факультет Харківського університету і майже все життя працював полковим лікарем у різних містах, де розміщалися військові частини. Останні роки був на пенсії, проживав у Харкові.

Писати почав ще в шкільні роки, в друкові перші твори появилися в журналі «Основа» за 1861 р. В 70-х роках XIX ст. Александров написав оперету «За Немань іду» та драму «Ой не ходи, Грицю» — обидві пізніше перероблені М. Старицьким. Чимало його поезій являють собою переклади або переробки з російських, польських та німецьких поетів.

Збирав і видавав народну творчість, обробляв музику народних пісень

Розбите серце. Переспів з Левенштейна. Надруковано в альманасі «Складка» (1887, стор. 69), видавцем якого був Александров. Під кінець XIX ст. пісня стала відомою «по всій Росії» («Укр. муза», 1908, 321). В наші часи записи зроблені на Полтавщині, Сумщині, а також на Львівщині. В основу романса Александров поклав музику А. Рубінштейна.

Ти несись, мій спів, в мольбою. Варіанти, записані в наші дні в Зіньківському районі Полтавської

області, мають всього три строфи (1, 3, 5). Див. її також у збірнику пісень А. Півня, 1909, 37. Переклад німецького романса невідомого автора.

Вечірній дзвін. Переклад з І. І. Козлова, який переклав цей твір з англійського поета Томаса Мура (1799—1852). Надруковано в «Співаниках» В. Александрова, Харк., 1880. Майже без змін пісня передруковувалась у пісенниках кінця XIX і поч. XX століть. Муз. Аляб'єва.

Музично оформляти пісні В. Александрову допомагали його дружина і дочка Людмила.

АФАНАСЬЄВ ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ (АФАНАСЬЄВ — ЧУЖБИНСЬКИЙ) (1817—1875)

Родом з Лубенського району Полтавської області. Учився в Ніжинській гімназії вищих наук, деякий час був на військовій службі. Два роки був редактором неофіціальної частини «Воронежских губ. вед.». Пізніше переїхав до Петербурга, де працював редактором періодичних видань. Брав участь в експедиції (1854 р.) по вивченню життя народу Придніпров'я.

Російською мовою почав писати з 1838 року, українською — з 1841 р. (альманах «Ластівка» Гребінки). У 1855 році видав збірку поезій «Що було на серці», в яку війшли більшість його поезій, написаних українською мовою. У передмові до збірки Чужбинський зазначив, що його пісні уже тоді стали переймати «чорноброві дівчата». Про поширення пісень Чужбинського див. також: Петров, Очерки истории украинской литературы XIX ст., 1884, сторінки 167, 168, 169. Антологія «Вік», I, 69. Антологія «Укр. муза», 1908, 185 та ін.

Скажи мені правду. Вперше надруковано в альманасі «Ластівка», 1841, 213—214 п. з. «Е. П. Г — ці» (Е. П. Гребінці). Як пісня поширилась в середині XIX ст. (днв. Петров, Очерки, 168). Музика Р. Фениха. В народі текст майже не змінився. Варіанти: О. Гулак-Артемовський, Нар. укр. пісні з нотами, 1868, № 52. Збірник пісень Хведоровича, 1896, 95. Руський співаник, Льв., 1888, 249. Збірнік найкращих українських пісень, 1923, 94 та ін.

Ой у полі на роздоллі. Написано 1842 року в Чугуєві. Надруковано в «Молодику», 1843, 128—129, звідки й передруковано текст для цієї збірки. В основу твору покладені мотиви народних пісень, порівняй, напр., у Чубинського, т. V, 298, 311.

Записи дивись: Закревський, Старосв. бандуриста, кн. I, 1860, 89 (з зазначенням автора). Руденко, Оповідач, 1904. Василенко, Збірник малоруських нар. пісень, 1892 та ін.

Думка. Із зб. «Що було на серці», 1855, 5—6.

Т. Г. Шевченку. Вперше надруковано в «Основі», 1861, III, 10 в розділі «Слова над гробом Шевченка». Як пісню, її розповсюдили кобзарі.

Є свідчення (антологія «Укр. муза», стор. 185; «Вік», I, 69), що й поезія «Огнище» стала народною піснею, але нам записи її невідомі.

Кілька поезій Чужбинського були прийняті за твори Шевченка: «Основа», 1861, XI — XII; «Кобзар», Прага, 1876, П, 73; «Правда», 1876, 125.

БІЛИЛОВСЬКИЙ КЕСАРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

(1859—?)

Псевдонім Цезар Білило.

Народився в с. Стополівці б. Золотоноського повіту в сім'ї фельдшера. Учився в Полтавській гімназії, пізніш здав екзамен у Петербурзькій військовій академії і працював лікарем у Петрозаводську.

Перший твір надрукував у альманасі «Нива» (Коломия, 1876). Перекладав з німецької мови, а також твори Шевченка на німецьку мову. Обробляв народні пісні та казки.

Дайте бо жить. В кінці XIX ст. стала дуже популярною. Записи народних варіантів зроблені в багатьох областях України. Неодноразово передруковувалась в пісенниках, напр., «Укр. співаник», Одеса, 1904; «Збірник укр. піс.», К., 1923 та ін.

Текст подаємо за альманахом «Складка», Х., 1887, стор. 131—132.

Моя пісня. Музика М. Леонтовича.

БОНКОВСЬКИЙ ДИОНИСІЙ

Жив на початку XIX ст. на Поділлі, складав пісні українською мовою і сам добирав до них музику. Про його життя відомості лишилися надто скупі. Друковані джерела стверджують, що йому належить авторство (тексту і музики) «Пісні про Гандзю», «Тоска козака», «Тропак» і ін. Музичної підготовки не мав, тому не міг записати нотами свої пісні і користувався послугами своїх знайомих музикантів. (Див. Wielka encyklopedya powszechna ilustrowana, Варшава, 1892, т. VII, 212).

Гандзя. А. Коципінський, видаючи музику цієї пісні, зазначив: «Слова Діон. Бонковського». Народні пісеньки, пов'язані з ім'ям Гандзі, були популярними на Україні ще в XVIII ст. Можливо, одну із них обробив Бонковський.

В записах зустрічається на початку XIX ст., напр., в рук. зб. Білецького (біля 1825 р.), а також в друкованих збірниках: Вацлав з Олеська, 303. Закревський, Стар. бандуриста, I, 87—88 і ін.

Волинський провінціальний поет Гловинський в середині XIX ст. переробив цю пісню, замінивши ім'я Гандзі на Настю — ім'я своєї дружини. (К. Ст. 1888, X, докум. 18—19).

Текст передруковано — Грінченко, III, 359.

Гнів Гандзі цяці. Змістом в'яжеться з першою піснею. Згадане ім'я Дениса, що залицяється до Гандзі, підтверджує перекази про те, що пісні «Гандзя» і «Гнів Гандзі» були написані Бонковським з приводу його невдалого кохання до заміжньої жінки.

Текст друкуємо за нотним виданням А. Коципінського, «Гнів Гандзі цяці-молодички. Слова Діон. Бонковського. Собственность издателя в Киеве, Каменце-Под. і Житомири».

Нема ж мені, чого треба. Передруковуєм з «Руського співаника», Льв., 1888, де вона надрукована з зазначенням автора. Музика Модзелевського.

БОРОВИКОВСЬКИЙ ЛЕВ ІВАНОВИЧ (1807—1889)

Один з талановитих поетів-романтиків. Народився в с. Мелюшки Хорольського повіту на Полтавщині. В 1830 році закінчив Харківський університет, далі учителював спочатку в Курській, потім в Полтавській губерніях. Перші літературні виступи припадають на 1828 р. (у журн. «Вестник Европы»). Більш прославився своїми байками. Боровиковському належать перші переклади творів О. Пушкіна і А. Міцкевича на українську мову. Боровиковський займався також збиранням народної творчості.

Вивідка. Передруковуєм з альманаха «Ластівка», 1841, 26—31. Сюжет балади взятий з фольклору. Народні переробки балади Боровиковського значно коротші проти авторського тексту. Див. Закревський, «Старосвітський бандуриста». I, 54. Чубинський, V, 432, запис з Дніпропетровщини, рукописний архів ІМФЕ АН УРСР, папка 61. Варіант, записаний М. Фесуном на Полтавщині, має всього 26 рядків.

ВАХНЯНИН АНАТОЛЬ КЛИМОВИЧ (1841—1908)

Композитор, педагог і громадський діяч Західної України.

Народився в Синяві Ярославського повіту. Вчився в місцевій гімназії, далі в Львівській дух. семінарії, де познайомився з творами Шевченка. Тоді ж починає сам писати та організовує рукописну гумористичну газету «Клепало». З 1870 р. учитель гімназії у Львові. Одночасно займається музикою, пише оперу «Купало», музнку до «Бондарівни» і «Назара Стодолі». Опера «Купало» вперше була поставлена тільки за часів радянської влади у Харкові (1928 р.). Окремі пісні з неї поширилися в Галичині та Буковині ще в 80-х роках минулого століття.

Гей на Івана, гей на Купала. З першої дії опери «Купало». Написана на основі мотивів народних купальських пісень. Досить влучно її використала О. Кобилянська в повісті «У неділю рано зілля копала».

Дехто навіть висловлював думку, що пісню цю написала О. Кобилянська. Пісня поширилася серед народу ще в кінці XIX ст.

Текст друкуємо за автографом опери, що зберігається у Львівській державній консерваторії. У збірниках народних пісень твір цей має деякі відміни проти авторського тексту, див., наприклад, у «Руським співанику», Льв., 1888, стор. 192.

ВИНОГРАДОВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

(Псевдоніми Маруся Полтавка, Козачка) (1878—?)

Народилась на Харківщині. В друкові твори появилися в 1901 р. («Літ.-наук. вісн.»), спочатку переклади, а далі оригінальні поезії, що відзначалися серед інших демократичними настроями. На її творах виразно позначився вплив М. Горького, на мотиви якого вона написала кілька поезій. В 1903 р. у Львові було видано її переклад п'єси Горького «Міщани», з портретом М. Горького.

Зісланому борцеві за робітничу справу. Відома революційна пісня. Написана як відгук на арешти і висилку в Сибір учасників революційних виступів кінця XIX і поч. XX ст. Вперше надруковано в ЛНВ, 1902, т. XX, стор. 175.

ВЕЛИСОВСЬКИЙ А.

Автор водевіля «Бувальщина, або на чужий каравай очей не поривай», популярного на театральній сцені XIX ст.

Який чорт мені надав. Пісня з водевіля «Бувальщина». Поширилася через театри і пісеники. Сталого місця в репертуарі народу не знайшла.

ВОРОБКЕВИЧ СИДІР ІВАНОВИЧ

(1836—1903)

Після Ю. Федьковича — один із значніших письменників Буковини. Народився в м. Чернівці в сім'ї учителя. Після закінчення консерваторії був учителем співів, згодом професором Чернівецького університету.

Тоді ж підготував і видав збірники народних пісень для шкіл та написав кілька оперних і драматичних творів для народних театрів.

Перші літературні спроби відносяться до 1859 року. В друкові твори Воробкевича появилися в 1863 році. Писав поезії, прозові твори та драми. За 40 років літературної діяльності написав біля 1000 поезій. Біля 70 своїх віршів поклав на музику. Багато його пісень, як пишуть сучасники, були «загально знані» (О. Маковей).

Видаючи першу збірку поезій Воробкевича «Над Прутом», І. Франко назвав її автора «жайворонком весни відродження».

Над Прутом. Найпопулярніша пісня із творів Воробкевича.

В останні часи чимало варіантів цієї пісні записано у Львівській області.

Вечірня пісня; Заграй ти, циганe старий; Іван в Путилова; Ви дівочі сині очі; Тепер аж догадалась ти. Поширені в Західній Україні і на Буковині. Кілька записів зроблено у Львові.

Тексти пісень передруковано з видання: «Твори Ізидора Воробкевича», Львів, 1909, т. 1.

ГАЙВОРОНСЬКИЙ МИХАЙЛО (нар. 1892 р.)

Маловідомий західноукраїнський композитор.

Їхав козак на війноньку. Написана в роки першої світової війни. Текст і музика Гайворонського. Народний варіант — з видання «Українська народна пісня». К., 1954, т. 2.

ГЛІБОВ ЛЕОНІД ІВАНОВИЧ (1827—1898).

Визначний український поет-байкар. Народився в с. Веселий Поділ на Полтавщині. Учився в Полтавській гімназії, далі в Ніжинському ліцеї, де познайомився з творами Шевченка і інших українських поетів та прозаїків. Після закінчення ліцею — учителював, а з 1861 року жив у м. Чернігові і видавав тут «Черниговский листок». Після Валуєвського указу (1863) Глібов лишився без роботи і жив з випадкових заробітків аж до 1867 р

Перший виступ Глібова в літературі відноситься до 1847 року.

Журба. Вперше надруковано в «Черниговских губ. ведомостях», 1859, № 44, потім в «Основі», 1861, 1, 97—98. Написана під впливом вражень від прекрасних краєвидів м. Седнева на Чернігівщині, де перебував Глібов у садибі Лизогубів. Після появи в друкові швидко поширилася як пісня. Тепер її можна почути не лише на Україні, а й на Далекому Сході, в Сибіру, під Москвою, в Білорусії і в Казахстані.

Журба... (Нар. варіант). Запис О. Шупика з Полтавщини.

Стоит гора (російський вар.). З «Тобольских губернских ведомостей» за 1893. Передруковуєм з ж. «Україна», 1927, VI, 126.

Веснянка. Поширилася через хори. Муз. Я. Степового.

Під калиною. Текст див. ж. «Зоря», Льв., 1894, стор. 4. Народні варіанти записані на Сумщині, Полтавщині, а також у м. Дніпродзержинську.

ГЛІБОВИЦЬКИЙ ІВАН АВКСЕНТІЙОВИЧ (1836—1890)

Професор учительської семінарії у Чернівцях. В один час був редактором «Зорі буковинської». Нар. в с. Завалю, Снятинського повіту.

У днях. Поширилась у 80-х роках XIX ст. в Галичині та Буковині. Текст передруковано з «Руського співаника», Льв., 1888, 259.

ГОЛОВАЦЬКИЙ ЯКІВ ФЕДОРОВИЧ (1814—1888)

Один з ініціаторів «Руської трійці», невтомний збирач і видавець народної творчості. Народився в с. Чепелі бувшого Бродського повіту на Львівщині. Закінчив Львівський університет, згодом був у цьому ж університеті професором, а з 1849 р. — ректором. За прихильність до російської культури австрійська влада звільнила його з університету, після чого Го-

ловацький виїхав до Росії, де й перебував до кінця свого життя.

Перші літературні твори були надруковані в «Русалці Дністровій» в 1837 р.

Туга за родиною. Відома серед населення Західної України. Часто зустрічається в пісенниках. Текст передруковано з видання «Твори М. Шашкевича і Я. Головацького», Львів., 1913, 151.

ГРАБОВСЬКИЙ ПАВЛО АРСЕНОВИЧ (1864—1902)

Поет-революціонер, що в своїх політичних поглядах найбільш наблизився до марксизму.

Народився в с. Пушкарному кол. Охтирського повіту на Сумщині. Учився в Харківській семінарії. За зв'язок з підпільними революційними організаціями був заарештований і висланий в Сибір, звідки уже не міг повернутися до кінця життя. Там же розгорнулась його діяльність як поета, перекладача, критика-публіциста. У своїй творчості виходив з положення, що «поезія мусить бути... средством боротьби з світовою неправдою, сміливим голосом за всіх пригноблених та скривджених».

Сон. Популярна пісня. Музика К. Стеценка. Вперше надрукована в ж. «Зоря», 1893, 174.

Записи зроблені на Сумщині, Полтавщині, Чернігівщині та Київщині. В деяких народних варіантах до авторського тексту додано дві нових строфи.

Тіш мене. Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1897, 267. Переспів з Феліції Гіменс. Варіанти записів зроблені на Сумщині і Полтавщині.

Наперед. Відома як революційна пісня. Муз. Л. Ревуцького.

Тексти передруковано з видання: «Вибрані твори», К, 1949.

ГРЕБІНКА ЄВГЕН ПАВЛОВИЧ (1812—1848).

Поет, байкар, прозаїк першої половини XIX ст. Писав українською і російською мовами.

Нар. в сім'ї незначного поміщика на Полтавщині.

Учився в Ніжинській гімназії вищих наук. Після недовгого перебування на військовій службі працював учителем російської мови та літератури в петербурзьких школах. Тут Гребінка вийшов в середовище передових російських письменників. Був одним із організаторів викупу з кріпацтва Т. Г. Шевченка та видання його творів.

Кілька його ліричних поезій, написаних російською та українською мовами, стали піснями ще в першій половині XIX ст. Див. його пісні російською мовою в збірнику «Песни русских поэтов», Сов. писатель, М., 1936, 437—438.

Українська мелодія. Вперше надрукована в альм. «Ластівка», 1841, 353—354, звідки передруковано текст до нашого збірника. Перший запис з народних уст зроблений Л. Плосайкевичем у 40—50 рр. на Поділлі («Матеріали до української етнології», т. XVI, 60).

Варіанти див: Український співаник з нотами Б. Арсена, 1904, 121; Збірник найкращих українських пісень, Київ, 1923, 27 та ін.

Український варіант «Песни» Гребінки див. у журналі «Український фольклор», 1938. IV, 113. Пісня «Поехал казак на чужбину» війшла в текст народної драми «Цар Максиміліан» (див. ИОРЯС, 1904, IX, кн. II, 272). Відомий також його романс «Очи черные».

ГРІНЧЕНКО БОРИС ДМИТРОВИЧ (1863—1910)

Народився на хуторі Вільховий Яр б. Харківської губернії. Скінчив реальну гімназію в Харкові і учителював, працював у земстві та займався літературною працею. Почав друкувати свої літературні твори в 1881 році.

Смутні картини; І молилася я; До праці — поширилися завдяки вдалій музиці К. Стеценка. Є записи з Полтавської, Київської та Сумської областей. Див. також «Руський співаник», Львів, 1888, 261, «Чорноморець», К., 1901, та ін.

ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ СЕМЕН СТЕПАНОВИЧ (1813—1873).

Визначний артист і композитор. Народився в м. Городище б. Черкаського повіту. З малих літ мав хороші вокальні дані. Коли в 1824 р. Артемовського віддали в Київську духовну школу, — його там незабаром зарахували в хор. Відомий російський композитор М. Глінка, набираючи на Україні співців для хору в Петербург, звернув увагу на хороший голос Артемовського і забрав його з собою. З цього часу Глінка досить уважно займався вихованням молодого артиста, допомагав йому в навчанні, а також матеріально.

В 1839 р. Глінка організовує збір коштів на поїздку Артемовського за кордон для удосконалення музичної освіти.

Повернувшись на батьківщину, Артемовський протягом 1842—1864 рр. працює на оперній сцені в Петербурзі. Як оперний артист мав великий успіх. Його гру високо оцінили передові російські композитори М. Глінка, Даргомижський, а також відомий поет-революціонер Т. Г. Шевченко, з яким Артемовський був у близьких дружніх відносинах, підтримував Шевченка морально і матеріально в час заслання. Пізніш він присвятив Шевченкові свою обробку народної пісні «Стоїть явір над водою». Взагалі ж Артемовський, як людина прогресивних настроїв, співчував революційно-демократичному рухові.

Композиторська спадщина Артемовського невелика, але залишила значні сліди в історії розвитку українського музичного мистецтва. Свою творчість в цій галузі він розпочав з обробки українських народних пісень. За цим він написав і поставив в день свого бенефісу інтермедію «Українське весілля», побудовану на основі народної творчості. Так само написаний і поставлений в 1852 р. водевіль «Ніч під Івана Купала».

Значною подією не тільки в творчості Артемовського, а в історії українського театру і музики стала опера «Запорожець за Дунаєм», написана протягом 1862—1863 рр. Під впливом Глінки і, особливо, Т. Г. Шевченка Артемовський у своїй творчості орієнтується на народ, його мову, побут і музику. Реалізм

і демократизм у трактуванні теми, пісенна основа музики опери, її непідробний гумор, простота сюжету, правдивість в зображенні характерів, а також любов до батьківщини і простого народу — принесли опері заслужений успіх. Опера стала народною, а окремі уривки з неї пішли в народ як пісні.

Лібретто опери написав сам Артемовський, а деякі місця допомагали обробити М. Костомаров, В. Сикевич, артистка Леоиова та К. П. Гулак-Артемовський. (Див. Ист. вестн., 1893, IV, III). Основна частина лібретто, а також пісні напнсані Артемовським. Про це свідчить і заголовок першого видання опери, що вийшло за життя автора: «Запорожець за Дунаем». Малороссійская опера в 3-х діях. Текст і музика С. Артемовського. Издание Стелловского, Спб, 1863».

Зовсім безпідставно було пущено легенду, що Артемовський для свого твору використав оперу Моцарта «Викрадення з Сераля».

Текстн пісень тут передруковано з музичного видання: «Запорожець за Дунаєм». Оригінальная малороссійская опера в трех действиях с хорами и танцами. Текст и музыка С. Артемовского. Книжный магазин Леонида Идзиковского».

ГУШАЛЕВИЧ ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ
(1823—1903)

Народився в селянській сім'ї с. Паушівці коло Заліщнк. Закінчив гімназію, далі Львівський університет. В один час був учителем української мови у львівській гімназії. Пізніше, як «москвофіл», орієнтувався на російський царизм.

Мир русинам. Деякий час була популярною серед населення Західної України (див. Франко, ЛНВ, 1903, VIII).

Варіанти: Сборничек песней, 1860, 3. Нар. рус. пес., 1874, 12. Народные песни, Льв., 1883, 4. Нов. зб. нар. піс., 1912 і ін.

Вперше надруковано окремою листівкою для Слов'янського з'їзду в Празі 1848 р.

Текст подаємо за зб. «Стихотворения Ивана Гушалевича», Перемишль, 1848, 3—4.

До зорі; Бурлак. Були популярними в середині XIX ст., їх постійно друкували в пісенниках другої половини XIX ст., що видавалися у Львові і ін. містах Галичини.

Ми в луг підемо. З драми Гушалевича «Підгоряни», котру пізніш переробив М. Кропивницький.

Тост до Русі. Музика М. Вербицького, обробка С. Людкевича. Текст із збірника «Квартети», Льв., 1911.

Тост до Русі (нар. варіант). Для надрукування передав З. Й. Попель, бібліотекар Львівської консерваторії.

Франко пісні Гушалевича характеризував як «звучні, мелодійні, але зовсім холодні, без сліду якогось власного чуття...» Художня цінність творів Гушалевича, що був «здібним і талановитим чоловіком» (Франко), упала в останні роки його творчості внаслідок орієнтації на книжну мертву мову. «Розрив із народною мовою був смертельним засудом на поета». (Франко, Ів. Гушалевич, ЛНВ, 1903, X, 108).

ДУХНОВИЧ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ (1803—1865)

Письменник-просвітитель Закарпатської України початку XIX стол.

Народився в с. Тополі Земплинської жупи (району) на Закарпатті. Працював то учителем, то священиком, називаючи цю останню посаду «чотирьохлітньою в'язницею». Перебування серед народу дало змогу вивчити фольклор і побут народу. Пісні, записані Духновичем, вмістив потім Я. Головацький у своїй збірці народних пісень.

В час революції 1848 року Духнович зазнав переслідування і навіть сидів деякий час у тюрмі.

Вручаніе. Написано в 40-х роках XIX стол. Вперше надруковано в альм. «Поздравление русинам», 1851, 69. Текст передруковано з вид. «Поезії А. Духновича», Ужгород, 1922, 36.

Варіанти: Зб. піс. А.Н.Щ., Льв., 1874, 117. Нар. пес., Льв., 1883, 106. Нов. собр. нар. пес., 1883, 80. Нов. зб. нар. піс., Льв., 1912, 19. ЗНТШ, т. 86, 135.

Пісня відіграла значну роль в справі боротьби проти насильної мадьяризації українського населення на Закарпатті. Сам Духнович пізніш у своїх записках згадував: «Девицы уже не стыдились пети русские песни и мой народный гимн «Я русин был, есмь и буду» повсюду распевался».

ЖАРКО ЯКІВ ВАСИЛЬОВИЧ (1861—?).

Поет, перекладач. Після закінчення полтавської фельдшерської школи працював актором у трупі Кропивницького. Дійсне прізвище Жарченко.

Першу збірку віршів видав у 1884 році.

Очерет. Переклад балади «Тростник» Лермонтова. Протягом 1937—1939 рр. записано десятки варіантів цього твору в різних областях України.

Текст передруковано з альманаху «Складка» В. Александрова, Х., 1887, 61—62.

ЗАБІЛА ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ (1808—1869).

Поет-романтик першої половини XIX стол.

Народився на хут. Кукоріковщина Борзенського р-ну на Чернігівщині. З 1825 по 1834 р. служив у війську. Решту свого життя прожив на батьківщині.

Невдалий роман з Л. Білозерською викликав у Забіли порив до поетичної творчості. Внаслідок цього появився цикл ліричних поезій. Деякі із них сам Забіла поклав на музику. Так вони поширилися спочатку на Чернігівщині, а далі й по всій Україні.

Вперше три поезії Забіли були надруковані в альманасі «Ластівка» в 1841 році, потім у «Черниговских губ. ведомостях». Із статті І. К(улжинського) «Отрывок из поездки в Москву и С.-Петербург», що була поміщена в «Черн. губ. вед.» (1857, № 16), відомо, що Забіла свої поезії зібрав у збірку і дозволяв усім їх списувати собі на згадку. «Песни В. Н. уже поются в народе, тетрадка его стихов «Фаитазии в стихах на малороссийском языке» с эпиграфом «Що на серці, то й на язиці» або «Горе з лихом» — давно уже переписывается любителями». З таких зошитів, що були заповнені творами Забіли, було опубліковано поезії Забіли в журн. «К. старина», 1906 р., № 5—6; в

журн. ЛНВ, кн. 3—4 за 1906 р. (і окремою відбиткою). З невідомих причин непоміченою лишилася збірка поезій Забіли, надрукована ще за життя автора (див. статтю Є. Кирилюка в журналі «Літературна критика», 1936, № 12).

До нас дійшло біля 40 поезій Забіли, здебільшого ліричного змісту, хоч в них завжди присутній соціальний мотив. Деякі з них («Багатий і бідний») цілком присвячені соціальним питанням.

В народ пісні Забіли перейшли ще за життя автора. Сам Забіла любив їх співати під акомпанемент кобзи.

Відомий російський композитор М. Глінка, познайомившись з Забілою в маєтку Тарновського, написав у 1838 році на тексти Забіли дві пісні: «Гуде вітер вельми в полі» і «Не щебечи, соловейку», які швидко стали популярними на Україні і в Росії.

П. Куліш в листі до Н. О. Білозерської згадує: «Сегодня наши девушки пели его песню «Не щебечи, соловейку». Я объяснил им, кто ее сочинил, но они остались равнодушны к литературному факту».

Про популярність пісень Забіли згадує також проф. М. Петров («Ист. укр. лит. XIX стол.», 1884, 154).

Забіла був у дружніх відносинах з Т. Шевченком. Познайомились вони заочно десь біля 1842 р., а досить близько зійшлися в 1847 р., коли Шевченко гостював у Забіли. Є відомості, що Шевченко підібрав музику до твору Забіли «Човник». Дружні відносини між обома поетами були все життя. Забіла взяв активну участь в спорудженні могили Т. Шевченка під Каневом.

У повісті «Капітанша» Шевченко згадує, що Забіла «занимался сочинением чувствительных романсов, а чтобы сохранить самобытность в литературе, не читал он ровно ничего, кроме басен Федра».

Вітер. Муз. М. Глінки, написана в 1838 р. (Див. спогади Глінки в ж. «Рус. старина», 1870, II, 278—279).

Текст подаємо за виданням: В. Забіла «Співи крізь сльози», Львів., 1906, 12.

Народні переробки: Грінченко, III, 284. Зб. най-

кращих укр. піс., 1919, 107. Зб. найкр. укр. піс., 1923, 116. Народные песни в обработке русских композиторов, Москва, 1938, 15—19 і ін.

Не щебечи, соловейку. Вперше надруковано в «Черниговских губ. ведомостях», 1857, № 16. Текст передруковуємо із зб. «Співи крізь сльози», 33. Другий варіант з ж. «К. старина», 1906, I—VI.

Народні переробки: Петров, Очерки ист. укр. лит. XIX ст., 154. Василенко, Найкращі малор. пісні, 1892. 200 найкращих укр. піс., 1897. 6. Укр. співаник з нотами, 1910, 19. Нечуй-Левицький використав її в комедії «На Кожум'яках» (1875).

Човник. Надруковано в «Зорі», 1894, 393. Текст подаємо за вид. «Співи крізь сльози», 12—13. Про участь Шевченка в створенні цієї пісні див.: Д. Ревуцький, Шевченко і народна пісня, 1939. М. Грінченко, Шевченко в нар. пісенній творчості, «Зб. пам'яті Шевченка», 1939, 502.

Народні переробки: Запис з Переяслава в архіві Ів. Білика, Полт. музей, № 158. Сучасні записи з с. Бацмани Сумс. обл., з м. Зіньків, Полт. обл. і ін.

Пливе човен без весельця (нар. варіант). Записав О. Я. Шупик на Полтавщині.

Пісня. Текст подаємо за виданням «Співи крізь сльози», 32. Там же, нар. варіант в нотному запису з Чернігівщини.

ЗАГОРОДНИЙ С.

Про автора немає ніяких відомостей.

Царі кров нашу проливають. Написано в період революції 1905—1907 рр. Текст див. «Земля і воля», Льв., 1907, № 13. Передрукована в багатьох пісенниках.

ЗАКЛИНСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ОНУФРІЙОВИЧ (1819—1891).

Народився в с. Озеряни був. Толмачівського р-ну. Рано позбувся батьків. Закінчив Станіславську гімназію, потім вступив на юридичний факультет Віден-

ського університету, але не зміг закінчити. В 1848 році був делегатом на Всеслов'янський з'їзд у Празі.

Перший твір «Щоб я крила мала» написаний у 1853 р.

Там, де Чорна гора. Написана з приводу смерті дружини в 1860 р. Сам Заклинський згадує: «На могиле покойной соорудил я хороший курган и сочинил в память ея общеизвестную песнь «Там, где Чорна гора, сумно» и проч.» (1890).

Починаючи з 70-х років, вона не сходить з сторінок збірників народних пісень, що видавалися на території Західної України.

Композитор Кос-Анатольський, розглядаючи творчість С. П. Людкевича, пише: «В цьому ж періоді (в 1915 році. — Г. Н.) зародилися фортепіанні варіації на тему однієї з улюблених старогалицьких народних пісень «Там, де Чорна гора» (Елегія)». (А. Кос-Анатольський, С. П. Людкевич, Київ, 1951, 30).

КАРПЕНКО СТЕПАН ДАНИЛОВИЧ (1814—?).

Родом з м. Васильків на Київщині. В 1839 р. став артистом Київського театру і все життя потім присвятив сцені і пісні. Біля 700 народних і літературних пісень, здебільшого власного складання, Карпенко положив на ноти і видав у збірниках: «Васильковский соловей», «Жаворонок киевских полей», «Барвинок Украины» (1845), «Ландыши киевской Украины» (1848). Твори його «вялые, лишеиные всякого аромата» (Шевченко) не мали успіху. Лиш одна його пісня «На захід сонце вже хилилось» стало закріпилась в пісенному репертуарі народу.

Текст передруковано з видання: «Барвиок Украины», 1845, 24. Сучасна народна переробка записана на Полтавщині.

КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО ГРИГОРІЙ ФЕДОРОВИЧ (1778—1843).

Визначний український письменник початку XIX стол.

Народився в с. Основа під Харковом. Все життя

провів там же, беручи активну участь в громадському та літературному житті Харкова. З літературними творами вперше виступив на сторінках журналу «Харьковский Демократ» (1816) та «Украинский вестник» (1816—1819).

«Сватання на Гончарівці» видруковано в 1831 р. Через театр окремі пісні з цієї оперети поширились серед народу ще в першій пол. XIX стол.

Хусточко ж моя шовковая. З оперети «Сватаиия на Гончарівці». Варіанти див: С. Карпенко, Васильковский соловей, 1864. Б. Грінченко, Живі струни, 1895, 21. 200 найкращих українських пісень, 1897, 27. Г. Остапенко, Співака, 1897, 67. Збірник найкращих українських пісень, 1919, 13. З усіх пісень Квітки — це найпопулярніша. Народні варіаити цієї пісні записані і в Західній Україні.

Спить жінка. З оперети «Сватання на Гончарівці». Варіанти: А. Василенко, Найкращі малоруські пісні, Катеринослав, 1892. Руденко, Оповідач, 1904. С. Карпенко, Васильковский соловей, 1864 та ін.

В мене думка не така. Див. її в зб. пісень С. Карпенка, Васильковский соловей, 1864. Г. Остапенко, Співака, 1897, 22. Руденко, Оповідач, 1904. Пісенник Г. Мудрого, 1906, 13. А. Півня, 1909, 69 і ін.

Тексти передруковані з видання: «Вибрані твори», Держ. вид. художн. літератури, К. 1944, сторінки 252, 241, 254.

КОЛЕССА ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ (1867—1945)

Літературознавець, фольклорист, поет. В один час був професором укр. мови і літератури у Львівському університеті.

З художніми творами виступив у 1887 році.

Шалійте, шалійте, скажені кати. Музика А. Вахнянина, гармонізація Я. Степового.

Одна з найстаріших революційних пісень, що поширилися серед українських, польських і російських робітників ще в 90-х роках XIX століття. Первісний текст українською мовою написав О. Колесса в 1889 році, коли ще симпатизував революційному рухові.

Пісню підхопили студенти Львівського університету, хтось із них пристосував до неї раніше написану музику А. Вахнянина (хор варягів з опери «Ярополк»).

Вперше її співали на вулицях Львова студенти під час демонстрації перед будинком австрійського намісника. Учасники демонстрації протестували проти соціальних та національних утисків та реакційних заходів, проведених у Львівському університеті. В 1889—90 рр. в Галичині, зокрема у Львові, пройшли масові арешти робітників, селян, інтелігенції, студентів та учнів шкіл. Тоді ж був заарештований І. Франко разом з прибулими до Львова київськими професорами й студентами. Масові арешти пройшли по селах. Були випадки, коли до в'язниці кидали половину чоловічого населення села (напр., села Попівка Бродського повіту). Обурені селяни заявили представникам влади: «Коли переслідуєте нас, то дайте всім нам пашпорти, а ми заберемося за границю. Світ широкий!» («Діло», 3. VIII. 1889).

Як відгук на тодішні політичні події — була написана пісня «Шалійте». Пізніш О. Колесса, зрікшися своїх радикальних поглядів заради кар'єри, відмовився від свого революційного твору, заборонивши друкувати його в тодішніх виданнях. М. Павлик в листі від 14 лютого 1895 р. до М. Драгоманова скаржився: «Колесса заборонив мені друкувати в «Народі» його радикальний гімн, котрий співали на вічу і Вашім ювілею. Це давній гімн, і його радо співає молодіж не тільки українська, але й польська і російська. Звісно, я й не думав називати автора,— та Колесса каже, що про авторство його знає між іншим Вахнянин, а що тепер про кафедру старається і його зять (Студинський), то він. Вахнянин, і його зять визискали би гімн против Колесси: ось, мовляв, які люди стараються про кафедру — в «Народі» надруковані он які його вірші». (Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, т. VIII, Чернівці, 1911, стор. 197).

Як видно з наведеного місця з листа М. Павлика, пісня ця ще перед 1895 роком була відома серед українських, польських і російських робітників. Однак стале місце серед російських революційних пісень цей

твір зайняв тільки після того, як Г. М. Кржижановський переробив її у 1898 році російською мовою. Ця переробка надала пісні чіткості і ясності думки. Першими співали цю пісню в перекладі Г. Кржижановського революціонери-марксисти в Шушенському засланні,— В. І. Ленін, П. М. Лепешинський, Г. М. Кржижановський та ін. В спогадах про Леніна згадується, що це була одна із його любимих пісень. Особливо любив Ілліч повторювати рефреи: «И стыд, и страх, и смерть вам, тираны!»

Текст О. Колесси пізніше був підданий колективній обробці. В наші дні найбільш розповсюджений варіант, що виробився і устаився в період Жовтневої революції і громадянської війни.

Друкувалася вона в багатьох збірниках і виданнях, в т. ч. і нелегальних. Див. її, наприклад: «Южный рабочий», Миколаїв, 1900, № 1, рос. мовою (переклад Кржижановського «Беснуйтесь, тираны»). «Песни борьбы. Сборник революционных стихотворений и песен. Издание Союза русских социал-демократов», Женева, 1902, стор. 57. Газета «Земля і воля», Чернівці — Львів, 1907, № 21, 22 (автора зазначено). «Робітничі пісні», Льв., 1910, стор. 6. «Робітничі пісні», Петроград, 1917. «Революційні пісні», Харків, 1920, стор. 12. «Пісні боротьби», Київ, 1923.

В період революції 1905—7 рр. було кілька переробок і наслідувань цього твору, напр., Г. Макогона, «Шалійте, всі собаки».

Шалійте. Авторський текст передруковано з газети «Земля і воля», 1907, № 22.

Революційний марш. Передруковано з видання «Робітничі визвольні пісні». Потяг-друкарня Політуправління реввійськради XII армії, стор. 4.

КОМАРІВНА ГАЛИНА МИХАЙЛІВНА (1877—?)

Дочка відомого українського бібліографа і критика М. Комарова. Початок літературної творчості відноситься до 1900 р. Перша збірка поезій вийшла в 1905 році.

Т. Шевченку. Написано в 1901 р. Ввійшла в репертуар кобзарів.

Пісня про Кармелюка. Устим Кармелюк (1787—1835) — ватажок селянських повстань на Поділлі в 1812—1835 рр. В загонах Кармелюка приймали участь в різні часи близько 10 тисяч селян. Тільки по одному процесу в 1827 р. до суду за участь у повстанні було притягнено 750 чол. Озброєні повстанці зробили біля 1000 нападів на маєтки подільських панів. Відбираючи у панів добро, нажите працею селян-кріпаків, Кармелюк роздавав його бідним, що і стало основним мотивом пісень, які розповсюдилися серед народу.

Ще за життя героя були складені пісні, що прославляли його подвиги. Одна з таких пісень — «Повернувся я з Сибіру» — стала любимою не тільки на Україні, але в Білорусії, в Росії, зокрема в Сибіру серед політичних засланців і каторжників.

Один з ранніх і повних текстів її опублікував у 1857 р. М. Гатцук у збірнику «Ужинок з рідного поля». Вслід за цим її в 1858 р. записує до свого щоденника Т. Г. Шевченко, вказуючи на Т. Падуру як на її автора. Року 1865 появилась повість Марка Вовчка «Кармелюк», в якій було поміщено також варіант пісні про Кармелюка. Далі кілька варіантів цієї пісні, записаних серед каторжників Сибіру, опублікував С. Максимов (Сибирь и каторга, I, 1871; 378—379, 416, 417). Пізніше записи пісні опублікували: Чубинський, V, 962—963; Головацький, III, I, 1878, 61—62; в ж. «Киевская старина», 1882, X, 1887, XI, 1892, X; «Зоря», 1894, 261; Новицький, Малорусские песни, 1894; Грінченко, III, 1890; Гартевальд, Песни каторги, 1908 і ін. За часів радянської влади її подають майже в кожному збірнику пісень.

Іноді під текстом цієї пісні подавалися й здогадки про автора. Так, Шевченко, записавши досить повний варіант пісні в своєму щоденнику, додав: «Сочинение этой весьма немудрой песни приписывают самому Кармелюку. Клевещут на славного лыцаря. Это рукоделие мизерного Падуры» (1858, 20. V). Негативне відношення Шевченка до пісні пояснюється його неприхильністю до всієї творчості Падури, а також тим, що в

первісному тексті пісні було чимало елементів сентиментальності, які пізніше народ відкинув, замінивши їх новими мотивами. С. Максимов, йдучи за переказами, зазначив: «...Кармелюк был также поэтом и автором... песен, сложенных на родном ему языке», (стор. 378).

Однак автором пісні про Кармелюка («Повериувся я з Снбіру») справді був маловідомий поет з Саврансього гуртка Падури — місцевий польський священик Як Комарницький. Про це свідчать рукописні й друковані джерела, спогади сучасників, що жили разом з Комарийцьким і зустрічалися з ним в Саврансьому гуртку. Деякі цікаві матеріали про це подав сучасник Петро Якси-Биковський (журн. «Klosy», 1879), дещо подали про Комарницького у своїх спогадах З. Мілковський, Л. Семенський та ін.; про нього, як про автора пісні про Кармелюка, згадує також Ролле в нарисі «Emir Rzewuski» (1884, IV), а також «Opowiadania», Варшава, 1884 та ін. О. Русов у статті про торбаніста Г. Каєтана стверджує: «Ян Комарницкий... также сочинял песни, из которых наиболее известной стала народу и распространилась во многих вариантах песня... о Кармелюке». (Киев стар., 1892, XXXVI). Так само стверджують про це М. Лисенко (Зоря, 1892, 36), Боржовський (Зоря, 1894, 261) та інші. Можна сказати, що всі джерела, як рукописні, так і друковані, одностайно вказують на Комарницького як на автора пісні про Кармелюка.

Відомості, що дійшли до нас про цього автора — дуже бідні.

Ян Комарницький — син убогого шляхтича з Брацлавщини, тієї частини України, де проходили відомі історичні події в XVII столітті.

В 1804 році, ставши каноником у Саврані, Комарницький згодом зблизився з графом Ржевуським і віїшов у гурток Падури. Очевидно під впливом учасників цього гуртка, в якому складали, вивчали і розповсюджували пісні по Україні, Комарницький також почав писати пісні і швидко зробився одним з любимих у гуртку поетів. Сучасники в своїх спогадах характеризують його як людину з тверезим розумом, демократичними переконаннями і глибокою любов'ю до простого народу і його пісні та мови. Згадують, що

цей священик більше всього любив полювання та верхову їзду на конях. В Саврані він славився як дотепний співбесідник «і небуденний гумористичний віршописець. Писав принагідні сатири та багато байок і народних пісень українською мовою» (Биковський). Свої твори читав на сходинах, в гурті знайомих та при інших нагодах в Саврані. Навіть церковні його проповіді виходили за межі канону. За складання пісень народною мовою та за вільності в церковних проповідях Комарницький зазнав переслідувань з боку духовних правителів, кілька разів був позбавлений права бути духовником. При одній з розмов з кам'янець-подільським єпископом Махвич-Мацкевичем останній йому категорично заявив:

— Кажу вам, що священикові не годиться писати вірші, зокрема по-селянському; я не можу й не буду терпіти цього.

Комарницький відповів:

— Осмілюся звернути високу увагу впр. пастиря, що ми мали навіть єпископів-поетів, не далі шукати, як о. єпископ Красіцький.

— Ба! Єпископові все вільно... — відповів Мацкевич.

Позбавлений права працювати священиком, Комарницький умер в чужій хаті року 1840, не відмовившись від своїх демократичних переконань.

Складав Комарницький ліричні та гумористичні вірші, елегійні пісні, а також байки. Таких творів у нього назбирався цілий зошит, що після смерті автора перейшов родичам і десь загинув. Випадково збереглися окремі вірші гумористичного змісту, опубліковані в мемуарній літературі.

Одним з перших творів Комарницького була гумористична «Ода до графа Мечислава Потоцького», в якій розказано, як Потоцький в подяку за те, що селяни врятували його від наглої смерті, поставив навколо церкви паркан із паличок.

Позитивну оцінку сучасників одержав вірш «Творення секретаря». Про цей вірш сучасник Якси-Биковський пише: «В одній з російських книг, що говорять про українську поезію, я знайшов похвальну згадку про нього».

Пісню про Кармелюка Комарницький написав у ті часи, коли ще народний герой виступав на Поділлі. Ролле у нарисі «Емір Ржевутський», негативно оцінюючи дії Кармелюка, зауважив, що коли б Комарницький ближче знав Кармелюка, він не оспівав би його так. Насправді Комарницький все життя співчував народу в його боротьбі з панством і високо ставив героїзм народного ватажка. Саме цим і пояснюється той факт, що лише одна пісня, створена в гуртку Падури, прийнята народом як своя і витримала іспит часу.

Цікаво, що серед засідателів Літинського повітового суду, який розглядав справу Кармелюка, згадується якийсь Леонтій Комарницький. Чи не був він рідною цьому поету? Якщо так, то Комарницький міг багато про що довідатись про дії Кармелюка з розповідей цього засідателя, хоч матеріалу багато можна було зібрати і серед народу.

Те, що Комарницький, усунений зі служби, поставлений в скрутні матеріальні і моральні обставини, умер у чужій хаті, не відмовившись від своїх демократичних принципів і від складання пісень «селянською мовою» — стверджує, що любов до народу, його пісні не були скороминучою панською примхою. Адже від своїх переконань Комарницький не відмовився і після багатьох умовлянь та переслідувань.

Найдавніші записи пісні про Кармелюка стоять, очевидно, найближче до авторського тексту. З них видно, що первісно пісня мала початок: «Повернувся я з Сибіру». Пізніш, в кінці XIX століття, у народних варіантах появився заспів: «За Сибіром сонце сходить» та кінцівка:

Оце пісня кармалюцька,
А хто хоче знати,
Нехай прийме стільки горя
Та й буде співати.

Протягом столітнього часу навколо основного тексту, головно під впливом переказів про Кармелюка та нових соціальних обставин, виросли нові мотиви. Так пісня, в деяких варіантах кінця XIX століття виросла до 30 чотирирядкових строф.

Основний текст пісні в збірнику подається за записом Т. Г. Шевченка («Щоденник», 20. V. 1858).

Кармелюк. Варіант, опублікований М. Гатцуком у збірнику «Ужинок з рідного поля», М., 1857, 270—271.

КОНИСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ (1836—1900).

Представник ліберально-буржуазного напряму в українській літературі другої половини XIX стол.

Народився в с. Переходовці кол. Ніжинського повіту. Учився в Ніжинській гімназії, потім служив у війську, працював адвокатом, після відбуття заслання у Вологді (1863—1865) займався більше літературною творчістю, виступаючи з поетичними, прозаїчними та літературознавчими творами. Перший виступ у літературі відноситься до 1858 року.

Вийшов місяць на могилки. Написаний у листі до журналу «Основа» з приводу смерті Т. Г. Шевченка («Основа», 1861, VI, 16—17).

У репертуарі кобзарів зустрічаємо з кінця XIX стол., див. напр., запис М. Домонтовича від кобзаря Т. Пархоменка («Самонавчитель до гри на кобзі», ч. II, стор. 28). С. В. Тележинський, записавши музику від кобзаря Пархоменка, переклав її для мішаного хору. Народні варіанти набагато відмінні від авторського.

Зустрічається в ряді пісенників, виданих на початку XX стол. Найновіші записи зроблені в наші дні в селі Мар'янівці Полтавської області, в Зінькові та ін. місцевостях.

КОНОНЕНКО МУСІЙ СТЕПАНОВИЧ (1864—1922)

Нар. в с. Туровці бувш. Прилуцького повіту в сім'ї селянина. У 1883 році видрукував свій перший твір «Нещасне кохання», а через два роки видав і першу збірку поезій.

Вечір. Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1891, 269. Записи цієї пісні зроблені в Кам'янецькому і Смотри-

цькому районах Хмельницької обл., а також в с. Суха Калигірка Київської області.

Текст передруковано із збірки поезій Кононенка «Хвилі», т. V, 151.

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ ІВАН ПЕТРОВИЧ (1769—1838)

Визначний український письменник-гуманіст, автор «Енеїди» (1798) та драматичних творів «Наталка Полтавка» (1818) і «Москаль-чарівник».

Народився 9 вересня 1769 р. в м. Полтаві. Освіту одержав у полтавській семінарії. Деякий час учителював на селі, далі перебував на військовій службі (1796—1810). Все подальше життя працював доглядачем «Дома воспитания детей бедных дворян». У 1816 році Котляревського призначили директором театру в Полтаві. Для цього театру він і написав свої драматичні твори, пісні з яких ще за життя автора стали народними.

Вводити пісні до драматичних творів — традиція, що йде в глиб історії нашої літератури. Ще в XVII—XVIII вв. у драматичних творах (вертепна драма, інтермедії) зустрічаємо значну кількість пісенних номерів. Пісню «Ой під вишнею», що була популярною на сцені давнього театру, використав Котляревський.

Загальна атмосфера захоплення народною піснею, що панувала на початку XIX стол. в Росії і на Україні, сприяла тому, що й Котляревський зацікавився фольклором, почав записувати народні пісні і використав їх у своїх творах. На основі пісенних мотивів і анекдотів він побудував свої драматичні твори «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник».

Свої пісні Котляревський написав на основі традицій народної та літературної поезії попередніх віків. Відповідно до цього пісні з «Наталки Полтавки» можна розподілити на 4 групи:

1. Орієнтуючись на народні пісні, Котляревський написав: «Віють вітри», «Ой мати, мати», «Ой я дівчина Полтавка», «Видно шляхи», «Чого вода

каламутна», «Де згода в сімействі», «Чи я тобі, дочко, добра не желаю», «Підеш, Петре, до тієї», «Начинаймо веселиться».

2. Котляревський обробив народні пісні. Його варіанти поширились потім серед народу. До таких пісень відносяться: «Сонце низенько», «Ворскло річка невеличка», «Вітер віє горою».
3. Відповідно до потреб драматичного твору Котляревський переробив літературні пісні XVIII стол.: «Всякому городу нрав і права» — Г. С. Сковороди, «От юних літ», «Ой доля людськая».
4. Майже без змін Котляревський ввів до «Наталки Полтавки» народні пісні: «Ой під вишнею», «Гомін, гомін» (оброблені студентами Київського колегіуму ще в кінці XVII стол.), «Ішов козак з Дону», «У сусіда хата біла», «Дід рудий».

Таким чином з 20 пісень, поданих у «Наталці Полтавці», майже половина належить перу Котляревського.

В народно-пісенний репертуар пісні з «Наталки Полтавки» перейшли досить швидко. Через 5—6 років після появи оперети їх уже співали в багатьох місцевостях України. Так, уже І. Кулжинський на сторінках «Украинского журнала» (1825, 1, 2, 3) згадує, що творн Климовського, Сковороди і Котляревського відомі в народі як пісні. В журналі «Благонамеренный» (1825, 30), Цертелєв подав пісню Котляревського «Віють вітри». В журналі «Северные цветы» (1830, 68—9) подається згадка про пісню Котляревського «Ой мати, мати». Про популярність пісень з «Наталки Полтавки» писав тоді ж Сементовський: «...народ усвоил себе песни, написанные Иван Петровичем, и есть много таких лиц, которые знают наизусть всю оперу». («Северная пчела», 1846, № 82).

Починаючи від збірника пісень Максимовича (1827), в якому було надруковано «Віють вітри», «Сонце низенько», і далі через усе XIX стол. пісні Котляревського друкуються поруч народних в наукових і популярних збірниках пісень. Тільки в окремих випадках згадується їх автор.

В Галичині «Наталка Полтавка» вперше була поставлена в 1848 р. в переробці І. Озаркевича. З того

часу пісні з неї стали поширюватись і серед трудящих Західної України.

Тепер пісні з «Наталки Полтавки» відомі в фольклорі російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу.

Віють вітри. Записи народних переробок пісні зроблені на всій території України.

Про неї і її варіанти дивись: Цертелєв, О народных малороссійских стихах, «Благонамеренный», 1825, 30. «Карманная книжка» М. Погодина, М., 1826. М. Максимович, 1827, с. 47. «Утренняя звѣзда», кн. 2, Х., 1833. Рукописний збірник пісень Ів. Дрондовського, 1839 (бібліотека Народного дому у Львові, № 107). Паулі, II, 1840, 131. М. Закревський, Старосв. бандуриста, 1860, 27. А. Коципінський, Пісні, думки і шумки, 1861. «Собрание песен» Червякова, М., 1866, 59. 20 пісень з нотами, Перемишль, 1873, 3. Нар. рус. песни, Львів, 1874, 37. Головацький, II, 544. Пісні Хведоровича, 1896, 102 та ін. Народні переробки тексту мало чим різняться від авторського.

Видно шляхи полтавські. З незначними змінами див. її: Оповідач, М., 1904. Бандурист, збірка малоруських пісень, зібрав А. Легасов, М., 1887. Руський співаник, Льв., 1888.

Всякому городу нрав і права. Переробка пісні Г. С. Сковороди. Котляревський переробив її відповідно до життєвих поглядів Возного. В збірниках пісень зустрічається, починаючи з середини XIX стол., напр., Собр. пес. Червякова, 1866, стор. 80 і ін. Про варіанти, в яких поєднуються тексти Сковороди і Котляревського, див. П. Попов, «Г. С. Сковорода й українська література», збірник «Г. С. Сковорода», Уфа, 1943, 37.

Ой доля людська. Змістом і формою в'яжеться з піснями про людську долю, що були написані в XVIII стол., зокрема з «Піснею о світі» О. Падальського. Факт поєднання цієї пісні з народними маємо у «Старосвітському бандуристі» Закревського на стор. 73—74.

Ой мати, мати. В етнографічних збірниках і пісенниках зустрічається досить часто. Перша згадка про неї подана в альм. «Северные цветы», Спб, 1830, 68—69. З зазначенням автора подана в Закревського,

Стар. бандуриста, 1860, 116. У сполуці з іншими піснями подані записи в Чубинського, V, 218. Постійно друкувалася в пісенниках.

Де згода в сімействі. Варіант з доповненням див. у збірнику Б. Арсена, Український співаник з нотами, 1910, 37.

Чого ж вода каламутна. Записи див.: М. Закревський, Старосв. бандуриста, 1860, 74. Руський співаник, 1888, 183. 200 найкращих українських пісень, 1897, 33 та інших виданнях пісень.

Сонце низенько. Перероблена народна пісня. Див., напр., початок пісні, записаної ще в кінці XVII стол. «Зоря заходить, вечір близенько, ні з ким говорить, бідна головонько...» (Возняк, Архів, IX, 25), а також народні пісні, записані в XIX стол. (Гатцук, Ужинок, 1857, 148. Чубинський, т. V, 39, 44, 88, 1200. Эварницкий, 122). Від Максимовича до кінця XIX стол. її надрукували більше 30 збірників пісень. Тільки окремі упорядники зазначали автора. Див., напр., Закревський, Старосв. бандуриста, 1860, 29.

У 1909 році А. Півень видав збірник народних пісень під назвою «Сонце низенько, вечір близенько. Полный сборник малороссийских любовных песен».

Ворскло річка невеличка. Полтавчани початок народної пісні

Тече річка невеличка
З вишневого саду,
Кличе козак дівчиноньку
Собі на пораду...

переробили так:

Тече річка невеличка,
Ворсклом прозивають,
Про ту річку невеличку
Старці й діти знають...

В свою чергу Котляревський обробив цю пісню для «Наталки Полтавки».

Ой я дівчина Полтавка. Протягом XIX—XX ст. дуже часто друкувалась з незначними змінами в збірниках пісень для народу, див., напр., «Бандуриста» А. Ле-

гасова, 1887, «Метелиця», 1892, «Співака» Г. Остапенка, 1897 та ін.

Пісні «Підеш, Петре» та «Чи я тобі, дочко, добра не желаю» лише кілька разів зустрічаються в пісенниках.

Музику до «Наталки Полтавки» первісно написав хтось із аматорів театру в Полтаві. Сам Котляревський, бажаючи поширити свої пісні, у листі від 27/XII-1821 р. до М. І. Глінки писав: «Есть у меня и песенки малороссийские из сочиненной мною оперы Полтавка... Ежели в журнал входят и песни, то я мог бы Вам доставить их даже с нотами для фортепиано, ибо у нас и виртуозы есть на сем инструменте, и композиторы...» Першу публікацію музики до текстів пісень «Віють вітри», «Дід рудий», «Ой, я дівчина Полтавка» подав харківський композитор Барицький в альманасі «Утренняя звезда», кн. 2, Харьков, 1833.

В 30—40 рр. «Наталку Полтавку» ставили уже в багатьох містах, в т. ч. і на московській сцені, а це значить, що до неї уже тоді була написана музика. В 50—60 рр. появляються ще два варіанти музики до «Наталки Полтавки», написані А. Єдлічко і О. Марковичем. В другій половині XIX ст. «Наталка Полтавка» уже йде більше з музикою М. Лисенка (написана протягом 1864—1889 рр.). В народі відомі пісні Котляревського з музикою М. Лисенка.

З того часу, як женився. З водевіля «Москаль-чарівник». Поширилась через театр. Про її популярність див. В. Данилов, Украинские лубочные издания, Киев. старина, 1905, VI. Деякою популярністю користувалася і пісня «Будь у мене мужичок з кулачок», про що дивись у названій статті Данилова.

Тексти пісень подані за виданням: Повне зібрання творів у двох томах, т. II, Видавництво Академії наук Української РСР, К., 1953.

КОЧУРА МИХАЙЛО НИКИФОРОВИЧ (1851—?)

Псевдонім М. Одинокий. Народився в м. Ромен у сім'ї чиновника. Учився в полтавській, катеринославській гімназіях, але не закінчив. Деякий час працював на телеграфі.

Перші поезії друкував у альманахах, а в 1906 році в Полтаві видав збірник творів в 3-х томах та окремими брошурами «Заповіт сім'ї на могилі матері», «Зустріч» і «Гончар». В 1914 р. видав ще одну збірку п. н. «Відгуки наболілого серця».

Справжне кохання. Записи зроблені в багатьох селах України. Текст передруковуєм із збірника творів «Народні сльози», Полтава, 1906, стор. 58—59.

Згадай же, кохана. Народний варіант, записаний І. Фесуном на Полтавщині в 1940 р.

КРОПИВНИЦЬКИЙ МАРКО ЛУКИЧ (1840—1910)

Талановитий драматург, артист і організатор українського театру, а також композитор-аматор. До багатьох своїх п'єс музику написав особисто.

Народився в с. Жигалівці бувшого Бобринецького повіту. Закінчивши повітову школу у м. Бобринець, Кропивницький працював канцеляристом, а з 1871 р. і майже до кінця свого життя — працював на сцені російського і українського театрів.

Ревуть, стогнуть гори-хвилі. Пісня з п'єси Кропивницького «Невольник» (переробка поеми «Сліпий» Т. Г. Шевченка).

Через театр пісня поширилася серед народу. Була популярною серед Тобольських каторжан (див. Гартевальд, Песни каторги, М., 1903, 20). В часи революції і громадянської війни перероблялася на різні лади в полках червоної гвардії і армії. До одного з віршів, надрукованого в газеті «Солдат революції» (1918, 27/IX) взято як епіграф одну з строф цієї пісні.

Гей, нум, братці, до зброї. Пісня з п'єси «Невольник» Кропивницького. В кінці XIX ст. і далі часто подавалася на сторінках пісенників.

Удовицю я любив. Обробка пісні невідомого автора. Записи зроблені в багатьох місцевостях України.

Тексти попередніх трьох пісень передруковано з видання «Твори», т. I, ч. II, Полтава, 1913.

Ой у саду на вишеньці. Пісня написана для оперети «Зальоти соцького Мусія». Муз. Кропивницького, об-

робка В. Заремби: Текст — Твори, т. III, ДВУ, 1931, 147—148.

На улиці скрипка грає. На початку XX ст. стала народною піснею (див. про це у «Збірнику музею діячів науки та мистецтва», К., 1930, 25). Кропивницький обробив відому народну пісню «На улиці дудка грає, мене мати не пускає...» (див. її Чубинський, V, 57).

КУЗЬМЕНКО МИКОЛА ЛАВРІНОВИЧ (1862—?)

Народився в с. Тожмаківці кол. Катеринославського повіту (Дніпропетровської області). Після закінчення духовної семінарії учителював, пізніш працював на залізниці. Перша збірка поезій вийшла в 1899 р.

Пісенька. Мала певну популярність серед народу на Полтавщині і Чернігівщині.

КУЛИК ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ (1830—1870)

Народився в 30-х рр. XIX ст. в с. Ковалівці під Полтавою. Не закінчивши Харківського університету, склав іспит на провізора і працював аптекарем у м. Валки. З метою зближення з народом, мандрував по південних степах України, був у Криму, далі поселився в селі під Полтавою. Тоді ж почав друкувати свої вірші спочатку в журналі «Основа», далі в «Правді» (Львів). Окрема збірка поезій вийшла 1894 р. у Львові п. н. «Писання Василя Кулика».

Загублені душі. Балада, надрукована в «Основі», 1861, XI—XII, 42—43. Записи див.: Грінченко, Етнографічні матеріали, т. III, 1899, 225—226.

Весела вдова. Вперше надруковано в журн. «Основа», 1861, X, 56—58. Майже без змін див. її у Грінченка, Етн. мат., т. III, 419.

Тексти обох пісень передруковано з «Основи», 1861, X, XI—XII.

ЛЕПКИЙ ЛЕВКО СИЛЬВЕСТРОВИЧ
(нар. 1889 р.)

Ой видно село. Написана в роки першої світової війни. Текст передруковано з музичного видання-листівки, «Молодь», К., 1951. В такому вигляді вона поширилася по всій Україні. Музика його ж.

МАКОВЕЙ ОСИП СТЕПАНОВИЧ (1867—1925)

Поет, прозаїк, літературознавець. Народився в м. Яворові біля Львова. Учився в Львівській гімназії, закінчив Львівський університет. Друкуватися почав з 1885 року. Живучи в Галичині, брав участь в російських періодичних виданнях.

Сон. Муз. Я. Яциневича.

МАКСИМОВИЧ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ
(1804—1873)

Український етнограф, історик і письменник. Народився в с. Прохорівка кол. Золотоноського повіту. Після закінчення Московського університету був там же професором природознавства, з 1834 р. першим ректором Київського університету.

Максимович був у дружніх відносинах з Жуковським, Пушкіним, Гоголем, Міцкевичем, Шевченком, які високо цінили його як ученого і літератора.

Максимович перший видав науково підготовлений збірник народних українських пісень, який зробив позитивний вплив на розвиток української літератури і фольклористики.

На похорон Т. Г. Шевченка під Каневом. Надруковано в «Основі», 1861, VI, 35—38. Твір ввійшов у репертуар кобзарів. Новіші записи зроблені від кобзарів Пархоменка, Ткаченка та ін.

МАНЖУРА ІВАН ІВАНОВИЧ (1851—1893)

Поет і етнограф. Народився в м. Харкові. Учився в Харківській гімназії, далі в Харківському ветеринарному інституті, звідки був виключений за прогресивні

думки. В 70-х роках жив на Катеринославщині (Дніпропетровщині) і займався збором фольклорних та етнографічних матеріалів. Збірка поезій п. н. «Степові думи та співи» вийшла в 1889 р.

Нечесна. Постійно була в репертуарі кобзарів початку XX стол. Див. «Етнографічний вісник», 1926, III, 63.

Текст передруковуєм з видання: Ів. Манжура, Поезії, ДВУ, 1930, 41—42.

НІЩИНСЬКИЙ ПЕТРО ІВАНОВИЧ (1832—1896)

П. Ніщинський відзначається різноманітністю своєї діяльності: педагог, учений, перекладач, поет, композитор, етнограф.

Ніщинський народився в с. Неменка кол. Липовецького повіту на Київщині в сім'ї сільського псаломщика. На 7 році його життя помер батько. Мати взяла за руки двох синів і пішла до Києва з надією влаштувати їх учитися. Майже 200 кілометрів пройшли вони пішки, а коли прибули до Києва — набір у школи (бурси) уже закінчився, і вона лишилася з дітьми на вулиці. Щоб утримати себе й синів — пішла працювати куховаркою. Петро самотужки учився грамоти і на другий рік вступив до духовної школи. Участь в шкільному хорі пробудила любов до музики, що залишилась потім на все життя.

Після закінчення школи за порадою далекого родича Ніщинський вступає хористом в хор при церкві російського посольства в Афінах. Перебуваючи в Афінах, він ознайомився з культурою Греції, докладно вивчив грецьку мову. Там же в 1856 році він закінчив університет. Одночасно він значно підвищив свою музичну культуру.

В Греції, спільно з представниками російської культури, він багато і наполегливо працює над вивченням і реставрацією старих пам'яток архітектури та енергійно пропагує серед грецької інтелігенції досягнення російської культури, зокрема її прогресивних представників.

В 1857 році Ніщинський переїздить до Петербурга і стає учителем грецької мови та російської словесності.

Там же зближається з російськими та українськими письменниками, що сприяло розвитку його інтересу до літературної творчості.

Пізніш, починаючи з 1860 року, Ніщинський працює учителем в Одесі. Тут розгорнулася його літературна, наукова й композиторська діяльність. В часи перебування в Одесі починає записувати і обробляти українські народні пісні. Аранжировки історичних пісень «Про козака Супруна» та «Про Байду» принесли Ніщинському заслужену славу. Його обробки відзначаються народністю, гармонією слова й музики, ліризмом та виразністю мелодійного малюнка.

Успіх пісень дав поштовх до дальшої композиторської діяльності. Ніщинський починає працювати над оперою «Назар Стодоля», але обставини життя не дали змоги здійснити задум. Ніщинський обмежується музичною інтермедією «Вечорниці», яку він написав у 1875 році, уже будучи в Ананьєві.

Постановка «Вечорниць» в аматорському театральному гуртку Кропивницького і братів Тобілевичів у м. Єлисаветграді принесла новий успіх Ніщинському як композитору. Особливо тепло зустріли глядачі хор «Закувала та сива зозуля», який незабаром був видрукуваний в музичній бібліотеці за 1886 рік. Пройшло кілька десятків років, і твір цей став любимою піснею народу.

На жаль, цей інтенсивний період у Ніщинського був недовгим. Почалися переслідування письменника з боку царської влади. Його позбавляють роботи, переводять з місця на місце, загрожують репресіями і т. п. Злидні й неприємності підірвали здоров'я Ніщинського. Під час одного з переїздів він помер в с. Воротилівці теперішньої Хмельницької області.

Закувала та сива зозуля. Твір побудований на мотивах українських народних історичних пісень і дум про боротьбу з турками й татарами, відзначається виразністю музичного трактування, єдністю форми й змісту, умінням розкрити зміст усіма можливими засобами музичного вислову. І. Франко автора «Зозулі» називав «великим майстром тонів».

Збірники пісень кінця XIX і початку XX стол. подають авторський текст майже без змін.

ПАДУРА ТИМКО (1801—1871)

Нар. в. м. Лінцях Липовецького повіту на Київщині. Освіту здобув у Вінницькій гімназії, далі в Кременецькому ліцеї. При маєтку графа Ржевутського Падура організував школу лірників. Співці з неї розповсюджували його твори серед народу. Сам Падура також під виглядом лірника мандрував по Україні. В одну з таких мандрівок він побував у Котляревського в Полтаві. Є згадки, що Падура був у зв'язках з декабристами.

Перші поезії Падури відносяться до 1823—4 рр. В друкові появилися в 1829 р., а окремою збіркою вийшли в 1842 р.

Тексти творів передруковані з видання «Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького з додатком творів: Івана Вагилевича і Тимка Падури», Львів, 1913.

Музику до текстів Падури компонували у Савранському гуртку Відорт і сам Падура. Пізніш обробку і нові мотиви дав відомий польський скрипаль Кароль Ліпинський.

«*Пісня Відортова*» — пісенна обробка вірша «Лірник».

ПАРТИЦЬКИЙ ОМЕЛЯН ЙОСИПОВИЧ (1840—1895)

Літератор, історик і педагог, в 1880—1883 рр. був редактором журналу «Зоря» у Львові.

Народився в с. Тейсарові Жидачівського повіту. Після закінчення Львівського університету, де слухав лекції Я. Головацького, учителював у Чернівецькій, потім Тернопільській гімназіях.

Помарніла наша доля. Написана десь у 1885—6 р. Муз. Вахнянина. Текст подаємо за нотним виданням музичної бібліотеки, вип. VIII, Львів, 1886 (?) р.

ПАЧОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ (1878—1942)

Поет-декадент. Народився в с. Жуличах Золочівського р-ну.

З літературними творами виступив у 1900 р.

Забудь мене. З книги «Розсипані перли», Львів., 1901.

ПЕТРЕНКО МИХАЙЛО МИКОЛАЙОВИЧ (1817—?)

Маловідомий поет-романтик. Народився в м. Слав'янську, тепер Сталінської обл. У 1841 р. закінчив Харківський університет і тоді ж почав виступати в літературі. Надрукувавши кілька поезій у «Снопі» (1841), «Молодику» (1843) Бецького та «Южно-русском сборнике» (1848) Метлинського, він замовк і вже в друкові не появлявся. З листа П. Кореницького до О. Корсуна від 3. IX. 1843 р. відомо, що в останній час написав п'єсу «Панська любов» та виготував збірку своїх поезій, але в друкові вони не появилися.

Небо. Передруковано з видання «Южно-русский сборник», 1848, стор. 32—33. Вперше надрукував в альманасі «Сніп» 1841, 175. В один час цю поезію приймали за твір Т. Г. Шевченка (див. «Правда, Львів. 1876, IX, 127. «Зоря», Львів., 1887, 4, 69). Тому, що в «Снопі» ця поезія має заголовок «Недоля», в «Южно-русском сборнике» — «Небо», а в дальших антологіях заголовки давали за початковими словами — дехто вважав її за три окремі твори.

Про популярність і варіанти див.: Петров, Очерки ист. укр. лит., 1884, 163. А. Сучиленко, Укр. кобзар, 1897, 76. Збірник найкращих українських пісень, 1923, 92 та ін. В деяких збірниках зазначено прізвище автора.

Музику до слів цього твору написала дочка В. Александрова — Людмила. Аранжував В. Заремба («Червоний шлях», 1926, № 9).

Туди мої очі. Передруковано з альманаха «Сніп», 1841, 183—184. В народних варіантах ця пісня значно скорочена і відома з різними початками: «Де грім

за горами», «Де Крим за горами...», «Взяв би я бандуру...» і ін. Тільки кінцева частина поезії стало зберігається у всіх варіантах. Див. Грінченко, Этн. мат., III, 183. Народные песни Холмской Руси, Холм, 1911. Збінник найкращих українських пісень, 1923 та в інших виданнях.

За останні роки записи її зроблені на Полтавщині, Кіровоградщині і інших областях України.

Де грім за горами. Записано в с. Липовеньки, Кіровоградської обл. Додаток «Взяв би я бандуру...» написав, очевидно, А. Немировський. Див. «Малорусские песни», изд. О. Островского, Одеса. Тут до тексту і музики додано: «Сочинение Немеровского».

Недуг (Ходить хвиля по Осколу). Уривок з великого вірша «Недуг», вперше надрукованого в «Молодику» Бецького на 1843 р., ч. II, стор. 55, потім у «Южно-русском сборнике» А. Метлинського, 1848, стор. 56, звідки й передруковуємо цей текст.

Як пісню, цей уривок записано в кінці XIX ст. на Харківщині і Київщині. Див. Грінченко, III, стор. 233.

ПИСАРЕВСЬКИЙ СТЕПАН (ПСЕВДОНІМ СТЕЦЬКО ШЕРЕПЕРЯ)

Народився у 80-х рр. XVIII ст., помер у 1839 р. Життя і творчість пройшли в Харкові, де він закінчив духовну семінарію і працював. Початок літературної творчості припадає на 1819 р. В альманахах «Сніп» (1841) О. Корсуна і «Ластівці» (1841) Є. Гребінки Писаревський надрукував вірші, байки, переклади та записи народних пісень. Оперету «Купала на Іваиа» надрукував його син у Харкові в 1840 р.

Про життя Писаревського лишилося дуже мало відомостей. Відомо, що будучи попом, він жив «не по сану», а як люди, за що кілька разів усувався з посади духівника. В. Александров, посилаючи до редакції «Зорі» фото з портрета Писаревського, написав, що П. добре грав на гуслях, складав пісні, частина яких стала народними («За Немань іду», «Де тн бродиш, моя доле» та ін.).

За Немань іду. Написано у зв'язку з походом російських військ і українських козаків проти Напо-

леона в 1813 р. На пісні помітний вплив поезії Жуковського «Дубрава шумит», а також діалогізованих пісень XVII — XVIII ст.

Вперше текст пісні надрукував Чертелев у журн. «Благонамеренный» (1825, 30, № 20) з прозовим перекладом на російську мову.

Про неї ж згадує Л. Боровиковський в одному з своїх листів до І. Срезневського: «Бывши в Полтаве, П. П. Артемовский говорил о какой-то любопытной комедии на малороссийском языке какого-то умершего священика (думаю, сочинителя известной песни «За Немань иду»), которого наследник издает ее в свет. Читали вы ее и какова она?» (А. Шамрай, Харківська школа романтиків, 1, стор. 71).

М. Максимович у збірнику пісень (1827) подав до неї таку примітку: «Прекрасный размер сей песни, принятый в подражании Жуковского песни Дубрава шумит, и другие свойства, показывают, что она сочинена в новейшее время». (стор. 215). За Максимовичем подав її Паулі (II, 1840, 48—49). З вказівкою на автора надрукував її Закревський, додавши примітку: «Песня эта, написанная тоническим размером, есть подражание стихам славного Жуковского «Дубрава шумит». Размер везде строго выдержан, слог чистый и плавный, но очень новый. Он намекал на поход русских войск за границу в 1813 году для освобождения Европы от власти Наполеона». (Старосв. баидуриста, 1860, 28—29).

Про її популярність стверджує також М. Петров: «Песня «За Немань иду» в настоящее время сделалась почти народною песнею и в устах народных потеряла первоначальный размер свой». (Ист. лит., 1884, стор. 110).

Майже всі збірники пісень XIX—XX стол. подають її, зрідка згадуючи автора.

За її сюжетом В. Александров написав однойменну оперету (1872).

Текст пісні досить сталий. Тільки варіанти з Західної України мають початок «В чужину іду».

Наслідування цієї пісні спостерігаємо у Шпигоцького, «Малороссийская баллада»; Л. Боровиковського, «Козак» (Укр. альм., 1831) та ін.

Текст пісні подаємо за збірником пісень Максимовича, 1827, 81—83.

Де ти бродиш, моя доле? Дехто приписував її П. П. Гулак-Артемовському. Як твір останнього подав її Д. Багалій (Неизданные сочинения Гулака-Артемовського, К., 1897, стор. 6). Після того, як М. Кропивницький ввів її до оперети «Вій» — зовсім безпідставно авторство приписували Кропивницькому.

Рукописи в архіві видавця Корсуна, в архіві Львівської бібліотеки, численні свідчення сучасників, нарешті присутність цієї пісні в опереті «Купала на Івана» — рішуче доводять, що автором її був Писаревський.

На початку XIX стол. пісня розповсюджувалася усно та в рукописних списках.

Першу згадку про її популярність подав Цертелєв (журнал «Благонамеренный, 1825, № XX). Через два роки її опублікував М. Максимович у збірнику пісень (1827, стор. 141), додавши примітку: «...кажется мне, что это довольно удачное подражание народным песням, но видно много искусственности». (стор. 217). Текст Максимовича відмінний від авторського.

В 1840 р. був надрукований авторський текст пісні в опереті «Купала на Івана. Малороссийская опера в трех действиях. Сочинение Стецька Ш...» Харків, 1840, стор. 14—15.

Протягом XIX стол. збірник пісень та етнографічні видання подавали її як народну. Див. Паулі, 1840, II, 74. Закревський, Стар. бандуриста, 1860, 58. Тут упорядник подав до неї таку примітку: «Весьма хорошие хореические стихи (двухстопного размера). Несмотря, однако ж, на желание сочинителя написать их во вкусе народных песен, он не достиг своей цели, потому что принял чуждый, не силлабический размер и употребил много искусственности. Стихи эти очень новы». Як народну подав її Грінченко, III, 394. Розглядаючи погляди народу на долю, П. Іванов цитує окремі рядки з цієї пісні як народні («Народные рассказы о доле», Харків, 1892, стор. 21).

Вплив пісні помітний на початкові поеми Я. Кухаренка «Хаоко, запорожський кошовий» (Українські пропілеї, ДВУ, 1928, 361), на перекладах Грабов-

ського (Вибрані твори, ДЛВ, 1937, 119), а також на деяких віршах, що були вміщені у Львівському журналі «Зоря» (1891, стор. 287. 1897, стор. 47).

Текст пісні передрукований з оперети «Купала на Івана», Х. 1840, 14—15.

Де ти бродиш, моя доле. Варіант, що приписувався П. П. Гулаку-Артемовському. Твори П. П. Гулак-Артемовського, ДВУ, 1927, 233.

Пісня. Змістом і формою близько стоїть до попередньої пісні. Надруковано в альманасі «Сніп» О. Корсуна, Х., 1841, 147—148. В рецензіях на альманах про цей твір були висловлені позитивні відзиви. (напр., рец. Тихорського, «Маяк», 1842).

ПСЬОЛ ОЛЕКСАНДРА ІВАНІВНА (1817—?)

Народилася в сім'ї небагатого поміщика на Полтавщині. Виховувалась в родині князя Рєпніна, де й познайомилась з Т. Г. Шевченком. Під його впливом почала писати вірші. В час перебування Шевченка на засланні — листовно підтримувала з ним зв'язки. Окремі поезії Псьол високо цінив Шевченко (див. його невидрукувану в свій час передмову до «Кобзаря»). Рукопис вірша «Свячена вода» він мав у себе на засланні, а коли втратив — просив прислати заново.

До сестри. Вірш друкувався спочатку як твір Шевченка. Див: «Кобзар», Спб., 1884, 98. Київ, 1889, 553. Львів, 1893, 191. Київ, 1894, 256—7 та ін. Пізніш В. Рєпніна пояснила: «Вірш «До сестри» зовсім не присвячений мені і написаний не Шевченком, а однією моєю знайомою до її молодшої сестри». (Русский архив, 1887, VI, 258.).

М. Стороженко, на основі свідчення В. Рєпніної, вказав на О. Псьол як автора цього твору. «Кн. В. Н. Репнина незадолго до своей смерти говорила нам, что стихотворение *До сестры, начинающееся словами: Не питай ты моих песен,* принадлежит не Шевченку, но А. И. Псіол, и только по недоразумению попало в собрание стихотворений Шевченка». (Свячена вода — стих А. И. Псіол, Киев. старина, 1894, II, 324.).

Ця пісня була сталою в репертуарі кобзарів (див. Етнографічний вісник, 1926, III, 63.).

Текст передруковуємо з журн. «К. ст.», 1885, III, 522.

РУДАНСЬКИЙ СТЕПАН ВАСИЛЬОВИЧ. (1833—1873).

Народився в селі Хомутинцях на Вінничині. Закінчивши Петербурзьку медико-хірургічну академію, працював лікарем у Ялті, де й помер.

Перші літературні твори відносяться до 1851 р. За життя поета твори його майже не друкувалися, але широко були відомі в рукописних списках та в усній передачі. Тільки в 1880 р. було видано його збірку «Співомовки». До цього окремі поезії друкувалися в журналах «Основа» та «Правда».

Ліричні і гумористичні вірші, що виникли на основі народної творчості, стали популярними ще за життя автора. Руданський, за висловом Франка, «... талановитий лірик», його твори написані з «надзвичайною простотою, влучністю і грацією вислову, так що декотрі ввійшли в уста народу як людові співанки» (Наоис іст. укр.-рус. літ.).

Повій, вітре, на Вкраїну. Вперше надруковано в ж. «Основа», 1861, 1, 95—96., звідки й передруковуємо текст. Починаючи з 60-х років XIX стол. на Україні зроблено багато записів народних варіантів цієї пісні. З «Основи» текст її був передрукований в галицькому календарі «Львов'янин» на 1862 р., що сприяло поширенню її серед народу Західної України.

Музику аранжував В. Заремба. З музикою Людмили Александрової була вставлена як пісенний номер в оперету В. Александрова «За Немань іду». (1872).

Варіанти: Нар. песни русиновъ, Льв. 1876. Winok pisnej małoruskich, Перемишль, 1882, 112—113. Зб. піс. Хведоровича, 1896, 96. 200 українських пісень, 1897, 19. Укр. нар. пісня, 1936, (з зазн. автора). Протягом XIX стол. її вміщують майже всі пісенники.

Чорний колір; Мене забудь. Є свідчення, що були

популярні на Поділлі в другій половині XIX стол. (А. Кримський, Знадоби до життєпису С. Руданського, К., 1926 і додаток).

Звела мене не біда. Популярна на Поділлі і Західній Україні. Див. її в пісеннику «Руський співаник», 1888, 180.

Ти не моя. За останні роки зроблені записи на Київщині. Днв. її також у пісеннику А. Півня, Сонце низенько, 1909, 15.

Засідатель. Популярною стала в кінці XIX стол. Як народну її розглядають: Драгоманов, Нові українські пісні про громадські справи; История русской литературы т. 1, за ред. Аничкова, розділ про укр. фольклор. Народні варіанти: Эварницкий, Малор. нар. пес., 1905, 77. Руський співаник, Льв., 1888, 280. Укр. співаник, Одеса, 1910, 124.

Треба всюди, добрі люди... Жартівлива пісня, зустрічається в фольклорі різних місцевостей України.

Тексти творів Руданського передруковано з видання «Вибрані твори», К., 1937.

САМІЙЛЕНКО ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
(1864—1925)

Народився в с. В. Сорочинці на Полтавщині.

Поет, прозаїк, драматург. Друкуватися почав з 1886 р.

Вечірня пісня. Музика К. Стеценка. Популярна в різних місцевостях Україні. Вперше надрукована в журналі «Дзвінок» в 1896 р.

СВИДНИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ ПАТРИКІЙОВИЧ
(1834—1871)

Народився в с. Маньківці на Поділлі. Вчився спочатку в духовній семінарії, далі в Київському університеті, якого не закінчив — пішов працювати учителем. Пізніш працював у архіві Київського університету.

Свидницький відомий більше як прозаїк, зокрема як автор повісті «Люборацькі», однак йому ж нале-

жить і кілька поезій, що за життя автора стали піснями. Про це так згадує О. Кониський у передмові до повісті «Люборацькі» (1901); «Літом 1861 р. завітав до мене в хату (в Полтаві)... Анатоль Патрикійович Свидницький, тоді уже відомий як автор пісень». Позитивно оцінив творчість Свидницького І. Франко, який вперше надрукував його пісні в ЛНВ, 1901, кн. III.

В полі доля стояла. Передруковуємо з додатків до «Оповідань» Свидницького, ДВУ, 1927, стор. XVIII.

В 60—70-х рр. її поширювали як революційну пісню.

Народний варіант цієї пісні передрукований з ювілейного збірника на пошану Д. Багалія, 1927, 35—36.

Горлиця. Написана, коли Свидницький був іще студентом університету, надрукована вперше у «Черниговских губернских ведомостях», 1860, № 4 без останньої строфи, яку викреслила цензура.

Текст передруковуєм з ж. «Україна», 1928, IX.

СЛАВІНСЬКИЙ МАКСИМ АНТОНОВИЧ (1868— ?)

Народився в м. Ставищах кол. Таращанського повіту на Київщині.

Разом з Лесею Українкою видав «Книгу пісень» Г. Гейне в перекладі на українську мову (1892). Після Жовтневої революції — білоемігрант.

Коли розлучаються двоє. Переклад з «Книги пісень» Гейне, з розділу «Lirishes intermezzo». В оригіналі вона звучить так:

Wenn zwei von einander scheiden,
So geben sie sich die Händ',
Und fangen an zu weinen,
Und seufzen ohne End'.
Wir haben nicht geweinet,
Wir seufzten nicht «Weh», und «Ach!»
Die Thränen und die Seufzer,
Die kamen hintern nach.

Музика М. Лисенка.

Пісня. Муз. К. Стеценка. Авторський текст передруковано із збірника «На вічну пам'ять Котляревському», 1904, 242.

СТАРИЦЬКИЙ МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ (1840—1904)

Визначний український письменник, громадський і театральний діяч демократичного напряму.

Народився в с. Кліщинцях кол. Золотоноського повіту на Полтавщині. Рано втративши батьків, виховувався в родині Лисенків разом з відомим композитором Миколою Лисенком. Закінчив Полтавську гімназію, далі учився в Харківському, а пізніш Київському університетах. Починаючи з 70-х років виступає як драматург і організатор нового українського театру.

В літературі виступив у 1865 році.

Виклик. Написана біля 1870 р. Як пісню Левка її подав Старицький в опереті «Утоплена» (Нива, 1885, 60,), але з невеликими відмінами. Муз. М. Лисенка.

Основний текст передрукований з видання «Поезії М. П. Старицького», К., 1908, 95—96. *Народний варіант* записано в с. Бацмани Талалаївського р-ну на Чернігівщині.

Туман хвилями лягає. З оперети «Утоплена», (альм. Нива, 1885, 57—59). Муз. М. Лисенка. *Народний варіант* записано на Полтавщині О. Шупиком. Подібний варіант надрукований у «Збірнику найкращих українських пісень», Київ, 1923, 46—47.

Швачка. Передруковуєм із зб. Старицького «Пісні і думи», II, К., 1883, 28.

СУПРУНЕНКО ГАЛИНА *(псевдонім)*

Народилася в Лубнах. Виступила в літературі 1905 р.

Робітникам. Написано в період революції 1905—7 рр. Текст передруковано з газети «Земля і воля», Льв. 1907, № 28. Див. її також «Революційні пісні», Харк. 1923, стор. 9.

УКРАЇНКА ЛЕСЯ
(КОСАЧ ЛАРИСА ПЕТРІВНА) (1871—1913)

Одна з найвидатніших українських письменників революційно-демократичного напряму.

Значна частина поезій Лесі Українки покладена на музику композиторами і в такій формі поширилась серед народу. До деяких поезій музику підібрав сам народ.

Русалка. Уривок з ранньої поеми Л. Українки. Первісно авторський текст був надрукований в альм. «Перший вінок», 1887, 55—68, з зазначенням часу написання: «Волинь, с. Колодяжне, 6 грудня 1885».

Записи народних варіантів зроблені на Полтавщині. Музика народна.

Ой, вдається, не журюся. З циклу «Хвилини». Вперше надруковано в збірці поезій Л. Українки «Відгуки», 1902, 37—42. Написано: «Буркут, 20. VIII. 1901».

Народні варіанти записані в селах Зінці, Терешки, Минівка Полтавського р-ну протягом 1936—1940 рр. У деяких записах друга строфа має такий вигляд:

Ой кину я ту досаду геть на бездоріжжя,
Зійди, моя досадонька, як мак серед збіжжя.

Contra spem spero (*Гетьте, думи, ви хмари осінні*). Вперше надруковано в зб. поезій «На крилах пісень», 1893, 13—14. Муз. Я. Степового. У записах початок такий:

Гетьте, думи, ви хмари осінні,
Та ж тепера весна золота?
Чи то ж так у журбі та незгоді
Проминуть молодії літа.

(С. Зінці, Полт. р-ну).

Колискова (Місяць яснесенький). Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», 1893. Муз. Я. Степового.

Напровесні. Вперше надруковано в журн. «Зоря», 1889, 9. Муз. М. Лисенка. В тексті, що друкувався з муз. Лисенка в 1906 р. цензура замінила: «прагне і волі і діла» на «любові і діла».

Вишеньки. Вперше надруковано в журн. «Дзвінок» Льв. 1891, № 14. Популярна серед дітей. Муз. Я. Степового.

Не співайте мені сеї пісні. З циклу «Мелодії». Друкувалися вперше в зб. «Думи і мрії», 1899.

Горить моє серце. Із зб. «Думи і мрії», 1899.

Стояла я і слухала весну. З циклу «Мелодії». Вперше друкувалася в зб. «Думи і мрії», 1899. Муз. К. Стеценка.

Всі тексти передруковані з видання: «Леся Українка, Твори в 5 томах», т. 1, К., 1951.

УСТИЯНОВИЧ МИКОЛА ЛЕОНТІЙОВИЧ (1811—1885).

Народився в м. Миколаєві Дрогобицької області. Освіту здобув у Львівському університеті. Тоді ж зблизився з М. Шашкевичем і його гуртком.

В літературі виступив у 1836 р.

Верховинець. Написав у 1848 році, перекладаючи п'єсу Юзефа Корженьовського «Carpaccy górale» (1843). Устиянович значно переробив пісню Корженьовського, що мала початок:

Czerwony płaszcz, za pasem broń,
I topor, co błyska zdala,
Wesoła myśl, swobodna dłoń;
To strój, to życie Górala! і т. д. (стор. 11).

Юзеф Корженьовський (1797—1863) — польський драматург і повістяр. Працював професором у Кременці, далі у Київському університеті, пізніш був директором гімназії у Харкові.

«Верховинець» Устияновича став популярною на всій Україні піснею з музикою М. Лисенка.

Текст передруковано з видання «Твори Николи Устияновича і Антона Могильницького», Львів, 1913, 23 і звірено з автографом у рукописному відділі Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 11—15. 1—14).

Верховинець (Нар. вар.). Із «Збірника найкращих українських пісень», 1919, стор. 140.

Пісня опришків. Здавна популярна на території Західної України. Текст передруковано з попереду названого видання.

ФЕДЬКОВИЧ ОСИП-ЮРІЙ АДАЛЬБЕРТОВИЧ (1834—1888)

Визначний український поет, прозаїк і драматург, на творчості якого найбільш позначився вплив Шевченка.

Народився в с. Сторонець-Путилів на Буковині. Вісімнадцятирічним юнаком пішов до війська, де й почалася його літературна творчість. Перший твір українською мовою відноситься до 1859 р. Перша збірка поезій видрукована в 1862 р.

Пісні Федьковича співають на Буковині і Західній Україні. До деяких музику написав сам Федькович. Взагалі Федькович складав вірші, маючи на увазі «нуту якоїсь народної пісні».

Тексти передруковані з видання «Твори Осипа Юрія Федьковича», т. 1, Льв., 1914. Далі зазначаємо тільки сторінки.

Оскресни, Бояне. Влітку 1940 р. в Західних областях України було записано 6 варіантів цього твору (зберігаються в арх. Інст. мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР). Текст — «Твори», 10.

Брат та сестра. Оброблена Федьковичем народна пісня в свою чергу пішла в народ. Народний текст див. Паулі, II, 146.

Як васяду коло чари. Пісня набрала такої популярності, що видавці творів Федьковича подавали її в формі, найближчій до народних варіантів. Текст — Твори, 436—437.

Поклін. Поширилась в народі ще в 80-х роках XIX стол. Тоді ж вона появляється на сторінках пісенників. Текст — Твори, 15.

При відході; Співанка; Дезертир. Як пісні відомі переважно на Буковині.

Весною пташки щебечуть. Первісно у автора цей твір мав назву «На могилі мого брата». В народі пісня зазнала змін. Франко, подаючи цей народний варіант додав: «В тій скороченій формі ся думка перейшла в уста народу, а відси в співанижки... Чи і коли Федькович доконав сеї переробки — не знаємо». (Писання Осипа Юрія Федьковича, Львів, 1902, 64).

Вперше цей твір було надруковано в «Слові», 1861, № 76.

Марш на Італію. Авторський текст — Твори, 41—42. Народну переробку див. Етнографічний збірник, т. 39—40, Львів. 1929, 373.

Вечором. Авторський текст — Твори, 16. Часто передруковувались у пісенниках кінця XIX поч. XX ст.

ФРАНКО ІВАН ЯКОВИЧ (1856—1916).

Видатний український письменник, учений і громадський діяч революційно-демократичного напряму. Творчість Франка зробила значний вплив на дальший розвиток української літератури і науки.

На слова поета композитори написали кілька десятків пісень і романсів. Частина їх перейшла в народ. Твори Франка, покладені на музику, ще в часи революції 1905 року стали бойовими революційними піснями.

Гімн (Вічний революціонер). Із збірника «З вершин і низин». Вперше надруковано в газеті «Ргаса» 1882, № 9.

Вперше хор на слова цього твору написав композитор С. Людкевич і виступив з ним в 1898 році на ювілейному вечорі, присвяченому 25-річчю громадської діяльності Франка. Останній, прослухавши хор, зауважив: «Ви зробили мені несподіванку, що написали музику на мій текст, однак я волів би, щоб і в середній частині було менше коляди, а більше маршу» (Кос-Анатольський, С. П. Людкевич, 1951, 19).

Пишучи гімни, Франко, як стверджують сучасники, підбирав до них мелодію. Одну з них використав С. Людкевич («Каменярі»).

Музику, з якою поширився «Гімн» як революційна пісня, написав М. Лисенко в часи революції 1905 року.

Пісня руських хлопів-радикалів. Вперше надрукована в «Громадському голосі», Львів., 1896 р., потім у збірнику «Хлопські пісні», Львів., 1897, стор. 3—4.

Не забудь, не забудь. Із збірника «З вершин і

низин». Вперше надруковано в журналі «Світ», 1882, 6—7.

Музика М. Лисенка.

Як почуєш вночі. Із збірника «Зів'яле листя». Муз. Я. Степового.

Безмежнее поле. Із збірника «Зів'яле листя», 1896. Музика М. Лисенка.

Ой ти, дівчино. Із збірника «Зів'яле листя». Муз. народна. Текст автора передруковувався в багатьох пісенниках, що видавалися на території Західної України.

Тексти передруковано з видання «Іван Франко, Твори в двадцяти томах», т. т. X — XIII, Держлітвидав, К., 1952.

ЦЕНГЛЕВИЧ КАСПЕР (1807—1886)

Народився в убогій сім'ї шляхтича в Городенці. Учився в Самборі, далі у Львові. В 40-х роках XIX ст. ходив у народ, агітував населення Західної України проти австрійського цісаря, панів та панщини. За це в 1838 р. був засуджений до 20 років тюрми і звільнений тільки під час революції 1848 р. Тоді ж Ценглевич обробив пісню «Орав мужик». Протипанські і протинімецькі пісні його були досить різкі, тільки за збереження їх австрійський уряд карав тюрмою (див. Франко, Житє і слово, 1894, V, VI).

В друкові пісні Ценглевича вперше появилися в 1842 р. (Noworocznik Demokratyczny, 298—304).

Орав мужик. Друкувалася в «Зорі», 1884 як народна. Про її популярність див. також «К. ст.», 1887, III, 416.

Як стверджує І. Франко, була досить відомою серед селян Західної України і пісня «Далій, браття, в руки коси» («Житє і слово», 1894, V—VI, 396).

ЧЕРНЯВСЬКИЙ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ (1867—1937)

Народився в с. Торській Олексіївці Бахмутського повіту. По закінченню духовної семінарії — учителював.

Перший збірник поезій «Пісні кохання» видав у Харкові в 1895 р.

Степ і степ. Із збірника «Зорі», К., 1903. Музика Я. Степового.

Тихо гойдаються в синьому морі. Муз. К. Стеценка. Текст передруковано з зб. «Зорі», К. 1903

ШАШКЕВИЧ АНТОН (1813—1880)

Народився в сім'ї небагатого подільського шляхтича села Лічове Літинського повіту. Освіту мав незначну. З 18 років пішов на військову службу. Був учасником польського повстання 1831 р. Після придушення повстання — жив в Угорщині, звідки повернувся як амнестований у 1833 р. Проживаючи на Поділлі — прославився як «король балагулів» (Див. Франко, «Король балагулів», ЗНТШ, т. 53.).

В 30—40-х роках складає пісні українською мовою, сам пише до них музику, і в такому вигляді вони швидко поширилися серед народу. Окремою збіркою твори його вийшли тільки в 1890 р.

Над Ятраньом. Поширилася по всій Україні в різних варіантах. Відомо кілька наслідувань і переробок. Див: Руський співаник, 1888, 198. Грінченко, III, № 1440. Українська народна пісня, 1936, 41. та ін.

Там на горі крута вежа. Варіант популярний в Галичині кінця XIX стол. Передрук. з Руського співаника, 1888.

Там, де Ятрань. Сучасна переробка пісні.

Сльови. Популярна пісня. Див. вар. Чубинський, V, 360.

Сор в хаті. В зміненому вигляді зустрічається в записах XIX стол.

Авторські тексти передруковано з видання: Pieśni A. Szaszkiewicza, Kraków, 1890.

ШАШКЕВИЧ МАРКІЯН СЕМЕНОВИЧ (1811—1843)

Найталановитіший і найпрогресивніший із числа поетів «Руської трійці», що розгорнула свою діяльність в 30—40-х рр. XIX стол. в Галичині.

Родом з села Підліссє Золочівського повіту. Освіту здобув у гімназії, далі в Львівській духовній семінарії.

В 1833 році «Руська трійця» (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич) видала рукописний збірник «Син Русі», де Шашкевич вмістив свої перші поезії. Внаслідок старань Шашкевича було видано в 1837 р. «Русалку Дністрову», котру австрійський уряд конфіскував.

До милої. Адресовано, очевидно, Ю. Крушинській, майбутній дружині поета. Муз. М. Шашкевича.

Туга ва милою. Муз. Шашкевича. Часто передруковувалась в збірниках українських народних пісень.

Розпука. Варіанти: Сборничок песней, Льв. 1860, 76. Народ. рус. песни, Льв. 1874, 201. Нар. піс., Льв., 1883.

Веснівка. Часто зустрічається в збірниках пісень кінця XIX стол.

Тексти передруковані з видання: «Твори М. Шашкевича і Я. Головацького», Льв., 1913.

ШЕВЧЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ
(1814—1861)

Найвизначніший український поет революціонер-демократ, основоположник нової української літератури. Т. Шевченко, використавши найцінніше з фольклору і літератури, дав неперевершені зразки пісень різного змісту. З появою Шевченка в українській літературі високо підноситься жанр пісні. «Кобзар» став для народу ніби новим пісенником. М. Добролюбов, рецензуючи «Кобзар», писав: «Ніхто не відмовиться визнати народну поезію Малоросії. І от до цієї поезії треба залічити вірші Шевченка» (М. Добролюбов, Вибрані твори, ДЛВ, 1937, 47). Такої ж думки був І. Франко. «Були се немов народні пісні, та проте щось зовсім від них відмінне, наскрізь індивідуальне» (Нарис історії укр.-рус. літ., 1910, 107). Ще за життя Шевченка твори його перейшли в народ. Уже перший біограф Шевченка М. Чалий писав, що пісні з «Кобзаря» «...в некоторых местностях простой

народ перенял у лиц образованных, а может быть и самостоятельно преобразил словесное произведение в вокально-музыкальное и тоже поет думки своего кобзаря. Ясно, что поющий эти думки народ не отличает их от своих собственных». (Жизнь и произведения Т. Шевченко, 1882, 271). В літературі другої половини XIX стол. зустрічаємо чимало свідчень, що багато «думок, а навіть уривків з його поем розповсюджено скрізь по Україні». (К. ст., 1883, XI—X, 320). «Пісні його, думки, зробились народними; їх народ співає за свої» (Зіньківський, Писання, II, 1896, 42). Француз Дюран в своїй роботі про Шевченка писав, що простий народ сходиться на могилі Шевченка і «співає своїм власним способом найкращі думки поета». (La poèt national de la Petite Russie, 1876).

Твори Шевченка, як народні пісні, швидко потрапляють на сторінки етнографічних збірників та пісенників. Перші записи творів Шевченка зроблені вже в 50—60 рр. XIX стол. В пісенниках, призначених для народу, серед народних пісень значне місце посідають твори Шевченка. Не рідко й збірники пісень називають «Кобзар», «Перебендя» і т. п.

Якими шляхами йшли твори Шевченка в народ як пісні?

Сам автор творив до них музику і поширював серед народу. Так, відомо, що Шевченко сам підібрав музику до таких поезій: «Нащо мені чорні брови», «Тяжко, важко в світі жити», «Думи мої», «Ой крикнули сірі гуси» та ін., всього до 10 назв. На Полтавщині і Чернігівщині ще й тепер можна почути від співаків запевнення, що вони співають названі попереду пісні «на той самий голос, що співав Шевченко». (Див. свідчення Ф. Лазаревського, К. ст. 1899, II). Цілком можливо, що первісну мелодію до «Заповіту» створив також Т. Шевченко.

Своєю музичною творчістю Шевченко не обмежується, а дбає за те, щоб музиканти, композитори добирали музику до його творів. В січні 1858 року, пересилаючи П. Кулішу з Нижнього Новгорода свої поезії: «Навгороді коло броду» і «Утоптала стежечку» — він просить: «Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не вчистив би він на їх ноту». Цілком можливо, що й до

цього Маркевич уже писав музику до поезій Шевченка.

В 1858 р. С. Д. Паливода-Карпенко видав «Лібретто малороссійских ...песен и романсов», де зустрічаємо найраніший друкований музичний твір на слова Т. Шевченка «Думка».

Першим композитором, що написав і видав окремим виданням музику до поезій Т. Шевченка, був А. Рубець. Його музика на слова «Думи мої» була видана в Петербурзі 1860 року. За ним написав і видав музику до трьох поезій з «Кобзаря» Сичев («Не женися на багатій», «Тяжко-важко в світі житн», «Як маю я журнтися». Спб, 1861). Після смерті Шевченка музичними творами на тексти з «Кобзаря» відгукнулися майже всі визначні композитори Росії й України. Серед них слід згадати П. Чайковського, С. Рахманінова, М. Мусоргського, М. Лисенка, Я. Степового та ін. Тепер нараховують до 200 композиторів, що створили більше 800 музичних творів на тексти Шевченка. Все своє життя творив музику до «Кобзаря» М. Лисенко, який дав більше 90 музичних інтерпретацій поезій Шевченка. Його музика разом з текстами творів Шевченка також пішла в народ і стала народною. З творів Лисенка найбільш популярними стали: «Думи мої», «По діброві вітер віє», «Нащо мені чорні брови», «Така її доля» та ін. Остання була любимою серед політичних в'язнів у Сибіру, знав її В. І. Ленін.

Першим музичним твором М. Лисенка на слова Т. Шевченка був «Заповіт», написаний у 1868 р. Однак в народі прищепилася пізніше написана музика учителя з Полтавщини Ів. Гладкого (ноти були видані в Полтаві накладом видавця Г. Маркевича). Згодом цей твір гармонізував Я. Степовий. Відома ще мелодія «Заповіта», написана П. Демуцьким.

В 70-х роках минулого століття написав і намагався видатн в Одесі музику до слів «Реве та стогне Дніпр широкий» Дмитро Крижановський. Цензура це видання заборонила, але мелодія пішла в народ. Два рази (в 1886 і 1898 рр.) цей музичний твір Крижановського намагався вндати М. Кропивницький і обидва рази не міг здійснити через заборону цензури.

Одночасно з тим, як твори композиторів завойовували популярність серед простого народу і «усиновлялись» як народні, до любимих поезій Шевченка народ сам підбирав музику. За свідченням проф. М. Грінченка таких музичних творів від народу записано до 200. (Див. його роботу «Шевченко і музика», Мистецтво, 1941, 94). Народна творчість у цьому напрямку не припиняється й до сьогодні.

Гостре справедливе Шевченкове слово було використане для створення революційних пісень. Ще в 1861 році студенти Москви і Петербургу, заарештовані за участь у революційно-демократичних гуртках, по дорозі в тюрму співали:

Кругом неправда і неволя,
Народ замученнй мовчить...

Пізніш цей уривок з поемн «Єретик» був покладений на музику і як пісню його співали на робітничих демонстраціях в 1905 р.

В революційному дусі була оброблена і пісня «Реве та стогне Дніпр широкий» («Реве та стогне люд голодний»), а також пристосований до співу «Сон» (уривки з поеми), та ще деякі революційні вірші.

Поезії Шевченка, ставши піснями, ще більше впливали на народ. Це завдавало особливого клопоту царській охранці. В одному з листів Канівського повітового «предводителя дворянства», адресованому до Київського губернаторства в 1861 році, читаємо: «Пока эти сочинения (мова йде про твори Шевченка — *Г. Н.*) составляли предмет чисто литературный, оставались в сфере людей образованных, они, конечно, не могли иметь столь пагубного влияния на читателей, но низведенные между простой народ, как народные песни, как предания старины, изображающие славу предков,— крайне опасны, ибо народ, видя в них исключительно только изображение мести-резни, кровопролитня, побуждается к тому, чтобы повторить эти дела, столь прославляемые». (Шевченко в документах і матеріалах. Держполітвидав, К., 1950, 281).

Пісні Шевченка відомі і серед російського, білоруського, болгарського та ін. народів. В Росії вони поширилися в перекладах Мея, Курочкіна, Сурікова

та ін. поетів, а в деяких випадках — в простонародних перекладах. Популярними стали вони і в Білорусії, про що маємо свідчення білоруських учених. «Вірші поета (Шевченка — *Г. Н.*), ставши народними українськими піснями, стали битувати і в Білорусії. В них були внесені відповідні мовні зміни, і вони набули національної білоруської форми». (Див. про це «Тарас Шевченко та білоруська література», журн. «Жовтень», 1951, 2, а також «Полымя», Мінськ, 1954, № 4). Пісні і романси на слова Шевченка відомі також і серед інших народів СРСР.

Деякі романси на слова Шевченка відомі німецькою мовою. Ось, напр., початок романса Чайковського на слова «Навгороді коло броду»:

In dem Garten, an dem Flusse
Will der Mohn nich prangen,
Und zum Fluss, ist mit dem Kübel
Nicht die Meid gegangen... і т. д.

Твори Шевченка в устах народу живуть таким же життям, як і народні пісні: передаються усно, мають різні варіанти, пристосовуються до потреб часу, мають різну музичну інтерпретацію. В наші дні з народних уст записано багато варіантів пісень Шевченка, причому, не завжди виконавці знають, хто їх автор.

Твори Шевченка зробили помітний вплив і на народні пісенні новотвори. На них часто можна виразно помітити змістові й стильові особливості «Кобзаря».

Шевченко своїми поезіями вніс новий, свіжий струм в народну пісню, як змістом, так і формою. Такі речі, як «Заповіт», «Реве та стогне», або його шедеври пісенного жанру: «Ой люлі, люлі» та «Якби мені черевики» — внесли в фольклор нові ідейні заклики і свіжу, невідому до того форму пісенної строфіки.

Важко знайти другого такого поета в світовій літературі, твори якого набрали б такої популярності і зайняли б таке значне і почесне місце в пісенному репертуарі народу.

Записи народних варіантів див: В. Данилов, Песни с. Андреевки, 1904, 47. Д. Эварницкий, Малор. нар. пес., 1906, 81. Бессараба, Материалы для этнографии Херсонской губ., 1915, 241, 298. П. Гиедич, Мат. нар.

слов., вып. II, ч. 1, 1915, 13. Собр. песен южной Руси, 1860, 17. 300 найкращих укр. піс., 1904. Кобзар, нар. пісні, 1897. Кобзар перебендя, 1912. Зб. найкр. урк. піс., 1923. Укр. нар. піс., 1936, та багато інш. Розгляд музики народних пісень на тексти Шевченка див. М. Грінченко, Шевченко в нар. пісенній творчості, зб. «Пам'яті Т. Г. Шевченка», АН УРСР, К., 1939, а також М. Грінченко, Шевченко і музика, К., 1941.

Тексти пісень Шевченка передруковані з видання: «Тарас Шевченко, Повне зібрання творів в десяти томах», т. I. 1, II, Видавництво АН УРСР, 1951. Уривок з «Черниці-Мар'яни» передруковано з журн. «Основа», 1861, IX, 1—12.

НАРОДНІ ВАРІАНТИ

Думка (Тяжко, важко жить на світі). Бессараба, «Мат. для этнографии Херсонской губ., 1916, 298.

Думи мої. Записано від кобзаря П. Гузя в 1940 р. на Полтавщині.

Думка. (Нащо мені чорні брови). Збірник пісень «Метелиця», М., 1892, 69—70.

Летить галка. Записано в с. Артюхівці Глинського р-ну на Сумщині в 1930 р.

Кругом неправда і неволя. Записано 23/VIII 1938 р. від робітника Мерефянського шклозаводу Поливаного.

ЩОГОЛІВ ЯКІВ ІВАНОВИЧ (1824—1898)

Народився в м. Охтирці на Харківщині в родині дрібного панка. Після закінчення Харківського університету понад 20 років працював на різних посадах в установах м. Харкова.

З російськимн та українськими поезіями виступив під впливом творчості романтиків у 1841—3 рр. Після різкої критики його творів В. Белінським замовк і знов, більш продуктивніше, виступнв тільки в 70—80-х роках XIX стол.

Пряха. Із зб. «Слобожанщина», 1898. Музика М. Лисенка. Останній, пишучи музику, вніс деякі поправки до тексту, а саме:

12 рядок:

А матуся догадалась,
Чом та нитка не сукалась,
І, заглянувши в давнину,
Вже не лаяла дитину.
Пострівай же, в іншу нічку... і т. д.

Так вона й поширилася в народі.

Черевички. Із збірника «Ворскло». Популярна й тепер пісня. Текст передруковано з рукописного збірника «Ворскло», що переховується в рукописному відділі бібліотеки АН УРСР, сист. 25—26, № 396.

Черевички. Народний варіант, записано від кобзаря П. Гузя на Полтавщині в 1940 р.

У полі. Написано в 1846 р. для «Южнорусского сборника» Метлинського, але цензура чомусь не дозволила цей твір до друку. Вперше було надруковано в альманасі «Хата» Куліша в 1860 р. і невідомо ким (А. Єдлічка ?) покладена на музику. З цією поезією зв'язаний такий факт з життя Щоголева. Після негативної оцінки його творів у 1848 р. Щоголів замовкає. Тільки в 1854 році він знову почав писати під враженням такого випадку: господиня, у якої Щоголів був у гостях, попросила прослухати нову модну пісеньку. Вона сіла за рояль і заспівала «Гей у мене був коняка», не підозріваючи, що автором пісні був Щоголів. Останній теж був здивований, що твір його став піснею. На прохання знайомої він написав ще кілька поезій і знову замовк аж до 1876 року.

Серед фольклорних пісень подано у збірниках: И. В. Бессараба, Материалы для этнографии Херсонской губернии, 1916, 329—330. В. Данилов, Песни с. Андреевки, К., 1904, 73. Народні переробки багато в чому відмінні від авторського тексту.

Зимовий вечір. Найновіші записи зроблені в радгоспі Борки Харківської області в 1938 р., а також у м. Зіньків Полтавської обл. в 1941 р.

ПОПУЛЯРНІ ПІСНІ ТА РОМАНСИ НЕВІДОМИХ АВТОРІВ

На високій дуже кручі. Текст передруковано з видання «Українські народні пісні», Мистецтво, К., 1954, т. 2, стор. 359.

Чорні брови. Текст передрукований з «Пісенника», Мистецтво, К., 1952, 270.

Місяць на небі. Передруковано з видання «Українські народні пісні», Мистецтво, К., 1954, т. 2, стор. 398.

Прийде весна. Записано в с. Зінцях Полтавського р-ну в 1940 р. Одна з любимих пісень А. Тесленка. Див. журн. «Народна творчість», 1941, 2, 28. Там же варіант, що його любив слухати Тесленко.

Слухай, серце, цюю пісню. Записано в радгоспі Борки біля Харкова в 1938 р. Архів Інституту мистецтвознавства, етнографії і фольклору АН УРСР, інв. № 62.

Моя ти голубко. З рукописного збірника пісень О. Шупика. Полтава, 1940.

Скажи, нащо тебе я полюбила. Записано в с. Бацмани, Талалаївського району на Чернігівщині в 1936 р.

Пропала надія. З рукописного збірника М. Вербицького, м. Зіньків, Полтавської області.

Проліски. Записано в с. Зінцях, Полтавського р-ну в 1940 р.

Капають, котяться сльози по личеньку. Записав М. Вербицький в м. Зінькові Полтавської області.

Чого сумувати, голубко моя. Записав М. Вербицький в м. Зінькові Полтавської області.

Бабусю рідненька. З рукописного збірника О. Шупика, Полтава, 1940.

Циганське життя. Німецький текст Гейбеля, муз. Р. Шумана. Переклад на українську мову невідомого автора. Текст передруковано з нотного видання ГИЗ, муз. сектор, М., 1929.

Циганське життя. Переробка пісні Гейбеля, муз. Р. Шумана. Записано в с. Вереміївці Кременчуцького р-ну в 1934 р.

Волошки. З рукописного збірника О. Шупика. Полтава, 1940. Ця пісня є вільним перекладом із вірша «Сумасшедший» А. Апухтіна.

Лети, моя дума, в вечірню годину. Записано в м. Винники Льв. області в 1953 р.

Дівчино кохана; Без тебе, Олесю; Вечір надворі, ніч наступає — передруковано з видання «Українська народна пісня», в-во Мистецтво, К., 1954, т. 2.

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПІСНІ

Марсельєза. Французький текст і музику написав у квітні 1792 року поет і музикант Руже де Ліль (1760—1836). Первісно заголовок був: «Військова пісня рейнської армії». Заголовок «Марсельєза» був даний пізніш (від імені марсельського батальйону, який заніс її влітку 1792 року в Париж). Пісня мала великий успіх і пізніше стала національним гімном Франції.

В Росії французький текст і музика «Марсельєзи» відомі з кінця XVIII століття. Популярною була серед декабристів. Перший переклад на російську мову появився в 1863 році, але не набрав популярності. В часи піднесення робітничого руху, наслідуючи французьку «Марсельєзу», виникли в різних народів «Робітничі марсельєзи», зокрема в 1905 році стала популярною в Росії і на Україні переробка «М.» — «Отречемся от старого мира», здійснена П. Л. Лавровим і опублікована ще в 1875 році в газеті «Вперед», Лондон, № 12.

Найдавніша переробка «Марсельєзи» на українську мову була зроблена Леонідом Анастасійовичем Смоленським (Одеса) і поширювалася на Україні в 70-х—80-х рр. XIX ст. На перекладі ясно позначився вплив народництва. Майже без змін цей переклад надрукував Іван Франко в журналі «Народ» (1891, стор. 293) з приміткою: «Марсельєза по-українськи. З Петербурга одержали ми від одного земляка слідуючий переклад на українську мову знаменної французької патріотичної пісні з отсею приписокою перед текстом: «Отсе й ми сподобилися «с высочайшего соизволення» почути в Петербурзі сю пісню, котру досі чували тільки за границею, коли хто бував, та слухаючи її палкої музики, ніяково якось робилося над Невою, підкладаючи під неї слова старого Руже де Ліля. Давай, подумав я грішний, — чи не підійшло б наше вкраїнське слово замість французького. От так зложився сей переклад, котрий посилаю Вам не для його поетичної стійності, а як пам'ятку тої хвилі, коли моє вкраїнське вухо в двірці Олександра III почуло гомін «Марсельєзи».

В такому вигляді вона зустрічається і в збірниках пісень періоду 1905—1907 рр. В часи революції 1917 року її витісняє новіша переробка (за зразком російським), що починається словами «Над залитою кров'ю землею».

Марсельєза. Текст передруковано з журналу «Народ», 1891, стор. 293.

Над залитою кров'ю землею. Текст передруковано з видання: «Робітничі визвольні пісні», Київ, 1919, стор. 5—6. Гармонізація Я. Степового.

Сміло, други! Народовольчий гімн. Первісний текст російською мовою написав поет-революціонер М. Л. Михайлов в 1861 році під час ув'язнення в Петропавлівській фортеці. На творчості Михайлова виразно позначився вплив поезії Т. Г. Шевченка. Як пісня цей твір відомий з 70-х років минулого століття. Мелодію написав М. О. Песков (1838—1900) на слова Беранже-Курочкіна «Старий капрал». Її потім пристосовували до слів цієї пісні Михайлова.

Переклад на українську мову невідомо кнм був здійснений в період революції 1905 року.

Текст передруковано з видання: «Робітничі пісні», Львів, 1910, стор. 8. Дивись її також у збірнику С. Людкевича, «200 найкращих українських пісень», Львів, 1912.

Кайданники. Невідомо чий переклад пісні Ол. Толстого (1817—1875) «Колодники». Первісний текст російською мовою надрукований в журналі «Вестник Европы», 1876. Пошнрилася в часи революції 1905—1907 рр. Відома також серед польського пролетаріату (див. «Польські революційні пісні», Варшава, 1950).

Текст — з рукописного архіву Інстнтуту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

В неволі скатований люто. Популярна серед революціонерів 70-х років XIX століття. Російський текст вірша — «Последнее прости» — написав Г. А. Мачтет (1852—1901) і присвятив замученому в тюрмі студенту Чернишову. Вперше надруковано в нелегальній газеті «Вперед», 1876, № 33.

Любима пісня В. І. Леніна.

Відома також в середовищі робітників Польщі і Німеччини.

На Україні поширилася в часи революції 1905 року. Переклад — невідомого автора.

Червоний прапор. Первісний текст польською мовою написав Болеслав Червінський в 1881 році у Львові. В основу мелодії була покладена бойова пісня французьких комунарів 1871 року «Le drapeau rouge». Переклад російською мовою з польського тексту зробив Г. Кржижановський на початку XX століття.

Одна із любимих пісень В. І. Леніна.

На початку XX ст. стала міжнародною революційною піснею. Серед німецького пролетаріату поширився переклад Рози Люксембург.

На Україні популярна з часів революції 1905 року. Текст передруковуємо з видання: «Червона квітка», Львів, 1905, стор. 9—10.

Варшав'янка. Давня революційна пісня. Первісний польський текст написав Вацлав Свенціцький у 1883 році і опублікував тоді ж у польській революційній газеті. В 1897 році, під час ув'язнення в Бутирській тюрмі, Г. Кржижановський здійснив переробку цієї пісні російською мовою. Там же вперше її співали в'язні. Переробка Кржижановського по суті є новим твором.

Одна з любимих пісень В. І. Леніна.

Надто популярною була в часи революції 1905 року, про що є згадки в багатьох друкованих джерелах.

На українську мову переклад був здійснений у часи революції 1905 року. Пізніше гармонізував її Л. Ревуцький. Текст передруковано з газети «Земля і воля», 1908, № 1—2. Дивись її також: «Робітничі пісні», Львів, 1910, стор. 7—8. «Робітничі пісні», Петроград, 1917; «Робітничі визвольні пісні», 1919, стор. 8—9; «Під червоним прапором», Київ, 1920.

Сміло у ногу рушайте. Російський текст написав Л. П. Радін (учень Менделєєва), в 1897 році в Таганській тюрмі. Вперше опублікована в 1900 році. Мелодію підібрав також Л. П. Радін. Пісня швидко поширилася в Росії і на Україні. В час революції 1905 року її часто цитують в підпільних виданнях і листівках. П. М. Лепешинський згадує, що це була одна з любимих пісень В. І. Леніна під час його перебування на засланні. «Ильича хлебом не корми, а только

подавай ему... «Смело, товарищи, в ногу» или «Вихри враждебные». И сколько огня, сколько революционного огня он вкладывает каждый раз все в те же незатейливые слова:

И водрузим над землею
Братское знамя труда».

(П. Лепешинский. Вокруг Ильича Издательство «Пролетарий», 1926, стор. 66).

Переклад на українську мову був здійснений невідомим автором.

Переробку цієї пісні з часів першої імперіалістичної війни передруковуємо з журналу «Український фольклор», 1938, № 11, стор. 69.

Жалібний марш (Ви жертвою в бою...). Стала популярною в часи революції 1905 року. Первісний текст російською мовою написав В. Г. Архангельський у 1900 році. На Україні після революції 1917 року популярною стала мелодія в гармонізації Я. Степового.

В період революції 1905—7 рр. в Галичині до українського тексту додавали таку примітку: «З тим співом проводять у Росії революціонери свойого товариша до могили».

Дивись її: газета «Земля і воля», Львів, 1907, № 2; Робітничий календар на 1910 рік, Львів; «Робітничі визвольні пісні», К., 1919, стор. 7; «Пісні боротьби», Київ, 1923

Сонце сходить і заходить. Вільний народний переклад на українську мову пісні М. Горького з п'єси «На дне». Цю п'єсу вперше на Західній Україні поставили в 1903 році. Тоді ж поширилася й пісня.

Текст передрукований з рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Відпустили селян на свободу. Переклад з російської невідомого автора. В 1905 році її поширювали окремою листівкою, виданою організацією РСДРП.

Російський текст див. «Революционная поэзия». Библиотека поэта, большая серия, 1954, стор. 234.

Текст передруковуємо з рукопису, що знаходиться в фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Сльозами влита Україна. Пісня написана під впливом творів Т. Г. Шевченка і «Червоного прапора» Б. Червінського. Автор невідомий. Популярною стала в часи революції 1905—1907 рр. Текст передруковуємо з газ. «Земля і воля», 1907, № 1. Див. її також: «Робітничий календар» на 1910 р., Львів; «Робітничі пісні», Львів, 1910, стор. 10; «Революційні пісні», Харків, 1920, стор. 10.

Засвистали арештанти. Підпільна революційна пісня, що була поширена в 1908 році серед робітників м. Луганська. Створена на основі народної пісні «Засвистали козаченьки». Текст передруковуємо з видання «Українська народна пісня», Київ, 1936, стор. 585.

Туман яром котиться. Переробка української народної пісні, здійснена в часи революції і громадянської війни. Див. її «Під червоним прапором», Київ, 1920, стор. 7—8.

Годі терпіти, годі стогнати. Невідомого автора. Популярною стала напередодні Великої Жовтневої революції.

Текст передруковано з видання «Українська народна пісня», К., 1951.

Ну-бо, хлопці, повстаньмо. Виникла в період революції 1905—1907 рр. Автор невідомий. Текст передруковано з рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Є свідчення, що її склав робітник Іван Журбенко, якого за революційну пропаганду притягали до відповідальності у 1906 році в м. Краматорську.

Інтернаціонал. Автор первісного тексту — французький поет, член Центрального комітету національної гвардії Паризької Комуни Ежен Потьє (1816—1887). Все життя Потьє пройшло в боротьбі із злиднями, нуждою і несправедливістю. В 14 років Потьє склав свою першу пісню «Хай живе свобода». В 1831 році вийшов його перший збірник поезій, в якому він оспівав події Липневої революції. Будучи робітником, Потьє зі зброєю в руках брав активну участь в боях на барикадах революції 1848 року. Так само

з полум'яним революційним словом і зброєю в руках вийшов 55-річний Потьє на барикади великої Паризької Комуни. Тоді він був уже любимим пролетарським поетом, що не мало зробив для пробудження свідомості трудящих мас. Його одностайно було обрано членом Паризької Комуни.

Після поразки Комуни, ховаючись від переслідувань, у глибокому підпіллі, в червні 1871 року він написав вірш «Інтернаціонал», що згодом став міжнародною пролетарською піснею. Вірш мав шість строф та вступ, що пізніше став приспівом.

Щоб уникнути розправи, Потьє виїздить до Англії, а згодом до Америки, де бере участь у революційному русі. Тільки в 1880 році, після проголошення амністії для учасників Комуни, він повернувся до Франції.

Французькою мовою «Інтернаціонал» було вперше опубліковано в збірнику поезій Потьє п. з. «Революційні пісні» у 1887 р. Через рік після надрукування «Інтернаціонала» до нього була написана музика. Автор її також робітник Пьєр Дегейтер (1848—1932), доля якого привела пізніше на трибуну Красної площі в Москві, звідки він, як гість, вітав трудящих СРСР у 1927 році з 10-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Дегейтер перебував у французькій армії, коли довідався про повстання Паризької Комуни. Він негайно ж хотів прорватися в Париж, щоб стати бійцем Комуни, але був схоплений і висланий на північ Франції у місто Ліль. Тут і прожив він аж до 1902 року, тут же вступив до робітничої соціалістичної організації. Працюючи, він одночасно вчився в консерваторії та брав активну участь в робітничих хорах. В одному з хорових гуртків, що мав назву «Ліра робітників», його обрали диригентом. З метою поширення репертуару робітничих революційних пісень новообраного диригента попросили написати музику до поезій Потьє і вручили йому при цьому збірку віршів «Революційні пісні». Дегейтер вибрав із неї «Інтернаціонал» і поклав його на музику. 23 червня 1888 року на робітничому святі в місті Ліль хор вперше проспівав «Інтернаціонал». Успіх був

величезний. Текст і музику нової пісні було надруковано і розповсюджено по всій Франції, не дивлячись на те, що французький уряд за розповсюдження цього твору карав тюрмою. «Інтернаціонал» скоро облетів увесь світ і став міжнародною пролетарською піснею.

Перший переклад «Інтернаціонала» на російську мову був зроблений відомим пролетарським поетом, колишнім шахтарем з Донбасу Аркадієм Коцом (1872—1943). Уперше в друкові цей переклад появився в журналі «Жизнь» № 5 за 1902 рік. Коц подав вільний переклад першої, другої і шостої строфи твору Потьє. В такій формі він і поширився як гімн російського пролетаріату. Повний переклад «Інтернаціонала» А. Коц надрукував тільки в 1937 році в журналі «Звезда».

З моменту створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік — він став державним гімном, а з 1944 року — партійним гімном.

Трудящі України вперше познайомилися з «Інтернаціоналом» в російському перекладі А. Коца. Відгомін ідеї цього твору можна спостерігати на окремих українських віршах і піснях, що були написані в період революції 1905—1907 рр.

Вперше почали співати українською мовою «Інтернаціонал» напередодні Жовтневої революції. Найраніший переклад був зроблений робітником московського заводу, прізвище якого не збереглося. Текст, що співався перед революцією 1917 року, мав початок:

Вставай, громадо робітнича,
Весь світ голодних і рабів!
Позбудеться ярма тяжкого
Уся сім'я пролетарів...

В часи революції 1917 року невідомо ким був здійснений переклад «Інтернаціонала» з російської мови і починався він такими словами:

Вставай, сплямований прокляттям,
Весь світ голодних і рабів!

Горить наш ум святим завзяттям,
Й на смертний бій усіх повів...
(«Робітничі визвольні пісні»,
Київ, 1919, стор. 3—4).

У 1919 році Євген Григорук зробив повний переклад «Інтернаціонала» (всіх 6 строф) з французького оригіналу Е. Потьє. Згодом комісія, що складалася з представників Головполітосвіти та музсектора Держвидаву опрацювала і прийняла текст «Інтернаціонала» в новому перекладі.

РОМАНСИ ТА ПІСНІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ XIX СТ., ЩО НЕ ВВІЙШЛИ ДО ЗБІРНИКА

АФАНАСЬЄВ О. С. (АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ) — (1817—1875)

Огнище (Квітки пахнуть ясним ранком).
Безталання (Скажіть мені, добрі люди).
Були популярними піснями в другій половині XIX ст. Див. про це: «Вік», т. 1, К. 1902, стор. 69; «Українська муза», антологія, К. 1908, стор. 185.

ВЕЛИСОВСЬКИЙ А.

Мій совіт усім жінкам; Руки білейшіе; Побачим, візьме тут чия. Пісні з водевіля першої половини XIX ст. «Бувальщина, або на чужий коровай очей не поривай». Розповсюдились через театр. Зустрічаються також в пісенниках другої половини XIX ст. Див. статтю В. Данілова «Украинские лубочные песенники», К. ст., 1905, VI.

ВОРОБКЕВИЧ С. І. (Данило Млака) (1836—1903)

Щебетлива пташка в лузі тішиться життям; Млиночку, ставочку, до вас я вертаю; Вода шумить, вода гудить; Соловейко щебетав: цикіть, цикіть, цикіть; Спи, дитятко, спи, чуй, як вітер шелестить; Чабан вівці вга-

няе. Гей, гей зганяє; Буковина моя мила, мій солодкий краю.

До всіх цих пісень музику написав сам автор. Поширені на території Буковини і Західної України... Досить часто зустрічаються в пісенниках, виданих там же.

ГЛІБОВ Л. І. (1827—1893)

Пісня. (Летить голуб понад морем).
Вечір. (Чи згадуєш, дівчинонько моя, як згадую без тебе я).
Розповсюджені на Чернігівщині і Сумщині.

ГРЕБІНКА Є. П. (1812—1848)

Очи черные.
Песня (Молода еще девица я была).
Варіанти записані російською і українською мовами. Переробки «Песни» були популярними на Україні в часи громадянської війни. У переробках героєм пісні виступав червоний командир.

ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ С. С. (1813—1873)

Там ва тихим Дунаєм.
Ангел ночі над землею. З опери «Запорожець за Дунаєм».

ГУШАЛЕВИЧ І. М. (1823—1903)

На полі, на полі пшениченька розцвілась.
Чого лози похилились при тихій воді. Музика М. Вербицького. Часто зустрічаються в пісенниках, виданих у Львові, Коломиї, Станіславі.

ДОБРИЛОВСЬКИЙ Ю. (1760—1825)

Станьмо, браття, в коло (Днесь пора і той час). Див. її в збірнику пісень Залеського Вацлава, Пісні польські і руські, Л., 1833, 91.

ЗАБІЛА В. М. (1808—1869)

Два вже літа скоро пройдуть. Див. записи її Грінченка, III, 214.

КРОПИВНИЦЬКИЙ М. Л. (1840—1910)

Кум Гаврило (Як виїхав кум Гаврило у поле орати).

Бичок (В Опанаса був бичок).

Ой гоп, чики, чики, червоні черевики.

Поширилися через театр. До останньої пісеньки музику написав К. Стеценко.

КУЛИК В. С. (1830—1870)

Стоять села, вишневі сади веленіють.

Зустрічається в пісенниках кінця XIX ст.

ЛЮБОВИЧ АНТІН (1819-20—1851)

Прилетіла ластівонька до нашого села.

Пісня про скасування панщини в Західній Україні в 1848 р. В народі авторський текст кардинально перероблений. Див. про її популярність «Зоря галицька» 1848, 8; К. стар. 1887, III, IV; 1889, V, VI, Сучасні переробки «Народна творчість», 1940, 5.

Вперше надрукована і поширювалась окремою листівкою в 1848 р.

МАСЛЯК В. (1858—?)

В гаю веленім раз ві мною ягідки він вбирав. Муз. О. Нижанківського.

Де Дніпро наш котить хвилі. Муз. М. Вербицького. Частково поширились в кінці XIX ст.

МИДЛОВСЬКИЙ С.

Тужно серцю за миленьким; Як два серця ся кохають. Муз. Матюка. Див. її в збірнику пісень «Співаник», 1888.

ПАДУРА ТИМКО (1801—1871)

Рухавка (Гей, козаче, в божий час).
Розповсюджена автором і торбаністами Савранського гуртка на Поділлі.

РУДАНСЬКИЙ С. В. (1833—1873)

Усі знають, що попи ввикли на дурницю.
Ой в-за гори, із-за кручі. Згадку про поширення цієї пісні див. «Українська муза», 1908, стор. 29.
Та гей, бики. Див. у пісенниках кінця XIX ст.
Вареники. Див. записи: Эварницкий, 731; Гнедич, II, ч. I, 212, з малими відмінами проти авторського тексту.

СТОРОЖЕНКО О. П. (1806—1874)

Пісня Гаркуші (Веселився козаченько та й не схаменувся). З оперети «Гаркуша». Записи зроблені на Полтавщині в XIX ст. Ів. Біликов. Див. його архів у Полтавському музеї.

УКРАЇНКА ЛЕСЯ (1871—1913)

Траурний марш (Умер батько наш). Поширився через хори. Запис зроблений в Зіньківському р-ні, Полтавської обл.

УСТИЯНОВИЧ К. (1839—1903)

По морю, по морю. Хор з опери «Ярополк», муз. А. Вахнянина.
Сумно, марно по долині. Муз. Лаврівського.

ФЕДЬКОВИЧ Ю. (1834—1888)

З окрушків (Золоті зорі в облака морі). Муз. О. Нижанківського.
Гуляли. Гуслі розривались.
Чи знаєш, де країна тая мила. Популярні в Західних областях України і Буковини.

ФРАНКО І. Я. (1856—1916)

Кузня. (У долині село лежить). Муз. Я. Степового.

Єднаймося (Розвивайся ти, високий дубе). Муз. К. Стеценка.

Розвивайся, лозо, борво. Поширились через хори.

Сам самотній на дорозі. (З Лермонтова). Див. її «Співаник» К. Панківського, Л. 1888, 243.

ШАШКЕВИЧ ВОЛОДИМИР (1839—1885)

Серед поля широкого дубець виростав.

Квіти мої весняні, убогії діти.

Лілевчко гожа, лілевчко біла. Музика М. Вербицького. Були популярними на території західних областей України. Зустрічаються в пісенниках.

ШАШКЕВИЧ М. С. (1811—1843)

Підлиссе (Шуми, вітре).

Лиха доля (Ох ти, доле, лиха доле).

Ніссяь місяць ясним небом. Народний варіант див.: «Новое собрание народных песен», Л., 1883.

ШЕВЧЕНКО Т. Г. (1814—1861)

Вітер в гаї нагинає (З поеми «Мар'яна-черниця»); *Вітер в гаєм розмовляє; Закувала зозуленька в зеленому гаї; Ішов кобзар до Києва* (З поеми «Катерина»). *На панщині пшеницю жала* («Сон»). *Нащо мені женитися; Не вернувся із походу; Не женися на багатій; Не тополю високую; Не хочу я женитися; Над Дніпровою сагою; Ой маю, маю я оченята; Ой я свого чоловіка в дорогу послала; Туман, туман долиною; У перетику ходила по горіхи.*

Значну частину творів із «Кобзаря» можна зустрінути в устах народу. Найбільш прищепилися вони в народі з музикою М. В. Лисенка.

ЩОГОЛІВ Я. І. (1824—1898)

Осінь (Висне небо синє).
Чередничка (Гомонять, що я сирітка). Муз. Я. Степового.

РОСІЙСЬКІ ПІСНІ ТА РОМАНСИ, ЩО СТАЛИ ПОПУЛЯРНИМИ НА УКРАЇНІ

АММОСОВ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ (1823—1866)

Элегия (Хас-Булат удалой). Співається російською мовою.

ГОЛЬЦ-МЮЛЛЕР І. І. (1842—1871)

Слу-шай (Как дело измены, как совесть тирана). Рос. мовою.

ГОРОХОВ П. Г.

Бывали дни веселые. Російською мовою.

ГОРЬКИЙ ОЛЕКСІЙ МАКСИМОВИЧ (1869—1936)

Волоська легенда (В гаю жила фея жартлива). Співається російською і українською мовами.

ДАВИДОВ ДМИТРО ПАВЛОВИЧ (1811—1880)

Думы бегледа на Байкале (Славное море, привольный Байкал). Співається російською мовою.

ЛАВРОВ П. Л. (1823—1900)

Отречемся от старого мира. Популярна революційна пісня.

ЛЕРМОНТОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ (1814—1841)

Тростник (Сидел рыбак веселый на берегу реки). Більш відома в перекладі В. Я. Жарко. (Див. стор. 202).

Узник (Отворите мне темницу). Рос. мовою. Варіанти записані на Донбасі, Харківській і Полтавській областях.

Скажи-ка, дядя (З «Бородино»).

Выхожу один я на дорогу. Рос. мовою, а також в перекладі Франка.

Тамара (В глубокой теснине Дарьяла). Рос. мовою.

Казачья колыбельная песня (Спи, младенец мой прекрасный). Рос. мовою.

МЕЖЕВИЧ ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ (1814—1849)

Песня моряка из драмы «Артур» (Я моряк... хорош собою). Рос. мовою.

МІЛЛЄР ФЕДІР БОГДАНОВИЧ (1818—1880)

Погребение разбойника (В носилках похоронных лежит боец лесов). Співається рос. мовою. Оригінальні переробки цієї пісні зроблені в часи громадянської війни на Україні.

НАВРОЦЬКИЙ О. О. (1839—1905)

Утес Стеньки Разина (Есть на Волге утес). Рос. мовою.

НЕКРАСОВ МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ (1821—1877)

Ой полна, полна коробушка (З поеми «Коробейники», 1861). Відома російською і українською мовами.

НЕЛЕДИНСЬКИЙ-МЕЛЕЦЬКИЙ ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1752—1828)

Выду я на реченьку. Російською і українською мовами.

ПОЛОНСЬКИЙ ЯКІВ ПЕТРОВИЧ (1819—1898)

Песня цыганки (Мой костер в тумане светит). Рос. мовою.

ПУШКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ (1799—1837)

Узник (Сижу за решеткой в темнице сырой) Більш відома українською мовою. В народних переробках має початок: «Не кормлена птиця». В інших варіантах: «Ой марно я марно та в тюрмі сиджу», або ще: «Сиджу я в темнниці і трачу літа» Див. записи: «Сборник харьковского историко-филологического общества», 1909, т. XVIII, стор. 284; Д. И. Эварницкий, Малорос. нар. пес., 1906, 203. За радянських часів записи зроблені майже на всій території України.

Черная шаль. Рос. мовою. Більш популярна була на Донбасі.

РИЛЄЄВ КІНДРАТ ФЕДОРОВИЧ (1795—1826)

Смерть Ермака (Ревела буря, дождь шумел). Рос. мовою.

САДОВНІКОВ Д. (1847—1883)

Из-за острова на стрежень. Рос. мовою.

СОЛЛОГУБ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1814—1882)

Серенада (Закинув плащ, с гитарой под полою). Рос. мовою.

СТРОМІЛОВ СЕМЕН МИКОЛАЙОВИЧ

То не ветер ветку клонит. Співається рос. мовою.

СУРІКОВ ІВАН ЗАХАРОВИЧ (1842—1880)

Эх ты, доля, эх ты, доля. Рос. мовою.

В степи (Кони мчат, несут). В нар. переробці «Степь да степь кругом». Рос. мовою.

Рябина («Что шумишь, качаясь?»). Рос. мовою. П. А. Грабовський стверджує, що це переробка української пісні.

КОМПОЗИТОРИ — АВТОРИ МУЗИКИ ДО ПІСЕНЬ І РОМАНСІВ

АЛЕКСАНДРОВ ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ (1825—1893)

Див. примітки стор. 297.

Разом з дружиною і донькою Александров написав і обробив музику до поезій українських поетів, а також на тексти власних оригінальних і перекладних творів. Для оперети «За Немань» вони обробили пісню «Хусточка», слова Квітки-Основ'яненка та «За Немань іду», слова С. Писаревського.

АЛЯБ'ЄВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1787—1851)

Визначний російський композитор. Популярним став його романс «Вечірній дзвін» на слова Ів. Ів. Козлова в українському перекладі В. Александрова.

ВАХНЯНИН АНАТОЛЬ КЛИМОВИЧ (1841—1903)

Див. стор. 301.

Західноукраїнський композитор. Заснував у Львові музичне товариство ім. Лисенка, на основі якого створено консерваторію.

Популярними стали його пісні: «Помарніла наша доля», сл. Ом. Партицького. «Шалійте, шалійте», сл. О. Колесси. «Повій, вітре», сл. М. Шашкевича, а також пісня з його опери «Купало» — «Гей, на Івана» (текст також належить перу Вахнянина).

ВЕРБИЦЬКИЙ МИХАЙЛО (1815—1870)

Західноукраїнський композитор-дилетант.

Відомі: «Тост до Русі», сл. Ів. Гушалевича, пізніше оброблена композитором С. Людкевичем. «Сонце западає за високі гори», сл. Ів. Гушалевича. «Красна зоре, подивися», «Ми в луг підемо», сл. Ів. Гушалевича. «Я в чужині загибаю», сл. Я. Головацького.

ВОРОБКЕВИЧ СИДІР (1836—1903)

Див. стор. 303.

Найбільш відомі його пісні: «Над прутом у лузі», «Заграй ти, цигане старий», слова його ж.

ГЛІНКА МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ (1804—1857)

Видатний російський композитор, основоположник російської національної музики. Не раз бував на Україні, в своїй творчості широко використав народну, зокрема й українську пісню.

Далеко за межами України відомі його пісні: «Гуде вітер», «Не щебечи, соловейку», слова В. Забіли.

ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ СЕМЕН СТЕПАНОВИЧ (1813—1873)

Див. стор. 307.

Популярними стали пісні й арії з його опери «Запорожець за Дунаєм», зокрема: «Місяцю ясний», «Ой, казала мені мати» та ін.

ЄДЛІЧКА АЛОІЗ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ (1819—1894)

Маловідомий композитор середини й другої половини XIX стол. Родом з Праги, де одержав музичну освіту. Майже все життя прожив у Полтаві, працю-

вав учителем музики. Там же написав музику до «Наталки Полтавки» (40-ві роки), обробив і видав (1861) українські народні пісні, а також написав музику до кількох поезій Т. Шевченка. Відома його музика до пісні «Хусточка».

ЗАРЕМБА ВЛАДИСЛАВ (1833—1892)

Композитор і педагог. Найбільш популярні його аранжировки романсів: «Ні, мамо, не можна нелюба любить», слова Є. Гребінки. «Повій, вітре», сл. С. Руданського. «Дивлюсь я на небо», «Де грім за горами», сл. М. Петренка.

КОЦИПІНСЬКИЙ АНТІН (1816—1866)

Композитор і етнограф. В 60-х роках видав кілька випусків українських пісень з нотами. З його музичних творів найбільш відома гармонізація «Гандзі» на слова Д. Боиковського.

КРОПИВНИЦЬКИЙ МАРКО ЛУКИЧ (1840—1910)

Див. стор. 327.

Найбільш популярними стали його пісні: «Ревуть, стогнуть гори, хвилі», «Гей, нум, братці, до зброї», «На улиці скрипка грає», «Ой у саду, на вишеньці», «Удовицю я любив», слова його ж.

ЛЕОНТОВИЧ МИКОЛА ДМИТРОВИЧ (1877—1921)

Визначний український композитор. Його талант найбільш проявився в гармонізації українських народних пісень. Окрім того лишив кілька пісень на слова поетів. З них популярність має «Пісня», сл. К. Біліловського. В його обробці поширилися на Україні російські революційні пісні, перекладені на українську мову. «Ми ковалі», «Ми діти, зрощені в борні».

ЛИСЕНКО МИКОЛА ВІТАЛІЙОВИЧ
(1842—1912)

Найвидатніший український композитор, класик української музики. Народився в с. Гриньках на Полтавщині. Там же пройшли його дитячі роки, там він познайомився з українськими народними піснями, які гак позитивно вплинули на його музичну творчість.

Учився Лисенко в київському пансіоні, харківській гімназії, Київському університеті (1861—1865), а потім у Лейпцігській консерваторії (1867—1870).

Ще будучи студентом Київського університету, зібрав і обробив велику кількість народних пісень, які потім видав окремими випусками. Згодом розпочав роботу над музикою до «Кобзаря», яку не припиняв до кінця свого життя. Першим твором на слова Шевченка був «Заповіт», написаний під час навчання в Лейпцігу.

Повернувшись до Києва, Лисенко стає енергійним і провідним організатором музичного життя на Україні, працюючи як композитор, педагог, диригент, театральний і громадський діяч. В ці часи він пише опери і оперети: «Чорноморці», «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч», «Майська ніч», «Тарас Бульба» та значну кількість пісень і романсів на тексти українських поетів. В основу своїх музичних творів на літературні тексти М. Лисенко поклав народнопісенні мотиви з їх багатою і граціозною мелодійністю.

Лисенко мав намір покласти на музику весь «Кобзар» і встиг за своє життя написати понад 90 музичних творів на слова Шевченка. З них широко відомі серед народу: «Ой одна я, одна», «У перетику ходила», «Якби мені, мамо, намисто» та ін.

Набрали значної популярності також: «Туман хвилями лягає», «Ніч яка, господи», сл. М. Старицького. «Коли розлучаються двоє», сл. М. Славінського, «Рано-вранці я вставала», сл. Я. Щоголева. «Вічний революціонер», «Безмежнее поле», сл. І. Франка. «Верховино, світку ти наш», сл. М. Устияновича та ін.

Протягом свого життя М. Лисенко написав біля 1000 музичних творів різних за змістом і жанрами.

ЛЮДКЕВИЧ СТАНІСЛАВ ПИЛИПОВИЧ
(нар. 1879 р.)

Визначний український композитор і педагог. Народний артист УРСР.

Відома його обробка пісні М. Вербицького на сл. Гушалевича «Тост до Русі».

МАРКОВИЧ ОПАНАС ВАСИЛЬОВИЧ
(1822—1867)

Деякий час на Україні була популярна музика до «Наталки Полтавки», написана ним в середині XIX стол.

НІЩИНСЬКИЙ ПЕТРО ІВАНОВИЧ
(1832—1896)

Один з основоположників української професійної театральної музики. Див. примітку на стор. 330.

З його музичної інтермедії «Вечерниці» найбільш відома серед народу пісня «Закувала та сива зозуля». Слова його ж. Відомі його обробки народних пісень: «Пісня про Байду», «Пісня про козака Супруна», «Ой гук, мати, гук».

НИЖАНКІВСЬКИЙ ОСТАП (1862—1919)

Галицький композитор і диригент. Певну популярність мають його пісні: «Звела мене не біда», сл. С. Руданського, «У днях», сл. Ів. Глібовицького, «І молилася я», сл. Б. Грінченка.

РЕВУЦЬКИЙ ЛЕВКО МИКОЛАЙОВИЧ
(нар. 1889)

Визначний український композитор. Нар. в с. Іржавець на Чернігівщині.

Відома його пісня «Уперед», написана в 1917 р. на сл. П. Грабовського.

РУБЕЦЬ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ (1837—?)

Народився в м. Чугуєві на Харківщині. Закінчив історико-філологічний відділ Ніжинського ліцею, пізніше Петербурзьку консерваторію, де згодом був професором музики. В 90-х роках осліп, поселився в м. Стародубі і організував там безплатну музичну школу.

Записував і видавав українські народні пісні. Перший написав і видав окремим виданням музичний твір на слова Т. Шевченка — «Думи мої» (Спб, 1860).

СТЕПОВИЙ ЯКІВ СТЕПАНОВИЧ (1883—1921)

Дійсне прізвище Якименко.

Талановитий український композитор. Народився в Харкові. Учився в Петербурзькій консерваторії під керівництвом Римського-Корсакова. Найкраще виявив свій талант в жанрах: романс, пісня, фортепіанна мініатюра. Ліризм, елегійність — характерні риси його музичної творчості.

Найбільш популярні його: «Соице заходить», «Ой три шляхи», «Зацвіла в долині», «Утоптала стежечку» на слова Шевченка, «Гетьте, думи», «Розвійтеся з вітром», «Колискова» на слова Л. Українки, «Степ і степ» на слова М. Чернявського, «Веснянка» на сл. Л. Глібова. Великою популярністю користується його обробка нар. пісні «Женчик».

СТЕЦЕНКО КИРИЛО ГРИГОРОВИЧ (1882—1922)

Видатний український композитор. Народився в с. Квітки біля Канева в сім'ї ремісника-маляра. Освіту здобув у музичній школі Російського музичного товариства та в музично-драматичній школі Лисенка. Останній на Стеценка покладав великі надії. «Ось хто мене замінить після моєї смерті», часто говорив Лисенко.

Композиторську діяльність розпочав у 1903 році

В період революції 1905 року працював над героїчною оперою «Кармелюк», а також над музикою до слів Шевченка.

В 1906 році був заарештований і висланий з Києва.

Після Жовтневої революції працював як композитор, диригент і організатор музичного життя на Україні.

Його музична спадщина складається з кількох опер і оперет, понад 100 хорів, дуетів, пісень і романсів на слова різних поетів. Відома музика до оперет «Сватання на Гончарівці», «Гайдамаки», «Бувальщина».

Найбільш відомі пісні й романси: «Плавай, плавай, лебедонько», сл. Шевченка; «Тихесенький вечір», слова Самійленка; «Бурлака», сл. Грінченка; «В'ється стежка поміж житом», сл. Славінського; «Тихо гойдаються в синьому морі», сл. Чернявського; «Сон» (Зелений сад, пахуче поле), сл. П. Грабовського.

ЧАЙКОВСЬКИЙ ПЕТРО ІЛЛІЧ
(1840—1893)

Видатний російський композитор. Відома його музика до слів Шевченка «Навгороді коло броду».

ЗМІСТ

Стор.

XIX — початок XX століття

І. П. Котляревський. Віють вітри 5
Видно шляхи полтавські 6
Всякому городу ирав і права . . . 6
Ой доля людська 7
Ой мати, мати! 7
Де згода в сімействі 8
Чого ж вода каламутна 8
Сонце низенько 8
Ворскло річка невеличка 9
Ой я дівчина Полтавка 10
З того часу, як женився 10
С. С. Писаревський. За Немань іду 12
Де ти бродиш, моя доле? 13
Де ти бродиш, моя доле? (варіант) . . 14
Пісня (Де б то допитаться правди) 15
Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Хусточко ж моя, шовковая! 16
Спить жінка, не чує 16
В мене думка не така 17
Є. П. Гребінка. Українська мелодія (Ні, мамо, не можна нелюба любить) 18
Л. І. Боровиковський: Вивідка (В чистім полі) 19
В. М. Забіла. Вітер (Гуде вітер вельми в полі) 23
Не щебечи, соловейку (перший вар.) . 24
Не щебечи, соловейку (другий вар.) . 25
Човник (Чи довго я, нещасливий) . . 26
Човник (нар. варіант) 28
Пісня (Не плач, дівчино) 29
М. М. Петренко. Небо (Дивлюся на небо) . 30
Туди мої очі 31

Де грім за горами (народний варіант) 31
Недуг (уривок) 32
О. С. Афанасьев-Чужбинський. (Скажи мені правду) 34
Ой у полі на роздоллі 35
Думка (Як ранок осипле квіточки росою) 35
Т. Г. Шевченку (Не в степу, не на могилі) 36
Т. Падура. Пісня Відортова (Не журися, мій хазяю) 38
Козак (Закотився місяць в хмари) . 39
Я. Комарницький. Пісня про Кармелюка . . . 42
Кармелюк (варіант) 43
К. Ценглевич. Орав мужик край дороги . . . 45
Д. Бонковський. Гандзя 47
Гнів Гандзі цяці-молодички 48
Нема ж мені, чого треба 49
А. Шашкевич. Над Ятраньом (Там, де Ятрань круто в'ється) 51
Там на горі (народний варіант) . . . 52
Там, де Ятрань (народний варіант) . 53
Сльози (Кажуть люди, що щасливий) 53
Сор в хаті 54
М. С. Шашкевич. До милої (Повій, вітре) . . . 55
Туга за милою (Із-за гори, із-за лісу) 55
Розпука (Поза тихими водами) . . . 57
Веснівка (Цвітка дрібная молила неньку) 57
Я. Ф. Головацький. Туга за родиною (Я в чужині загибаю) 59
О. В. Духнович. Вручаніе (Я русин бил, єсмь і буду) 61
С. Д. Карпенко. На захід сонце вже схилилось 63
На захід сонечко схилилось (нар. вар.) 65
М. Л. Устиянович. Верховинець (Верховино, світку ти наш) 66
Верховинець (народний варіант) . . . 67
Пісня опришків (Гей, браття опришки) 68
І. М. Гушалевич. Мир русинам (Мир вам, браття) 69
До зорі (Красна зоре, подивися) . . . 70

Бурлак (Сонце западає за високі гори) 71
Ми в луг підемо 71
Тост до Русі 72
Тост до Русі (народний варіант) . . . 73
А. Велисовський. Який чорт мені надав . . . 75
Т. Г. Шевченко. Причинна (Уривок «Реве та стогне») 76
Причинна (Уривок «Така її доля») . . 76
Тече вода в синє море 78
Думка (Тяжко, важко в світі жити) . 79
Думка (Тяжко, важко жить на світі. Нар. вар.) 80
Думи мої, думи мої 81
Думи мої (народний варіант) 82
Катерина (Уривок «Кохайтеся, чорноброві») 83
Тополя (Уривок «По діброві вітер виє») 84
Тополя (Уривок «Плавай, плавай, лебедонько») 85
Думка (Нащо мені чорні брови) . . 86
Думка (Нащо мені чорні брови. Нар. вар.) 87
Гайдамаки (Уривок «У гаю, гаю») . 88
Гайдамаки (Пісня кобзаря «Літа орел») 89
Вітер з гаєм розмовляє 90
Черниця-Мар'яна (Уривок «Несподівано Мар'яна») 90
Летить галка (народний варіант) . . . 92
Єретик (Уривок «Кругом неправда») . 93
Єретик («Кругом неправда». Народний варіант) 94
Дума (з поеми «Сліпий») 95
Заповіт (Як умру, то поховайте) . . 97
Ой одна я, одна 97
Ой три шляхи широкії 98
Садок вишневий коло хати 99
Княжна (Уривок «Зоре моя вечірняя») 100
Якби мені черевики 101
І багата я 102
Ой виострю товариша 102
Закувала зозуленька 103

Ой не п'ються пива, меди 104
Ой пішла я у яр за водою 105
Ой люлі, люлі, моя дитино 105
Ой чого ти почорніло зеленеє поле? . . 106
Утоптала стежечку 107
Навгороді коло броду 108
Якби мені, мамо, намисто 108
Ой умер старий батько 109
Тече вода з-під явора 110
Федору Івановичу Черненку (Ой по горі ромен цвіте) 111
О. І. Псьол. До сестри (Не питай ти моїх пісень) 112
Я. І. Щоголів. Пряха (Рано-вранці я вставала) . 113
Черевички (Як до милого ходила) . . 114
Черевички (народний варіант) . . . 115
У полі (Гей, у мене був коняка) . . 115
Зимовий вечір (Вечоріє і темніє) . . 116
С. В. Руданський. Повій, вітре, на Вкраїну . . . 118
Повій, вітре, на Вкраїну (народний варіант) 119
Чорний колір (Щоб співати колір чорний) 120
Мене забудь 121
Звела мене не біда 122
Ти не моя 123
Засідатель (Гнався постом засідатель) 124
Треба всюди приятеля мати 124
Л. І. Глібов. Журба (Стоїть гора високая) . . 126
Журба (народний варіант) 127
Стоит гора (російський варіант) . . 128
Веснянка (Весна прийшла) 129
Під калиною (Нічка тиха Україну одвідать прийшла) 130
М. О. Максимович. На похорон Т. Г. Шевченка під Каневом 133
О. Я. Кониський. Вийшов місяць 136
А. П. Свидницький. В полі доля стояла . . . 138
В полі доля стояла (народний варіант) 138
Горлиця (Ой у лісі, у дубині) 139
В. С. Кулик. Загублені душі (Балада) 142
Загублені душі (народний варіант) . . 144
Весела удова (Сватав мене двічі пан) . 145

С. С. Гулак-Артемовський. Місяцю ясний . . 147
Чорной хмарою дуброва 148
Ой казала мені мати 148
В. С. Александров. Розбите серце (Я бачив, як вітер березку зломив) 150
Ти несись, мій спів 151
Вечірній дзвін 151
Ю. А. Федькович. Оскресни, Бояне 153
Брат та сестра (Не зозуля в лісі затужила) 154
Як засяду коло чари 155
Пожлін (Гей по горі, по високій) . . . 157
При відході (Чо ти плачеш, дівчино) 157
Співанка (Зашуміли темні лози) . . . 158
Дезертир (Ой сів же він при столику) 159
На могилі мого брата (Весна ся вернула) 159
Весною пташки щебечуть (народний варіант) 160
Марш на Італію (Засвіти ми, ясна зоре) 161
Вечором (Пою коні при Дунаю) . . . 162
О. О. Заклинський. Там, де Чорна гора . . . 163
С. І. Воробкевич. Над Прутом 165
Вечірня пісня (Сонце ся сховало) . . 165
Заграй ти, цигане старий 166
Іван з Путилова (Якби була я зозуля) 168
Ви дівочі сині очі 169
Тепер аж догадалась ти 170
О. Й. Партицький. Помарніла наша доля . . . 171
М. П. Старицький. Виклик (Ніч яка, господи) 173
Виклик (народний варіант) 174
Туман хвилями лягає 175
Туман хвилями лягає (народний варіант) 177
Швачка (Нахилилась голівонька) . . 177
М. Л. Кропивницький. Ревуть, стогнуть гори-хвилі 178
Гей, ium, братці, до зброї 178
Удовиця (Удовицю я любив) 179
Ой у саду на вишеньці 180
На улиці скрипка грає 181
П. І. Ніщинський. Закувала та сива зозуля . . 183

А. К. Вахнянин. Гей на Івана, гей на Купала . . 184
І. Я. Франко. Гімн (Вічний революціонер) . . . 185
Пісня руських хлопів-радикалів . . . 186
Не забудь, не забудь 188
Як почуєш вночі 189
Безмежнеє поле в сніжному завою . . 190
Ой ти, дівчино, з горіха зерня . . . 190
Леся Українка. Русалка (Коло річки у садочку) 191
Ой, здається — не журюся 192
Contra spem spero. (Гетьте, думи, ви хмари осінні) 193
Колискова (Місяць яснесенький) . . . 194
Напровесні (Не дивуйте, що квітом прекрасним) 195
Вишеньки (Поблискують черешеньки) 195
Не співайте мені сеї пісні 196
Горить моє серце 197
Стояла я і слухала весну 197
К. О. Білиловський. Дайте бо жить (В чарах кохання) 198
Моя пісня (Я пісню співаю) 199
Б. Д. Грінченко. Смутнії картини 200
І молилася я 200
До праці 201
Я. В. Жарко. Очерет (Рибалка молоденький) . . 202
О. С. Маковей. Сон (Тихий сон по горах ходе) 204
В. І. Самійленко. Вечірня пісня (Тихесенький вечір на землю спадає) 205
І. І. Манжура. Нечесна (Мов билиноиька в полі зів'яла) 207
М. С. Кононенко. Вечір (Сховалось сонце за горою) 209
І. А. Глібовицький. У диях, коли дім я покинув 210
П. А. Грабовський. Сон (Зелений гай, пахуче поле) 211
Тіш мене, занедужала я 211
Наперед 212
О. М. Колесса. Шалійте 214
Революційний марш (народний варіант) 215
М. А. Славінський. Коли розлучаються двоє . . 216
Пісня (В'ється стежка поміж житом) 216
М. Ф. Чернявський. Степ і степ 218

Тихо гойдаються в синьому морі . . . 219
М. Л. Кузьменко. Пісенька (Раз я в волості судився) 220
В. М. Пачовський. Забудь мене 222
Г. М. Комарівна. Т. Шевченку (Не на шовкових пелюшках) 223
М. Н. Кочура. Справжнє кохання 225
Справжнє кохання (народний варіант) 226
М. О. Виноградова. Зісланому борцеві за робітничу справу (Дивлюсь я на тебе) 228
Г. Супруненко. Робітникам 230
С. Загородний. Царі кров нашу проливають . . 231
Л. С. Лепкий. Ой видно село 233
М. Гайворонський. Їхав стрілець на війноньку . . 234
Їхав козак на війноньку (народний варіант) 234

Популярні пісні і романси невідомих авторів

На високій дуже кручі 239
Чорнії брови, карії очі 240
Місяць на небі 241
Прийде весна 242
Слухай, серце, цюю пісню 243
Моя ти голубко 244
Скажи, нащо тебе я полюбила 245
Пропала надія 247
Проліски (О, принесіть мені пролісок з лісу) 248
Капають, котяться сльози по личеньку 249
Чого сумувати 250
Бабусю рідненька 251
Циганське життя 253
Циганське життя (варіант) 255
Волошки 256
Лети, моя думо 257
Дівчино кохана, здорова була 258
Без тебе, Олесю 259
Вечір надворі, ніч наступає 261

Революційні пісні.

Марсельєза (Вперед, вперед, сини родини) 265
Марсельєза (Над залитою кров'ю землею) 267
Сміло, други 269
Кайданники (Сховалося сонце за степом) 270
В неволі скатований люто 272
Червоний прапор 274
Варшав'янка 276
Сміло у ногу рушайте 278
Сміло, товариші, в ногу 279
Жалібний марш (Ви жертвою в бою) 280
Сонце сходить і заходить 281
Відпустили селян на свободу 282
Сльозами злита 283
Засвистали арештанти 285
Туман яром котиться 286
Годі терпіти, годі стогнати 287
Ну-бо, хлопці, повстаньмо 288
Інтернаціонал 290
Інтернаціонал 293

Додатки, примітки і коментарі.

Українські поети і їх пісні 297
Популярні пісні та романси невідомих авторів 355
Революційні пісні 357
Романси та пісні українських поетів XIX ст., що не ввійшли до збірника 364
Російські пісні та романси, що стали популярними на Україні 369
Композитори — автори музики до пісень і романсів 372

Редактор *С. А. Крижанівський*
Художник *К. К. Калузін*
Художн. редактор *К. І. Золотарьова*
Техн. редактор *А. А. Вовк*
Коректор *І. Б. Глушкіна*

Песни и романсы украинских поэтов, т. 2.
На украинском языке

БФ 14482. «Радянський письменник». Здано на виробництво 7/III 1956 р. Підписано до друку 11/VIII 1956 р. Папір $70 \times 92/_{32} = 61/_{8}$ паперов. арк., 14,19 друк. арк., 14,38 обл.-вид. арк. Зам. 292. Тираж 8000. Ціна в оправі 8 крб. 20 коп.

Львівська книжкова друкарня
Головвидаву Міністерства культури УРСР,
Львів, Пекарська, 11.